

KNIEZSA ISTVÁN

A MAGYAR SZLAVISZTIKA PROBLÉMÁI ÉS FELADATAI

A szlavisztika egyetemi oktatása Magyarországon már 1849-ben kezdődött. Első tanára, **Ferenc József**, 1878-ban bekövetkezett haláláig látta el a tanszék teendőit. Kezdetben ugyan még nem is lehetett tanszéknek nevezni, hanem csak valami rendkívüli tárgy lehetett, mert Ferenc József a Kar többszöri felterjesztése ellenére az egész abszolutizmuson keresztül megmaradt helyettes tanárnak, és csak 1866-ban nevezték ki rendkívülinek, ami haláláig meg is maradt. Lehet, hogy a szlavisztikának ez a nyilvánvaló elhanyagolása a tanár személyének szólt. Ferenc József ugyanis majdnem harminc évi egyetemi működése ellenére semmiféle tudományos munkát nem hagyott hátra, illetőleg semmi nyoma annak, hogy valaha is ilyenmel foglalkozott volna. Az egyetemi előadásai azonban rendkívül változatosak voltak és kiterjedtek a szlavisztika majdnem minden ágára. Így pl. az egyetemes hasonlító nyelvészetten, a kis- és nagyorosz nyelv, a „valódi” horvát és szerb nyelv, a cseh és tót nyelv stb. közti különbségeken kívül előadott a szláv irodalmak őskoráról, a szláv mitológia alapvonalairól, a kis- és nagyorosz költészet középkori történetéről, az új orosz irodalomról, Puskin Anyegin-jéről, a szerb és horvát irodalom fénykoráról, a szerb és horvát középkori törvénykönyvekről stb., stb. Tematikájának változatosságát azóta sem múlta felül egyetlen egy utóda sem. Ha ehhez még hozzávesszük, hogy az 1875/6. tanévtől kezdve az indogermanisztika tanára, **Mayr Aurél** is tartott szlavisztikai előadásokat (ósláv nyelvtan, orosz nyelvtan, szerb nyelvtan, tót nyelvtan), így messziről, a tanrendek alapján azt kell mondanunk, hogy a szlavisztika ebben az időben a pesti egyetemen teljesen korszerűen volt ellátva. Azonban a valóság nyilván az volt, hogy Ferenc József előadásai aligha lehettek egyszerű kompendiumoknál különbek (néha az előadás címében is jelzi, hogy pl. Miklosich vagy Šafařík valamely műve alapján halad), amelyek nemigen lehettek alkalmasak a tudományos érdeklődés felkeltésére. Tudományos alapon állóaknak csupán Mayr Aurél előadásai látszanak. Lehet, hogy Mayr ezeket az előadásokat valamely szlavisztikával foglalkozó tanítványa kedvéért, talán éppen **Asbóth** kedvéért tartotta.

Ferenc Józsefnek 1878-ban való elhalálása után a tanszék teendőit néhány évig Mayr Aurél látta el, mint helyettes, 1881/2. tanévtől kezdve azonban már *Asbóth* (vagy ahogyan akkor még írta magát: *Ásbóth*) *Oszkár* áll a tanszék élén. *Asbóth* *Oszkár* egyetemi tanulmányainak elvégzése és oroszországi tanulmányútja után 1880-ban habilitált a szláv nyelvek és irodalmak tárgykörből, de kitűnő indogermanista is volt. Mayr Aurél nyugdíjazása után pl. több évig ő helyettesítette ezt a tanszéket és többek között szanszkrit nyelvet is adott elő. *Asbóth* *Oszkár* személyében tehát a szlavisztikai tanszékre egy nagy tudású, kora színvonalán álló kitűnő tudós került. Előadásai azonban nem voltak változatosak. Állandó kollégiuma volt az orosz nyelvtan és olvasmányok valamely klasszikus orosz író munkájából (pl. Puskin, Turgenev, Krylov, Gribojedov, Kolcov munkáiból). Már mint magántanár is orosz nyelvtant adott elő. Oroszul különben kitűnően tudott. Németül írt kis orosz nyelvtana a legjobb e nemű munkák közé tartozik. Az orosz mellett még a leggyakrabban az ógyházi szlávot (vagy ahogy ő idők folyamán a korabeli szlavisztika álláspontjának megfelelően nevezte: ószlávot, majd ószlovént, majd óbolgárt) adta elő olvasmányokkal. Más témakörből csak a legritkábban hirdetett előadásokat: így pl. egy-egy félévben cseh nyelvtant, szlovák (az ő akkori szóhasználatában természetesen tót) alaktant, bolgár nyelvtant, a török nyelv hatását a szerbre stb. Látszik, hogy ezek a kérdések őt csak kevéssé érdekelték és valószínűleg valami alkalom volt az indítékuk, talán valamely tanítványa kedvéért hirdette meg őket.

Asbóth *Oszkár* egyetemi pályafutása súlyos katasztrófával végződött. A proletárdiktatúra alatti magatartása miatt (ugyanis ő vállalta a dékánágot a proletárdiktatúra alatt) az ellenforradalmi kormány állásából elbocsátotta, mire ő egészségre összeesve meghalt és 1920-ban az utcán összeesve meghalt.

Asbóth *Oszkár* utóda a szláv nyelvek és irodalmak tanszékén *Melich* *János* lett. *Melich* az egyetemen nem tanult szlavisztikát, mert a kolozsvári egyetemen, ahol tanulmányait végezte, szlavisztikai tanszék nem volt. Hazuról hozott szlovák nyelvi tudása alapján azonban már egyetemi hallgató korában felismerte néhány szavunk szláv eredetét (mint pl. az *iromba*, *karapol* szavakét), és ez a siker a tanárai biztatására is a szlavisztika felé irányította érdeklődését. Oroszországi és bécsi tanulmányútjai után mint *Asbóth* tól egyenrangú szlavista tért haza. *Melich* a kinevezés igen tekintélyes szlavisztikai tudományos múlt után érte. Tudományos munkásságáról majd alább részletesebben is megemlékezem, itt az egyetemi előadásainak tematikáját óhajtom vázolni. *Melich* előadásainak három állandó jellegű kollégiuma volt: ógyházi szláv nyelvtan, szláv népek és nyelvek, valamint a szlovák (az ő nyelvhasználatában „tót”) irodalomtörténet. Néha, nagyrítkán hirdetett valami más kollégiumot is, pl. az 1923/24. tanév I. felében a honfoglalás kori Magyarországról. Az előadásainak, legalábbis azoknak, amelyeket én hallgattam, tulajdonképpen nem volt szilárd szerkezetük, hanem csak keretek

voltak a legkülönbözőbb problémák felvetésére. Az ógyházi szláv nyelvtan különböző kérdéseivel kapcsolatban pl. állandóan ki-kitért a magyar nyelv szláv jövevényszavainak különböző problémáira, a magyarság és szlávtság viszonyára stb. Kezdőnek, aki a problémák összefüggését nem ismerte, előadásainak követése rendkívül fárasztó lehetett, aki azonban a kezdeteken túl volt (mint pl. én is, aki előzőleg kézikönyvek alapján tájékozódtam a kérdésekben), igen sokat tanulhatott tőle. Főleg a tudományos kutatás módszerét lehetett tőle kitűnően elsajátítani. Ezzel szemben az anyagot olyan hosszasan adta le, hogy talán egyik hallgatója sem hallgathatta le soha a kollégiumok egész anyagát. Én pl. négy év alatt az ógyházi szláv nyelvnek csak a hangtanát és a névragozását hallottam, a szláv népekből és nyelvekből csak az ősszláv korszakot és a déli szláv népeket, a szlovák irodalomból csak Sládkovičot és korát. Aki tehát az anyagot tudni is akarta, ami akkor vált szükségessé, ha az ember pl. szigorlatozott belőle, okvetlenül más forráshoz, kézikönyvhöz, tanulmányokhoz kellett nyúlnia. Ez a magyarázata talán annak, hogy Melichnek, bár kitűnő tanár volt, olyan kevés tanítványa volt.

Melich János — saját kérelmére — 1940. december 31-én ment nyugdíjba. Utódjául engem 1941 szeptemberében neveztek ki. Mivel az én kinevezésem a szlavisztikának a régítől lényegesen eltérő funkciójú korszakában történt, amikor ugyanis a szláv nyelvtudomány és irodalomtörténet tanítása már nemcsak tudományos szempontból történt, hanem gyakorlati célokat is szolgált, azaz a különböző szláv nyelvű középiskolák számára középiskolai tanárokat is képzett, ennek a korszaknak tárgyalása előtt még egy-két pillantást kell vetnünk a többi szlavisztikai tanszék működésére is. Az általános szlavisztikai tanszék mellé ugyanis a kormány kezdeményezésére, tehát nyilván politikai okokból, talán azért, hogy a horvátok viszont Zágrábban magyar tanszéket állítsanak fel, 1894-ben egy horvát nyelvi és irodalmi tanszéket állítottak fel, amelyet pályázat útján Margalits Ede-vel töltöttek be. Margalits Ede nevét a magyar tudomány történetében szerb és horvát történeti repertóriumai, valamint ma is becses magyar közmondásgyűjteménye tartotta fenn. Szlavisztikával azonban keveset foglalkozott. Legalábbis nevéhez a szlavisztika területéről komoly tudományos munka nem fűződik. Egyetemi előadásaiiban azonban, amennyire az ilyesmit a hirdetett kollégiumok címei egyáltalában szemléltetni képesek, elég áttekintő képet adhatott a horvát és a szerb irodalomról. Mert bár a tanszék címe mindig csak horvát nyelv és irodalom volt, Margalits mindig tekintetbe vette a szerbet is. Azaz többé-kevésbé elfogadta a szerb-horvát nyelv egységének tényét; ez az egység ugyanis a nyelvre nézve nem lehet vitás, az irodalmakra vonatkozólag, főleg a régi korokban, annál problematikusabb. Margalits a szerb-horvát nyelvtanon kívül, amelyet ő is, utódai is mindig fordított sorrendben horvát-szerb-nek neveztek, heti két órában régi, heti kettőben pedig új horvát-szerb irodalmat adott elő.

Margalits Ede 1915 augusztusában ment nyugdíjba. Utóda Szegedy Rezső lett, aki az 1915/6. tanév II. felétől 1921/22. I. feléig adott elő horvát-szerb nyelvtant és irodalmat. Azonban az irodalmi előadások címe után ítélve (a déli szláv népi epika, a glagolitizmus története, horvát irodalom a XVI—XVII. században, horvát irodalom a XVII—XVIII. században, illyrizmus), úgy látszik, hogy Szegedy Rezső, elődjétől eltérően komolyan vette a tanszéke címét és legalábbis az irodalomtörténet területén, szorosan csak a horvátokra korlátozódott.

Szegedy Rezső egyébként tehetséges kutató volt. Főleg a Zágráb-vidéki terület népének, a kaj-horvátoknak régi irodalmával foglalkozott. Tanulmányai, mint pl. az adalékok a horvát kaj-nyelvjárás hungarizmusainak történetéhez, arra vallanak, hogy a tanszéken nem méltatlan ember ült, és csak sajnálni lehet, hogy fiatalon elhúnyt, mielőtt még igazán kifejlődhetett volna.

Szegedy Rezső rövid működése után a tanszékre 1923 májusában B a j z a J ó z s e f került. Bajza elsősorban is elhagyta a szerb-horvát nyelv tanítását, ami nyilván azért történt, mert ugyanakkor, vele egy időben kezdte meg működését Popović Iván szerb-horvát lektor. A kötelező horvát és itt-ott szerb irodalmi előadásokon kívül minden félévben tartott történetpolitikai jellegű kollégiumot is: pl. a délszláv kérdés, a montenegrói kérdés, a bosnyák kérdés, a dalmát kérdés, az ipeki patriarchátus stb. Bajza József ezekben a többé-kevésbé publicisztikai kérdésekben volt aránylag a legeredetibb.

Bajza József 1931-ben bekövetkezett halálával a tanszék majdnem egy évtizedig szünetelt. Bajza halála után ugyanis nem töltötték be, illetőleg megszüntették és terhére az általános nyelvészeti tanszékot létesítették, amelyre Laziczius Gyulát nevezték ki. Csak 1955-ben állította vissza a népi demokrácia kormánya, amikor a szláv tanszék mellé a szerb-horvát nyelv és irodalom tanárává Hadrovics Lászlót kinevezte.

A harmadik szlavisztikai tanszékot a Károlyi-kormány létesítette, rutén nyelv és irodalom címmel és arra 1919 márciusában B o n k á l ó S á n d o r t nevezte ki. Bonkáló Sándor Asbóth tanítványa volt. Nála szigorlatozott a rahói kisorosz nyelvjárás hangtana című doktori disszertációjával. 1917-ben pedig, ugyancsak Asbóthnál, habilitált az orosz nyelv és irodalomból. Magántanári előadásait az 1917/18. tanév második felétől 1919/20. tanév I. félévéig is az orosz irodalom területéről tartotta. Sőt mint rendes tanár is, bár tanszékének címe rutén nyelv és irodalom volt, 1924-ben történt nyugdíjazásáig minden szemeszterben tartott előadásokat az orosz irodalom területéről is.

A szlavisztikának egyik komoly nehézsége, hogy tudományos szinten való művelése sok nyelv ismeretét követeli meg. A nyugati nyelveken kívül ugyanis múlhatatlanul megkívánja legalább négy szláv nyelv ismeretét, de tulajdonképpen minden szláv nyelvet legalább passzívra kellene ismerni. Enélkül szláv filológiát (és nyugodtan állíthatjuk, történeti és néprajzi kutatásokat) sem lehet érdemben folytatni. A külföldi egyetemeken, legalábbis

azokon, ahol a szlavisztikát régóta művelik, mint pl. Bécs, Lipcse, a szláv országokban: Prága, Krakkó, Szentpétervár, Moszkva stb. a nyelvtanulás megkönnyítése érdekében már régóta ismerik a lektori intézményt. Az általános szlavisztikai tanszék mellett minden jelentősebb szláv nyelvnek volt gyakorlati oktatója, magántanítója, ahogy magyarul régen mondták, lektora, ahogy ma mi is mondjuk. Nos, nálunk ez az intézmény aránylag nagyon lassan és nagyon későn honosodott meg. Ennek az a következménye, hogy a professzorok maguk kénytelenek a szláv nyelvek gyakorlati oktatását is elvállalni. Sőt, ahogy a tanrendekből látni lehet, ezzel telt el tanítási idejük legnagyobb része. Hogy Ferenc József a szláv nyelvek oktatását gyakorlati céllal végezte-e, vagy ebbe tudományos szempontok is keveredtek-e, a tantervek alapján nehéz megállapítani. A kisorosz nyelvtan, a nagyorosz nyelvtan című kollégiumok inkább gyakorlati célúaknak látszanak, míg a nála nagyon gyakori „összehasonlító” jellegű előadások, mint pl. a kis- és nagyorosz nyelv közti különbség, a „valódi” horvát és szerb nyelv közti különbség, a cseh és a tót nyelv közti különbség, tudományos célokat látszanak takarni. Asbóth Oszkár azonban előadásai legnagyobb részét az orosz nyelvtanról leíró alapon tartotta, és úgy látszik, elsősorban gyakorlati jelleggel. Erre mutat az is, hogy Asbóthnak kevés érzéke volt a nyelvtörténet iránt, s így aligha kevert előadásaiba történeti szempontokat, a nyelv tudományos leíró vizsgálatától pedig, amely főleg a két világháború között bontakozott ki, Asbóth kora még igen messze volt. Nyilván gyakorlati jellegű volt Asbóthnak a cseh nyelvről tartott előadása is az 1885/6. tanév I. félévében, amelyet a második félévben cseh olvasmányok c. kollégium követett.

De kétségtelenül gyakorlati jellegűek voltak Margalits Edének és Szegedy Rezsőnek az előadásai is a szerb-horvát nyelvről. Mindkét professzor ezeket az előadásokat horvát-szerb nyelvtan címen tartja, ami nem lehet más, mint leíró nyelvtan. Gyakorlati jellegüket mutatja, hogy Szegedy Rezső ezeket a nyelvtani kollégiumokat külön tartja a kezdők, és külön a haladók számára.

A szláv tanszékek mellett az első gyakorlati nyelvtanító, lektor, az 1907/8. tanév I. felében Deiches Jakab magántanító személyében bukkan fel. A lengyel nyelv tanítója, tehát olyan nyelv, amelynek eddig a pesti egyetemen egyáltalában nem volt képvisellete. Az 1913/4. tanév I. felétől Deiches Jakab helyett ugyanabban a funkcióban egy Delmár Jakabot találunk, aki nyilván nem valami új személy, hanem az előbbi név magyarosított alakja. Utóljára az 1923/4. tanév I. felében találkozunk vele, és ezzel a harmincas évek végéig meg is szűnik nálunk a lengyel nyelv tanítása. Az orosz nyelv tanításának Asbóth Oszkár elbocsátása után 1920/21. tanévtől kezdve Szudilovszky Sándor lektor személyében akad folytatója, mégpedig szokatlanul magas óraszámban, mert heti 5 órában! Ez azonban az 1923/24. tanév végén megszűnik, és utána egészen 1945-ig egyetemünkön nincs orosz nyelvoktatás! A szerb-horvát nyelvnek első, és máig is utolsó lektora Popović Iván volt, aki ezt a nem túl-

ságosan dotált megbízatást haláláig hűségesen és példás kitartással vállalta. Hosszú éveken keresztül, egészen a harmincas évek végéig ő volt az egyetlen lektor a szláv tánszékek mellett. Csak a harmincas évek végén szaporodott meg a számuk, de annak különleges okai voltak.

A lektorok ugyanis mindvégig az egyetemi oktatás páriái voltak. Nem volt rendszeresített állásuk, tehát fizetésük sem volt. Félévenként különböző alapokból, rendszeren az egyetem tandíjjutalékából, néhány protekciós esetben a minisztérium segélyéből kaptak bizonyos szerénynek is alig nevezhető tiszteletdíjat. Így a lektori állás tulajdonképpen tiszteletbeli volt: bizonyos feladatokkal és úgy szólván ellenszolgáltatás nélkül. Lektornak tehát csak olyan ember jelentkezett, akinek a megélhetése más téren biztosítva volt, de ambicionálta a lektori címet, vagy az egyetemmel való kapcsolatot. Bizonyára volt olyan, aki az oktatómunkát szerette. Mindig akadnak ilyen emberek is! Pl. Popović Iván volt ilyen. Mindebből tehát érthető, hogy az egyetem lektorokban nem bővelkedhetett, bármennyire is kívánatos lett volna nagyobb számban való megbízatásuk. A helyzet csak ott volt megnyugtató, mint pl. a francia, az olasz és a német szakon, ahol az illető államokból küldött, az illető államok által fizetett lektorok működtek, néha nem is egy, hanem több személlyel is képviselve.

E korszak szlavisztikai oktatásának jellemzésére hadd szóljak még néhány szót a szemináriumi munkáról. Ismeretes, hogy ma az egyetemi oktatásnak egyik legfontosabb pillérét a gyakorlati szemináriumokban látjuk. Még a tanárjelöltektől is megkívánjuk, hogy minden félévben valami gyakorlati kollégiumot vegyenek fel és azon megfelelő dolgozattal tegyenek bizonyosságot a forrásoknak, szakirodalomnak megfelelő ismeretéről. Kivételesen esetben, azoktól, akik tudományos kutatói pályára törekszenek, emellett még önálló eredményeket is elvárunk. Nos ez csak úgy lehetséges, hogy egyrészt a tanszék gondoskodik megfelelő gyakorlati jellegű kollégiumokról, másrészt a hallgatók számára a szükséges szakirodalom könnyen hozzáférhető. Ez ma körülbelül minden szakon megvalósult. De nézzük meg, hogy állunk ezen a téren a szlavisztikában, a most tárgyalt korszakban? Nos, azt lehet mondani, hogy nagyon rosszul. Mindenek előtt a szláv szakon, az úgynevezett nyelvtani gyakorlatokat, irodalmi szövegek olvasását kivéve gyakorlati óráknak sehol semmi nyoma. Sem Ferenc József, sem Asbóth Oszkár soha gyakorlati szemináriumot nem tart. Melich János is csak egyetlen egyszer, az 1922/23. tanév I. félében hirdetett ilyent Szemináriumi gyakorlatok címmel, de ezt soha többé nem ismételte meg. Az a nevelő hatás tehát, amit egy szemináriumi szereplés a hallgatószámára, és nemcsak az éppen szereplőre, hanem a többi résztvevőre is jelent, itt teljesen elesik. És mit jelent ilyen feladat a szereplő hallgatóra nézve, amikor úgy szólván az első kísérletet teszi egy tudományos dolgozat felépítésére, azt én szlavisztikából csak külföldi szereplésem alapjául tudom, itthon erre semmiféle módomban nem volt.

De az intenzívebb szakoktatás útjában a szemináriumi könyvtár teljes hiánya is állt. A Bölcsészeti Kar ugyan már 1852-ben kérte a bécsi kormányt, ahová az egyetem ügyei a Bach-korszakban tartoztak, hogy bécsi mintára a szakoktatás elmélyítése érdekében állítson fel egy filozófiai, egy filológiai és egy történeti szemináriumot, de a miniszter ilyeneknek a felállítását „a jelen viszonyok között” Pesten nem tartotta megvalósíthatónak. Másodszor a kérdésre a kiegyezés után került a sor, de különböző huza-vonák után, csak 1887-ben oldották meg. A Bölcsészkaron tíz három szemináriumi könyvtár alapítását engedélyezték: a klasszika-filológiáét, a történettudományét, és a modern filológiáét. Az utóbbit azonban két részre osztották: a magyarra és a németre, amelybe a többi modern nyelv is tartozott. Csakhogy minden várakozásunk ellenére a szláv nyelvek sem akkor, sem később soha nem voltak benne képviselve. A tanrendek ugyanis feltüntetik a szeminárium vezető tanárait, akik tulajdonképpen a szemináriumi könyvtár gyűjtő körébe tartozó szakok képviselői. Azonban a vezető tanárok között hiába keressük akár Asbóth Oszkár, akár Margalits Ede vagy Szegedy Rezső nevét, jeléül, hogy a szláv szak nem tartozott a Modern filológiai Szeminárium érdekkörébe. Pedig az indogermanista Schmidt József is benne van a vezető tanárok között. Ez azzal magyarázandó, hogy a Szemináriumban őrizték az úgynevezett Indogermán Gyűjtemény könyveit, amely Mayr Aurél professzor hagyatékából származott. Ez a kis könyvtár annyiban is nevezetes, hogy az indogermanisztikai tanszék szünetelése idején Petz Gedeon és Melich János kezelte. Az utóbbi pedig néhány szlavisztikai kézikönyvet is beszerzett számára. Igaz, hogy a Gyűjtemény a nyilvánosság teljes kizárásával, az én időmben Petz Gedeon szobájában, mindenki számára hozzáférhetetlenül volt elzárva. Én csak jóval egyetemi tanulmányaim elvégzése után értesültem létezéséről, de könyvhöz onnan azután sem juthattam soha.

Nos tehát egy korabeli szlavistának, ha tudományosan akart dolgozni, komolyan meg kellett küzdenie a forrásokért, szakmunkákért. Mert hiszen azért a tanszék még sem volt teljesen híjával a tudományos segéd-eszközöknek. Hiszen ott volt az Egyetemi Könyvtár, amelynek könyvigénylésébe minden tanszék beleszólhatott és bele is szólt. Természetes tehát, hogy a szlavisztika is képviselve van benne. De elég komoly anyaggal rendelkezik a Széchényi Könyvtár is. Részben adományokból, részben azonban vásárlásokból. És nem utolsó sorban azért, mert Melich János tisztségviselője, sőt igazgatója volt évtizedeken keresztül. És itt van az Akadémiai Könyvtár is, amelynek főleg a külföldi akadémiai anyaga megbecsülhetetlen. Azonban komoly egyetemi munka még sem képzelhető el könnyen hozzáférhető kézikönyvtár nélkül, amelyben a kézikönyvek, szótárak, folyóiratok stb. könnyen elérhetőek. A szláv tanszéknek ilyenben egészen 1939-ig nem volt részük. A Szláv Filológiai Intézetet ugyan már 1937-ben alapították, komoly könyvtárrá azonban akkor vált, amikor 1939-ben a kormány megvásárolta Asbóth

Oszkár könyvtárát a tanszék számára. Ma is ez a legértékesebb része az azóta kiterebélyesedett Intézeti Könyvtárnak.

Visszapillantva e korszak szlavisztikai oktatására, megállapíthatjuk, hogy a professzorok kiválósága ellenére is ez sok tekintetben elavult volt. Legsúlyosabb fogyatékoságai közé tartozik, hogy egy-egy egyéniségre volt felépítve és hiányzott minden szervezet, amely szélesebb alapokra segítette volna kifejlődni. Ma azt mondanók, hogy hiányzott minden középkáder, amely pedig egy tudomány szerves működéséhez múlhatatlanul szükséges. De ebben része van annak körülménynek is, hogy a feltörekvő új generáció előtt a szlavisztika terén semmiféle lehetőség nem lebegett. Erről azonban még alább szólok. Itt csak azt említem meg, hogy a régi rendszerben egy tudomány virágzását általában a magántanári habilitációk száma is szokta jelezni. Nos, a szlavisztikából mindössze a következők lettek magántanárok: 1880-ban Asbóth Oszkár (az indogermanista Mayr Aurél tanítványa), 1917-ben Bonkáló Sándor (Asbóth tanítványa), 1934-ben Kniezsa István és 1940-ben Hadrovics László (Melich tanítványa). Száz év alatt négy magántanár!

A múlt rendszer legsúlyosabb fogyatékoságának azonban, az utánpótlás és egy elevebb tudományos élet kialakulása szempontjából az ifjabb generáció elhelyezkedése lehetőségének tökéletes kilátástalanságát tartom. Az egyetemen a szellemtudományi tanszékek mellett nem volt sehol egy állás sem. A tanszékek úgy igyekeztek magukon segíteni, hogy középiskolai tanárokat osztattak be magukhoz, hogy legalább a könyvtár kezelése lehessen biztosítva. Ez azonban ritkaság számba ment, hiszen a középiskolai ügyosztály nem szívesen mondott le a legkiválóbb tanárokról. A beosztott középiskolai tanárokért tehát évenként nehéz harcot kellett folytatni. De a beosztott tanárok száma is igen csekély volt a tanszékek szükségletéhez képest. Hogy legalább a könyvtárakat ne legyen kénytelen maga a tanszékvezető kezelni és a legfontosabb adminisztrációs munkát elvégezni, szokásba jött harmad-, negyedéves hallgatókat megbízni ilyen teendőkkal.

Nos a szlavisztika területén ez a helyzet még nehezebb volt. Mivel az egyetemen szláv szak, mint tanári szak egészen 1938-ig egyáltalában nem volt, egy szlavista csak akkor szerezhette tanári oklevelet, ha a szláv szak mellett még két másik tárgyból a kötelező vizsgákat letette és mindkét tárgyból a szakdolgozatokat beadta. Egy szlavistának tehát, ha tanári pályán akart elhelyezkedni, vagy tanári oklevéllel mint beosztott tanár az egyetemre kerülni, három szakot kellett elvégeznie. Ez természetesen vagy emberfeletti munkával járt, vagy felületességre kényszerített. Akik a tanári pályát nem vállalták, azok számára csak a könyvtárakban való elhelyezkedés vált lehetségessé. De a könyvtárakban egy szlavistának csak annyiban van helye, amennyiben a szükséges szláv nyelvismeretekkel rendelkezik.

Lényeges változáson ment keresztül a szláv tanszék funkciója a második világháború előtt. Eddig ugyanis a szlavisztika, mint valami érdeklődési

körünktől messze eső és ködbevesző, távoli nép nyelvét kutató tudomány volt, amelynek nálunk csak azért volt tanszéke, mert véletlenül éppen meg kellett valahogy jutalmazni egy ilyen érdeklődésű tudósunkat, hiszen a kormány megbocsáthatatlanul bűnös politikája folytán nem volt szláv nyelvű középiskola, amelynek számára tanárképzés folyhatott volna. Most egyik napról a másikra hirtelen, legalább három szakon kellett gondoskodni megfelelő tanárképzésről. A szomszéd államok megfelelő követelményeinek figyelembe vételével meg kellett állapítani a vizsgakövetelményeket, ennek megfelelően gondoskodni kellett a tananyag előadásáról, nagyszámú hallgatóság foglalkoztatásáról (ekkor a szlavisztikának több mint 120 hallgatója is volt). Az eddigi előadások már közel sem voltak elegendők, legfeljebb az alapot szolgáltathatták. Sürgősen kellett tehát gondoskodni a három legfontosabb szak: az orosz, szerb-horvát és szlovák oktatásának ellátásáról. Itt jegyzem meg, hogy bár az akkori kormányzat tulajdonképpen valami „kárpátalji rutén” szakot írt elő, a budapesti egyetemen a tanárképzés mindig orosz irányban és orosz nyelven történt. Tanszékek, illetőleg adjunktusok hiányában — erre a kormányzatnak, úgy látszik, nem volt pénze — a szakok ellátását tehát megbízott előadókkal kellett ellátni. Így lett az orosz szak előadója Trócsányi Zoltán, a szerb-horvát szaké Hadrovics László, akkor még csak a szláv tanszék mellé osztott középiskolai tanár, díjtalan tanársegéd (1940-ben lett magántanár). A szlovák szak ellátását velem együtt Melich János vállalta. Én még a lengyel hallgatók számára tartottam különböző előadásokat. Akkor vált szükségessé a lektori intézmény kibővítése, illetőleg kiépítése. A már meglévő szerb-horvát lektoron kívül akkor került a tanszék mellé Boiklev Dimo, a bolgár nyelv, Korsak Rajmund a lengyel nyelv és Úrhegyi Emilia, a szlovák nyelv lektora. Úrhegyi Emilia egy-két év múlva, 1941-ben a szlovák irodalom előadója lett. A lengyel és a bolgár kormányval kötött kultúregyezmények értelmében az illető kormányok egy-egy intézetet alapítottak Budapesten és egy-egy szakembert állítottak az élükre. Ezek az igazgatók az egyezmény szerint az egyetemen is előadhattak. Így került a tanszék mellé a már meglévő lengyel és bolgár lektor mellé még egy-egy lektor Zaleski Zbygniew és Mijatev Péter személyében. Ezekhez járult még Harcsár Miklós, a rutén lektor. A legfeltűnőbb azonban, hogy — bár az orosz szak előadásai mindig orosz nyelven folytak, orosz lektor még sem volt. De ennek magyarázata abban rejlik, hogy a lektorok számára megállapított tiszteletdíj fejében nem akadt senki, aki az orosz nyelv oktatását elvállalta volna.

A vidéki egyetemekkel itt nem kell külön foglalkozni. A debreceni Egyetemen a nagyszámú ukrán és szlovák hallgató kedvéért szintén bevezették a szlovák és az orosz szak oktatását, de ők még nehezebben tudták ezt a szükségletet kielégíteni. Néhány helyi előadón kívül több mint két éven keresztül Sziklay László Kassáról, magam pedig Budapestről, sőt egy félévig Kolozsvárról, jártam le előadni, vizsgáztatni. A kolozsvári egyetemen, amelyen

összesen egy félévig a tiam elő szlavisztikát, összesen egy hallgatóm volt, aki később Debrecenben végzett.

A szlavisztika egyetemi oktatásának rövid áttekintése után felmerülhet a kérdés, hogy milyen szerepet játszott a Magyar Tudományos Akadémia a szlavisztikai stúdiumok fejlesztésében. Nem jelentőset. De hogy ezt kellően tudjuk értékelni, vessünk néhány pillantást az egyes szlavisztikai tudományágak fejlődésére Magyarországon a legrégebb időktől a felszabadulásig. E rövid áttekintés során az Akadémia szerepe is kellően ki fog tűnni.

A magyar szlavisztikai tanszék betöltői Asbóth Oszkár óta — akit nyugodtan a szlavisztika első magyar tudományos művelőjének tekinthetünk, — mindnyájan nyelvészek voltak, illetőleg ma is azok. Természetes tehát, hogy a magyarországi szlavisztika elsősorban a nyelvtudomány terén ért el eredményeket. Mi is a nyelvészettel kezdjük rövid áttekintésünket.

A magyar tudományos világnak már évszázadok óta központi problémája a magyarság eredetének, vándorlásának, különböző népekkel való kapcsolatainak kérdése. Amikor a nemzet a felvilágosodás korában pedig ráeszmélt a nyelv szerepére a nemzeti jelleg kifejezésében, egyúttal az iránt is mind élelnebb érdeklődés irányult, mi a magyar szókincs összetétele. A magyar nyelv finnugor, török stb. elemei mellett már igen korán észrevették, hogy aránylag sok szava cseng össze a megfelelő szláv szavakkal. Erre a ma közismert tényre először Varancsich Faustus csanádi püspök lett figyelmes 1595-ben megjelent szótárában. A XVIII. században és a XIX. század elején sokszor egymástól függetlenül is, sokan mutattak rá erre a rétegre. GÁLDI LÁSZLÓ szakavatott tollal írta meg a magyar szlavisztikának ezt a dilettáns, bár természetesen sok esetben maradandó eredményeket is felmutató korszakát. Ezt a korszakot MIKLOSICHnak, a bécsi egyetem szlavista professzorának klasszikus tanulmánya zárta le: Die slavischen Elemente im Magyarischen. 1871. MIKLOSICH e tanulmányában összefoglalta a régi kutatók eredményeit és alapot nyújtott a további kutatások számára. Legnagyobb jelentősége az, hogy ő volt az első, aki ezt a kérdést a szlavisztika szemszögéből vizsgálta. A korszakalkotó munkának azonban súlyos fogyatékoságai is vannak. Nem szólva az olyan botlásokról, amelyek a finnugor nyelvészeti kutatásoknak akkori kezdeti állapotából magyarázhatók, hogy ti. kétségtelen finnugor eredetű szavakat is a szlávól magyarázott (mint pl. az *ólom* szót), legnagyobb hibája a szótörténet teljes elhanyagolása. De ebben a hibában még a mai szláv etimológiai szótárak is eléggé szenvednek. A magyar szótörténet elhanyagolása azonban azért veszedelmes, mert éppen akkor mentünk keresztül a nyelvújításon, amely igen sok új szót termelt. Nos, MIKLOSICH többször esik bele abba a hibába, hogy a nyelvújítás korában csinált szót is a szlávól magyarázott. Mindezek miatt a helyzet az, hogy MIKLOSICH anyagának körülbeül egy ötöd része nem szláv eredetű. Ezzel szemben viszont a magyar nyelvtudományban éppen akkor javában folyó népryelvkutatás eredményeként felbukkant szókincset már nem tudta munkájába felvenni. A magyar nyelvtudomány előtt tehát itt állt a feladat. MIKLOSICH anyagát felülvizsgálni az új anyaggal kiegészíteni és egy új összefoglalásban feldolgozni. Az utolsó nyolc évtized folyamán ez a kérdés vált a magyar szlavisztika legfőbb feladatává.

Mikor ASBÓTH OSZKÁR 1880-ban szlavisztikából habilitált, illetőleg, amikor 1881-ben a szlavisztikai tanszéket elfoglalta, azonnal hozzáfogott a szláv jövevényszavak feldolgozásához. És egész életén keresztül ez maradt

ügyszólván egyetlen tematikája, amellyel tudományosan foglalkozott. Mégsem fejezte be feladatát, sőt még csak a kereteit sem vázolta fel eléggé. Pedig ASBÓTH erre kiválóan alkalmas lett volna. A szláv jövevényszavak feldolgozásához a kérdés akkori állapotában egy erős kritikájú rendszerezőre volt szükség, aki biztos kézzel választja el a helyeset a selejttől, amiben éppen a szómagyarázatok terén mindig bővelkedtünk. És ASBÓTH éppen ezeknek a követelményeknek felelt meg kiválóan. Nagy tudású, széles látókörű, rendkívül éles kritikai érzékkel rendelkező tudós volt, szinte predesztinálva volt erre a feladatra. Még a fogyatékosága is csak haszon lett volna. Asbóthnak ugyanis kissé kevesebb fantáziája volt, mint amennyi új problémák felvetésénél szükséges. De jelen esetben még ez is csak előnyére szolgált volna, mert megkímélte volna az ilyen összefoglaló munkáknál egyáltalában nem kívánatos túlkövetkeztetésektől, nem eléggé megalapozott ötletek felvetésétől. Hogy ezt a feladatot miért nem tudta elvégezni, azt így, utólag legfeljebb sejteni lehet. Legvalószínűbbnek látszik, hogy nem volt benne elég önfeláldozás ahhoz, hogy a munkához szükséges lélektelen és fárasztó adatgyűjtés elvégzésére határozta volna el magát.

Mikor a 900-as évek során nyilvánvalóvá vált, hogy ezt a feladatot Asbóth Oszkár már nem fogja elvégezni, fogott hozzá a fiatal MELICH JÁNOS a kérdés feldolgozásához. Hatalmas arányú nagy munkája, a Szláv jövevényszavaink, amelyet 1901-ben kezdett megjelentetni, már teljes mértékben mutatja a fiatal szlavista képességeit. A munka azonban csak I. kötetnek volt szánva, ezt két másik kötetnek kellett volna követnie, az egyik a teljes jegyzéket, a másik pedig a hangtant tartalmazta volna. MELICH azonban ezt a két kötetet sohasem írta meg. Még igen sokszor szólt hozzá a szláv jövevényszavak kérdéséhez, de a megígért két kötetes összefoglalás még sem jelent meg. Ebben nyilván megakadályozta egyrészt a helynévkutatásba való belemélyedése (legfontosabb munkája, a Honfoglaláskori Magyarország, szlavisztikai szempontból is egyike legnevezetesebb munkájának), másrészt az Etymológiai Szótár. Hiszen az etimológiai szótárban részben, bár nagyobb összefüggésben, a szláv jövevényszavakat is feldolgozta volna. Mégis kár, hogy MELICH a maga páratlan ötletgazdagságával, kitűnő anyagismeretével nem dolgozta fel ezt a kérdést. Reméljük, hogy a Etymológiai Szótárban, amelynek munkálatai, mint halljuk, a vége felé közelednek, a szláv jövevényszavakra vonatkozólag is mihamarább megismerjük felfogását. MELICH JÁNOS ti. már ifjú kora óta adós annak az állandóan hangoztatott véleményének a kifejtésével, hogy a magyar nyelv szláv jövevényszavainak ún. bolgár rétege az e g y h á z i s z l á v ból való. Ezt az álláspontot pl. nemcsak az Etymológiai Szótár megjelent részeiben képviseli, hanem a most írt részekben is.

Így vettem át én két elődöm hagyatékát. Munkám első kötete ugyan csak 1955-ben jelent meg, ez azonban hosszú évek munkájának eredménye.

A magyar szlavisztika másik fő témája is hungaro-centrikus. Ez a szláv eredetű hely- és személynévanyag a magyarban. A névkutatás nálunk ugyan már a múlt század végén elkezdődött, tudományos szintre azonban csak MELICH JÁNOS emelte. Ebben is követtem példamutatását és munkásságom nem csekély hányadát éppen a szláv-magyar vonatkozású helynévanyag kutatása képezi.

Ezen a két fő területen kívül a régibb magyar szlavisták csak ritkán kalandoztak valami sajátos, magyar vonatkozás nélküli kérdéshez. Asbóth két ismert tanítványa nyelvjáráskutatással kezdte pályáját. BONKÁLÓ SÁNDOR

Rahó nyelvjárásának hangtanát, PÁVEL ÁGOST pedig a vashidegkúti vend nyelvjárását. Az utóbbit az Akadémia adta ki Magyarországi szláv nyelvjárások című sorozat első számaként. Sajnos, ez volt az egyetlen is. BONKÁLÓ később sohasem tért vissza eredeti tárgyához. Részben a kárpátukránok magyar elemeivel, részben orosz irodalomtörténettel foglalkozott. PÁVEL ÁGOST pedig, bármennyire is értékes munkát végzett Szombathelyen múzeumi munkájával és folyóiratkiadási tevékenységével, a szlavisztika számára elvezett. Még a nyelvjárása alaktanát sem csinálta meg, pedig állítólag dolgozott rajta. MELICH JÁNOS írt néhány tanulmányt a szlovák nyelv hangtörténeti kérdéseiről, én is hozzászóltam egy-két esetben tisztán szláv nyelvészeti kérdésekhez. Talán a legtöbb ilyen jellegű munkája még Hadrovics Lászlónak van (pl. a szlapon irodalom helyesírásáról, a nyugatmagyarországi horvát nyelvjárás néhány sajátosságáról, stb.), bár ő szintén általában hungarocentrikus témakörben mozog (a szerb-horvát nyelv magyar elemei, magyar-horvát kapcsolatok stb.).

Az irodalomtörténet e korszak mostoha gyermeke. Források nélkül, megfelelő könyvtárral nélkül, folyóiratok nélkül nagyon nehéz problémákhoz érdemben hozzászólni. Nos, nálunk — szemináriumi könyvtár hiányában — a kutató kizárólag a közkönyvtárakra volt utalva, ott pedig az akkori Magyarország területén kívül megjelenő irodalmi vonatkozású munka legfeljebb ha véletlenül található. Mikor a világháború alatt, és a felszabadulás után közvetlenül, szükségem volt lengyel írók és költők kiadásaira, a legnagyobb írókéra sem bukkantunk egyikben sem. Teljes, vagy megközelítőleg teljes anyagot csak a szlovák irodalomra vonatkozólag találunk, a szerb-horvátokra legfeljebb töredékeket, a többi szláv nyelv irodalma, és természetesen a rá vonatkozó szakirodalom, könyvtárainkból úgyszólván teljesen hiányzott. Ilyen körülmények között tehát nem csoda, hogy nálunk az első világháborúig komolyabb munka a szláv irodalmak területéről egyáltalában nem jelent meg. Ez persze nem azt jelenti, hogy egy-egy tanulmány, elsősorban magyar vonatkozásban, nem foglalkozott egy-egy részletkérdéssel, pl. a szerb, horvát irodalom területéről. Így pl. ilyen a már említett MARGALITS EDE tanulmánya: Karnarutics éneke és a magyar Zrínyiász (1903). HORVÁTH MÁRTONÉ: Karnarutics és a Zrínyiász (1903). SZEGEDY REZSŐ: A Vitéz Franciskó délszláv rokonai (1912). A Szilágyi és Hagymási monda délszláv rokonai (1915), PÁVEL ÁGOSTON: A Bankó leányáról szóló széphistória délszláv forrásai stb. Hasonló jellegű összehasonlító tanulmány még néhány jelent meg az első háború előtt. Ide lehet még venni azt a néhány tanulmányt is, amelyet a Klasszikus Regénytár sorozatban megjelenő orosz szerzők művei elé bevezetőül írtak. Ezek között vannak komoly nivójú cikkek is. De az első háború előtti gondolkodásra jellemző, hogy azon az egy területen, amelyen magyar kutatók is a szlovákokkal, csehekkel egyenlő esélyekkel dolgozhattak volna, ti. a szlovák irodalom területén, magyar kutató nem jelentkezett.

Hogy mennyire hiányzott a magyar szakember a szláv irodalmak történetére, legjobban szemlélteti az a körülmény, hogy az Egyetemes irodalomtörténet című négy kötetes kiadvány szláv részét, amelyet Asbóth Oszkár szerkesztett, csupa idegen szakember írta. A szlovákot Škultéty József, a lengyelt A. Brückner stb.

Az első világháború után a helyzet némileg megváltozott. A trianoni lecke, legalábbis a fiatalok számára, megmutatta, hogy a magyarság nem élhet elzárkózva a szláv népek tengerében. Különösen a csehszlovákiai és jugosz-

láviai magyar ifjúság érezte szükségét a szomszéd népek irodalma megismerésének és a magyarság felé való közvetítésének, de a magyarországi ifjúságban is volt ilyen szándék. Azonkívül ki kell emelnünk azt is, hogy Asbóthtól eltérően Melich mindig adott elő irodalomtörténetet, s így nem véletlen, hogy a szlovák irodalom mai két legkiválóbb magyar kutatója, URHEGYI EMILIA és SZIKLAY LÁSZLÓ, Melich tanítványa volt. Kár, hogy egy másik tanítványa, a szlovák irodalomtörténet tehetséges fiatal művelője, Szabó Zoltán, olyan korán elhalálozott. Éhen halt! A szlovák irodalom kutatója, KOVÁCS ENDRE, már komoly tudományos múlttal dicsekedhetett, amikor Csehszlovákiából hozzánk átkerült. Doktori disszertációja, az új szlovák regény, értékes gazdagodása az e tárgyra vonatkozó szakirodalomnak. Azóta azonban inkább a lengyel és az orosz irodalommal foglalkozik. A szerb-horvát irodalom néhány kérdésével foglalkozott HADROVICS LÁSZLÓ. Bár érdeklődési köre elsősorban a nyelvtudomány, szívesen fordul a régi szerb-horvát irodalmi kérdések felé is. Az orosz irodalom iránti érdeklődés ugyan a két háború között nem volt olyan élénk, mint korábban, az orosz irodalomnak színvonalas összefoglalását mégis ebben az időszakban kaptuk meg. Mégpedig két szerzőtől is: egyet BONKÁLÓ SÁNDORTól, aki, mint említettük éveken keresztül adott elő orosz irodalmat egyetemünkön, egyet pedig SZÉMÁN ISTVÁNTól. Bár felfogás dolgában mindkettő sok kívánni valót hagy hátra, a legfontosabb kérdésekben mégis elég megbízhatóan tájékoztatnak. Itt említem meg még SÁRKÁNY OSZKÁR nevét, aki néhány tanulmányával tanújelét adta, hogy jól ismeri a XVIII. század végének, XIX. század elejének cseh irodalmát. A háborúban pusztult el.

A két világháború közti időszakban tehát már jelentkezik egy nemzedék, amely feladatánál túzi ki a környező szláv irodalmi problémák behatóbb vizsgálatát. Hogy ez nem tudott nagyobb eredményeket elérni, azt elsősorban a szervezés teljes hiányának lehet köszönni. De ez időszaknak így is komoly jelentősége van: lehetővé tette, hogy a munka e téren erőteljesebben meginduljon.

A történettudomány terén a kutatást szintén a hungaro-centrizmus jellemzi. Itt az aránylag igen gazdag forrásanyag és szakirodalom tulajdonképpen nem is áll másból, mint magyar jellegű anyagból. Mivel a magyar állam ezer éven át magában foglalt különböző szláv népeket is, a területükkel foglalkozó szakirodalom (és forrásanyag) természetesen szlavisztikának is felfogható. E területek politikai, gazdasági, társadalmi, településtörténeti feldolgozásai is ide sorolhatók. Igen gazdag a horvát-magyar kapcsolatok kérdését tárgyaló szakirodalom is. Külön ki kell emelni a Boszniával és Szerbiával foglalkozó magyar irodalmat. Egy időben, a XIX. század végén, XX. század elején e kérdések kutatását THALLÓCZY LAJOS vezetése alatt tervszerűen végezték. Ezek a munkák mind az Akadémia kiadásában jelentek meg. A lengyel-magyar történeti kapcsolatok elsősorban DIVÉKY ADORJÁN munkásságának köszönhető. A középkori orosz-magyar kapcsolatok vizsgálata HODINKA ANTAL nevéhez fűződik. Hodinka Antal, ez a kiváló kutató, akinek érdemeit még nem emelték ki eléggé, az elsők között volt, akik a magyar és a szláv népek közti kapcsolatokkal foglalkoztak. Magántanári előadásai

is a budapesti egyetemen 1913/4. tanévben Magyarország és Halics összeköttetéseiről, valamint Magyarország és Szerbia összeköttetéseiről szoltak. Kitűnő munkája, a munkácsi gör. kath. püspökség története, máig a leg-alaposabb feldolgozása a kárpátalji ukránok újkori történetének.

A magyar történészek már az első világháború előtt érezték egy tanszék felállításának szükségét, amely elsősorban a szláv népek történetével foglalkoznék. Már 1910-ben felállították a balkáni népek története című tanszékot, arra Thallóczy Lajost meg is hívták, de elfoglaltsága miatt évekig nem foglalkozhatott vele, majd a háború alatt törölték. A háború után újra kísérleteztek vele, meg is hívták rá Šufflay Milánt, de ez sem sikerült. Végre 1929-ben létesítették a Kelet-Európa története c. tanszékot, és azt LUKINICH IMRÉVEL töltötték be. Lukinich rendszeresen adott elő orosz történelmet, lengyel történelmet stb. Súlyos fogyatkozása volt, hogy az illető népek nyelvét nem ismerte, s így a szakirodalmat sem tudta közvetlen forrásból használni. Mégis nagy érdeme, hogy értékes utánpótlást nevelt, és lehetővé tette, hogy ma komoly tudományos gárda áll e kérdések kutatói között.

Bár a néprajz kutatásának nálunk nagy múltja van, egyetemi oktatása igen későn kezdődik. Az első néprajzi tanszékot nem is a budapesti, hanem a szegedi egyetemen állították fel, első professzora pedig SOLYMOSSY SÁNDOR folklorista lett. A budapesti egyetem néprajzi tanszéke pedig 1934-ben keletkezett és első professzorává a kiváló GYÖRFFY ISTVÁNT nevezték ki. Egyik sem foglalkozott a környező szlávokkal. Györffy egyik tanítványa, GUNDA BÉLA debreceni egyetemi tanár azonban kezdő kutató kora óta mindig figyelemmel kíséri a szláv népeknek a magyarokéhoz hasonló kultúráját. Bár a kérdésben nem tartom magam elég illetékesnek, úgy látom, hogy népi kultúránk vizsgálatánál a múltban ugyan nem hanyagoltuk el egészen a környező népek hasonló jelenségeivel való összehasonlítást (gondoljunk csak a népi építkezésről, ruházkodásról, táplálkozásról, földművelésről stb. szóló tanulmányokra, amelyekben sokszor történik utalás a megfelelő szláv jelenségekre), sőt vannak még komoly monográfiák is, mint pl. a Szabó Oreszt által szerkesztett Nemzetiségi Könyvtár kötetei, amelyekben az egyes magyarországi szláv népek életét elég megbízhatóan tárgyalják, mégis közelről sem tettük ezt annyira, amennyire ez a magyar nép kultúrájának megismerése szempontjából kívánatos volna. A magyarságnak a szláv népek kultúrájához való viszonya, úgy látom, hála BARTÓK BÉLA úttörő kezdeményezésének, csupán a népzene terén van kielégítő módon tisztázva. Bár meg vagyok győződve, hogy itt is sok volna még a teendő. De pl. a folklóre területén még igen sok probléma vár megoldásra. Pl. magam is jól ismerem a magyar és a szlovák népdalkincset, és már igen régen feltűnt bennük a sokszor a legkisebb részletekig való hasonlóság, de nem tudok róla, hogy valaki e kérdést részletesebb vizsgálat alá vette volna. Hasonlóan nem tudok arról, hogy valaki pl. a szlovák és a magyar népköltészet egyezéseinek problémáját

kutatta volna. Amennyire én tudom, komolyabb figyelemre csak a déli szláv népek költészetét méltattuk, persze azért, mert benne kerestük a XVI—XVII. századi magyar széphistóriák és történeti énekek mintáit. Ritkábban azért, mert a déli szláv epika tele van magyar hősökkel.

A néprajzi kutatás terén is, úgy látom, a két világháború közötti időben az érdeklődés a szláv szomszédok iránt állandóan növekedett, azonban itt sem programszerűen, intézményesen, hanem tisztán személyi okokból, azért, mert akadt ember, aki szláv nyelveket is tudott és így a szláv népek irodalmával is megismerkedhetett.

A felszabadulás, amely egész társadalmunk gyökeres átalakítását eredményezte, a tudomány terén is alapvető változásokat idézett elő. Mindenekelőtt lényegesen megváltozott az egyetemek szerepe. Míg a régi rendszerben a tudományok tulajdonképpeni tűzhelyei, a tudományos utánpótlás egyedüli forrásai voltak, az új egyetemi reform során ezt a funkciójukat, sajnos, teljesen elvesztették, és egyszerű szakiskolákká süllyedtek. Ennek tulajdonítható, hogy bár a szláv tanszék is, az újonnan felállított orosz tanszék is az évtizedek óta hiába kívánt tanszemélyezettel soha nem remélt mértékben van ellátva, és mindkét tanszéken valóban rendkívül sokoldalú oktatás folyt, az egész idő alatt nagyon kevés ember akadt, aki a tudomány iránti érdeklődésének komolyabb jelét adta volna. Szerencsére ennek a visszás helyzetnek tarthatatlanságát az illetékesek is belátták, és ma már az egyetem megint kezdi visszanyerni a szerepét a tudományos utánpótlásban.

Az egyetemek visszaszorulásával párhuzamosan viszont rendkívül megnövekedett az Akadémia szerepe a tudományok művelésében. Míg a régi Akadémia lényegében könyvkiadó vállalat volt, de még ez a funkciója is sokszor, így éppen a két világháború között is, egészen jelentéktelenné törpült, az új Akadémia az egész magyar tudomány megszervezője és irányítója lett. Működése nyomán valamennyi tudományág hallatlan virágzásnak indult. Így a szlavisztika is olyan fejlődésnek indult, mint soha eddig az egész elmúlt korszakban. A meglevő káderek számbavétele után tervbe foglalta a feladatok, amelyek a magyarországi szlavisztikára hármanak. Amellett tervszerűen gondoskodott az utánpótlásról, és végül a különböző tudományos intézetekben biztosította a fiatal kutatók munkalehetőségét és megélhetését. Ezek olyan mélyreható változások az előző korszakhoz képest, amelyeket csak az tud kellően értékelni, aki maga is átélte a régi rendszer kétségbeesítően kilátástalan nyomorúságát.

A magyar szlavisztika nyelvészeti munkásságát a felszabadulás óta Király Péter vázolta a *Studia Slavica* 1. számában. Itt csak röviden foglalom össze.

Ami a tervet illeti, az a nyelvtudomány területén három részből áll: 1. a magyarországi szlávok nyelvatlasza, 2. magyarországi szláv nyelvemlékek gyűjtése, és 3. a szlovák nyelvtörténeti szótár. Az első tulajdonképpen nem

is egy, hanem két feladat. Mivel a magyarországi szláv lakosság két néphez tartozik, a szlovákhöz és a szerb-horváthoz, a nyelvatlasz is tulajdonképpen két külön munka: egy szlovák és egy szerb-horvát. A magyarországi szláv nyelvelmékek gyűjtése tulajdonképpen óriási, több generáció számára való feladat, azért múlhatatlanul szükséges a munkamenet közelebbi kijelölése. Ezen a téren különösen KIRÁLY PÉTER végez elismerésre méltó, külföldön is komoly visszhangot keltett munkát. A szlovák nyelvtörténeti szótár munkálatainak feladata, hogy minél teljesebben gyűjtse össze a magyarországi szlovák nyelvű anyagban található régi szlovák szókincset.

E tervek megállapításával a magyar szlavisztika igen nagy feladatok elvégzését vállalta. A két nyelvatlasz munkálata kb. 200 község nyelvének a feldolgozását jelenti. A munkamenet az, hogy különböző statisztikai források alapján tájékozódjunk, hol laknak ma (akár törpe kisebbségben is) szlávok, egy kis, a legfontosabb jelenségekre korlátozódó kérdőív segítségével megállapítjuk, hogy a helység szlovákjai, illetőleg szerb-horvátjai milyen nyelvjáráásban beszélnek, ezeknek a kérdőíveknek feldolgozása alapján kijelöljük a kutató pontokat és azokat a részletes kérdőívek alapján feldolgozzuk. Mivel a magyarországi szláv települések szigetszerűek, az egyes helységek lakosságának nyelve sokszor élesen különbözik egymástól, a kutató pontok kijelölése nagy nehézségekkel fog járni. Bár eddig még csak a feladat első részét végeztük el (a szerb-horvát résznél hiányzik is még vagy 20 község feldolgozása), már most is látni, hogy nekünk a kutatópontokat sokkal sűrűbben kell megállapítanunk, mint az pl. összefüggő település esetén szükséges.

A szlovák nyelvtörténeti szótár munkálatai a kezdeti nagy lendület után rendkívül ellanyhultak. Ennek kettős oka is van. Egyrészt az utóbbi években csökkenteni kellett a költségvetést, és ezt elsősorban a terv kezdő munkálatai sínylették meg. Másrészt az a munkatársam, akit a munka gondozásával, felügyeletével megbíztam, meglepetésszerűen cserbenhagyott. Gregor Ferenc személyében most új munkaerőről kellett gondoskodnom, pedig így is túl van terhelve.

Az új korszakban eddig négy nagy monográfia jelent meg a szlavisztika területéről. Az első a magyarországi szláv nyelvelmékek sorozatában kiadtuk az Országos Levéltár legrégebbi cseh nyelvű okleveleit. Nyelvtudományi célokra, betűhíven, de rendkívül bő történeti magyarázatokkal. Mindkét munka BOTLÓ BÉLÁTÓL és FÜGEDI ERIKTŐL való. A nyelvészeti jegyzeteket KIRÁLY PÉTER és én készítettük. A munka mindenütt komoly visszhangot keltett, mégha, így elsősorban az én elméletemmel szemben, határozottan szembe is helyezkedtek. A másik KIRÁLY PÉTER feldolgozása a legrégebbi keleti-szlovák református liturgikus könyveknek. Nagy kár, hogy ennek a szlavisztikai szempontból nagyon fontos kérdésnek feldolgozása magyarul jelent meg. A harmadik a magyar nyelv szláv jövevényszavainak I. kötete tőlem, a negyedik pedig a legrégebbi szlovák nyelvű világi emlék nyelvészeti

feldolgozása DÉCSY GYULÁTÓL. Előkészületben van SIPOS ISTVÁN munkája a bükki huták szlovák telepeseinek történetéről és nyelvéről, BALETZKY EMIL monográfiája a komlóskai ukrán nyelvjárásról, és mások, amelyek részben készen vannak, de a nyomdai tervbe még nem kerültek be, részben pedig hamarosan elkészülnek.

A tudományos utánpótlásról az elmúlt tíz esztendőben kizárólag az aspirantúra intézménye útján a Tudományos Minősítő Bizottság gondoskodott. Bár az utóbbi időben mindenünnen komoly kritikák hangzottak el az aspirantúra intézménye ellen, meg kell vallanom, hogy én — legalábbis, ami a szlavisztikát illeti — teljes mértékben meg vagyok vele elégedve. Azaz én úgy látom, hogy az aspirantúra igenis betöltötte azt a szerepet, amit megszervezői szántak neki. A szlavisztikai aspiránsok elsősorban is többségükben már komoly szlavisztikai képzés után kezdték meg munkájukat, s így nem voltak kénytelenek a legelemibb kezdetekkel elfecsérelni az időt a számukra rendelkezésre álló három esztendőből. Ezt az időt teljesen a magasabb fokú képzésre és a disszertáció munkálataira fordíthatták. És bár egyikük-másikuk még nem is tett eleget kötelességének, és még nem védte meg disszertációját, ez csak bizonyos bátortalansággal, és nem a képzettség hiányával magyarázandó. Mindenesetre ma, alig 8 évvel az aspirantúra bevezetése után a szláv nyelvtudomány már egy gárdára való kitűnő szakemberrel rendelkezik. Természetesen ide tartoznak azok a fiatalok is, akik, bár aspirantúrát nem végeztek, de az egyetemeken vagy az Akadémia Nyelvtudományi Intézetében elhelyezkedve, tudományos munkát végeznek.

És ha végigtekintünk ennek a fiatal generációnak a tematikáján, rögtön kiderül, hogy alig van közük a régebbi generációk tematikájához. Míg a régebbi generációk (Asbóth, Melich, én) egész életükön keresztül magyar vonatkozású témákkal foglalkoztak, mint a magyar nyelv szláv elemei, a szláv nyelvek magyar elemei, szláv eredetű magyar hely- és személynevek stb., addig az ifjúság jóformán teljesen szláv szempontú kérdésekkel foglalkozik. A már fent felsorolt munkákon kívül ilyen pl. FODOR ISTVÁN munkája a szláv nyelvtani nemről, DEZSŐ LÁSZLÓÉ a kárpátalji urbáriumok ukrán nyelvéről, KOVÁCS FERENCÉ a gondolkodás szókinéséről az orosz nyelvben, MOLNÁR NÁNDORÉ az ógyházi szláv nyelv görög eredetű tükörszavairól, KISS LAJOSÉ az orosz nyelv képző nélkül alkotott deverbális főneveiről, PAPP FERENCÉ az orosz nyelv jelzős szerkezeteiről, FOGARASI MIKLÓSÉ az orosz nyelv latin eredetű kultúrszavairól, URHEGYI EMILÉÉ Nádaska jogkönyvének nyelvéről. stb. Sorolhatnám még tovább, de már ebből is látszik az a horizont-tágulás, amely az új generáció munkáit a régitől megkülönbözteti. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy nekünk a múltban nem lett volna érzékünk a sajátos szláv problémák iránt, hiszen pl. már a felszabadulás előtt készültek nálam olyan disszertációk, mint BALETZKY EMILNEK Szabó Eumén orosz nyelvtanának feldolgozása, BÖDEY JÓZSEFNEK munkája a Széchenyi-Könyvtárban

őrzött közép-bolgár nyelvemlék nyelvéről (ennek a szedése sajnos a Franklin Társulat nyomdájában pusztult el, de különben is ezeknek a témának jelentős része tőlem származik. Hanem egyszerűen azt, hogy a múltban a szlavisztika magányos egyéniségekből állott, mondhatni maga a professzor képviselte az egész szlavisztikát, a feladat pedig megvolt, amit mégis csak a magyar szlavisztikának illik megoldania. Ma már, ilyen jelentős gárda mellett természetesen ráérünk speciális szláv témákkal is foglalkozni.

A fiatalság tisztán szláv tematikájának láttán felmerülhet az a gondolat, hogy vajon nem mentünk-e kissé messzire akkor, amikor a magyar szlavisztika hagyományos útjáról, a magyar vonatkozású szlavisztikáról, úgyszólván mindenkit eltérítettünk. Hiszen mindig el lehet készülni rá, hogy az ember a terveit nem valósíthatja meg, nem ártana, ha pl. rajtam kívül volna egy fiatal is, aki az én munkám tematikájába beledolgozná magát. Ez igaz. De erre különleges nevelésre nincs szükség. Ahogy én az elődeim munkáin nevelődtem a feladatomra, ugyanúgy szükség esetén bárki be-nevelődhetik az örökségembe, csak természetesen végig kell rágnia magát az egész anyagon és irodalmon. Másként úgy sem lehet. De a helyzet e téren nem is olyan reménytelen. Ma is vannak többen, akik, talán nem utolsó sorban éppen az én munkám hatása alatt, a szláv jövevényszavakkal eredményesen foglalkoznak, mint pl. HADROVICS LÁSZLÓ, URHEGYI EMILIA, és legújabban KISS LAJOS, hogy csak a szlavistákat említsem. De ilyen jellegű munkát készít SULÁN BÉLA is, bár ő a cseh nyelv magyar elemeivel foglalkozik. És remélem, hogy az ilyen irányú kutatás a jövőben csak fokozódni fog. A szláv nyelvek magyar elemeinek feldolgozása mégis elsősorban a magyar szlavisztika feladata, mert aligha lehet remélni, hogy külföldön hamarosan olyan szakemberek nevelődjenek ki, akik a téma feldolgozásához szükséges magyar nyelvészeti kérdésekben teljesen jártasak volnának.

A Magyar Tudományos Akadémia szláv irodalomtörténeti terveit nem ismerem eléggé ahhoz, hogy itt beszámollhassak róluk. Ez a hozzászóló irodalomtörténészek feladata lesz. Az irodalomtörténeti helyzete a nyelvészettel szemben azonban rendkívül hátrányos. Az Akadémia Nyelvtudományi Intézete, amelynek keretében a nyelvtudományi munkálatok folynak, már 1946-ban megalakult, míg az Irodalomtörténeti Intézet csak 1956-ban! Tíz súlyos esztendő a különbség! Éppen erre a tíz évre esik, mint láttuk, a nyelvtudomány hatalmas felvirágzása. Hogy az Intézet dolgozik, azt a különböző kiadványokból világosan látni, de nyilvánvaló, hogy jelentősebb eredményeket ilyen rövid idő alatt elérni nem lehet. Az irodalomtörténet utolsó tíz esztendejének áttekintéséből (amelyet Bor Kálmán készített a *Studia Slavica* I. kötete számára) az tűnik ki, hogy a korábbi korszakhoz képest igen megnövekedett az orosz és szovjet irodalom iránti érdeklődés, míg a többi nem sokat fejlődött. Ezt mutatja különben az utánpótlás is. Szovjet ösztöndíjak, tanulmányutak révén ma már jelentős fiatal kutatói gárda

nevelődött fel az orosz irodalomtörténet területén, amelytől hamarosan komoly, maradandó munkát lehet remélni. Sajnos, a többi szláv irodalom vonalán a helyzet nem ilyen biztató. Mindenesetre meg kell állapítani, hogy itt az utánpótlás terén az utóbbi évtizedben a helyzet alig változott.

Az Akadémia Történettudományi Intézete talán valamennyi más intézeténél régibb. Alapítása ugyanis 1942-re esik, bár a régi rendszerben nem az Akadémia keretébe tartozott. Mindenesetre kétségtelen, hogy a megújódott Akadémia már készen vette át, és ha az új feladatok számára lényegesen át is alakította, mégis az Intézet szervezete és munkatársainak legnagyobb része a régi maradt. Ez azt jelentette, hogy az Intézetnek nem kellett indulási zavarokkal és bizonytalankodással küszködnie, teljes erejét azonnal a kitűzött célokra fordíthatta. Az Intézet szláv vonatkozású programját nem ismerem, azt a felkért hozzászólók fogják behatóbban ismertetni. Itt csak megemlítem, hogy az Intézet a legszorosabb kapcsolatban állva működött együtt a budapesti egyetem Bölcsészeti Karán felállított népi demokratikus államok története tanszékével. Ez a tanszék egyébként a kelet-európai tanszék egyenes utóda. Az utolsó tíz esztendő idevágó irodalmából, amelyet Niederhauser Emil állított össze a *Studia Slavica* II. kötetében, látni, hogy történészeinket szláv vonatkozásban két nagy témakör foglalkoztatta: a régi Magyarország nemzetiségi politikája, és az orosz-magyar kapcsolatok története. Mindkét témakörből aránylag sok tanulmány jelent meg. Különösen ki kell itt emelni az *Magyar-orosz történelmi kapcsolatok* című gyűjteményes munkát, amely KOVÁCS ENDRE szerkesztésében 1956-ban jelent meg. A többi témakör már szegényebb, de azért itt is vannak jelentős kiadványok. Így pl. meg kell említenünk a *Magyarország és Keleteurópa, A magyarság kapcsolatai a szomszéd népekkel* című gyűjteményes munkát, amely 1947-ben GÁL ISTVÁN szerkesztésében jelent meg, amely részletesen foglalkozik a magyarságnak a szlávokhoz való viszonyával. Jelentős KOVÁCS ENDRE munkája is a cseh-magyar történelmi kapcsolatokról. Örvendetes, hogy forráskiadvány is akad (*Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. I—II. kötet, 1952—1956.*), csak sajnálatos, hogy ilyen kevés, mert egy kérdés akkor kezd igazán általános érdekűvé válni, ha a forrásanyaga, legalább a legfontosabb, mindenki számára hozzáférhető. Az elmúlt esztendő történettudományi munkásságának pedig éppen az a legnagyobb fogyatékossága, hogy a forráspublikációkat eléggé elhanyagolta. Csak a legutolsó években látható némi javulás, és éppen ez időszakban jelent meg a fenti kiadvány is.

A szláv történelmi kutatásoknak ma egyik kiemelkedő problémája az őstörténet. Ennek pedig a régészet az egyik legfontosabb segédtudománya. Magyarország e kérdésben igen nagy mértékben van érdekelve, hiszen e terület a szlávok át vonulási helye volt Északról Délre. Az is régóta vitatott kérdés, mikor jelennek meg a szlávok a Kárpát-medencében, a Nagyalföldön, Dunántúlon.

A magyar régészetnek tehát okvetlenül ki kell vennie a maga részét ebben a munkában. De magyar történeti szempontból sem közömbös tudni, milyen területeken milyen mértékben laktak szlávok Magyarországon a honfoglalás korában, és utána. Tudtommal ezzel a kérdéssel FEHÉR GÉZA és munkatársai foglalkoztak. Ide vonatkozó tanulmányait éppen a *Studia Slavica* publikálta és publikálja. Nagyon kívánatos volna, hogy ez a feladat Fehér Géza váratlan halála után megfelelő kutatóra találja. Bele kell vonni e munkába az anthropológusokat is.

Nem ismerem, hogy a néprajz terén van-e külön szláv vonatkozású terve az Akadémiának. Ezt a felkért néprajzos hozzászóló fogja ismertetni.

Mindezeknek a szláv vonatkozású stúdiumoknak művelése valami orgánium nélkül nem kielégítő. Egy tudomány csak akkor fejlődik egészségesen, nagyobb tanulmányok publikálási lehetőségén kívül, ha van folyóirata, amelyben az idősebb és fiatalabb kutatók munkáik eredményeit közzétehetik. Ezt a célt szolgálta már az 1948-ban megindított *Études slaves et roumaines*, amelyet az akkori Tudományos Tanács támogatásával a budapesti Tudományegyetem Szláv és Román Filológiai Intézetei adtak ki. Sajnos, a folyóirat kitűnő külföldi fogadtatása ellenére is 1949-ben a II. évfolyam 1. számával megszűnt. A mindinkább sürgető szükséglet kielégítésére 1955-ben a Magyar Tudományos Akadémia I. osztálya indította meg a *Studia Slavica*-t. Az évi 30 íves folyóirat a szlavisztikának fent vázolt valamennyi területéről közöl tanulmányokat. Jelenleg a harmadik kötet van megjelenés alatt, és a negyediket most szerkesztjük.

A magyar szlavisztika múltjának és jelenének rövid vázlata után szólnunk kell még a jövőjéről is. Mindenekelőtt arról, hogy mi a további teendőnk, mit kell az eddigi tervekből elfogadnunk, mit esetleg módosítanunk, milyen feladatokra kell munkánkat összpontosítanunk stb.

A nyelvészeti tervmunkák eddigi menete nem kielégítő. A nyelvátlaszmunkálatok részben munkaerő, részben költséghiány miatt nagyon lassan haladnak előre. A szlovák nyelvátlasz munkálataiban elérkeztünk a kutatópontok kijelöléséhez. Ehhez azonban még egy munkatársra volna szükség, mert Király Péter, más irányú kutatásai miatt is, ezt a munkát egyedül nem győzi. Gregor Ferenc pedig erre a munkára egészségi állapota miatt nem állítható be. A szerb-horvát nyelvátlasz munkálatai személyi okokból teljesen megakadtak. Sürgősen folytatni kellene, ahhoz azonban új munkaerő kinevelése szükséges. A magyarországi szláv nyelvemlékek gyűjtését is valamivel élénkebben kellene folytatni. Nagyon helyes, hogy Király Péter sorba kutatja valamennyi könyvtárunkat régi szláv nyelvemlékek után — és kívánunk neki továbbra is olyan szerencsét, mint eddig volt —, de az újabb emlékek kutatását is tovább kell folytatnunk. Nagyon kívánatos volna, ha a Szláv nyelvemlékek sorozata mielőbb újabb kötetekkel bővülne. A szlovák nyelvtörténeti szótár munkálatai is szenvedtek bizonyos zökkenéseket, igyekezni fogunk ezeket minél jobban kiküszöbölni.

Mindezeknek a kutatásoknak lassúbbá válását — bizonyos személyi okokon kívül — azonban az okozta, hogy az elmúlt évek folyamán igen jelentősen csökkent a Nyelvtudományi Intézet tudományos költségvetése. És érthető okokból, a megtakarítás elsősorban a nem magyar témákat sújtotta. Annál is inkább, mert a magyar témák — a nyelvatlasz, a leíró nyelvtan, az értelmező szótár, a nagyszótár stb. — már sokkal előrehaladottabb stádiumban vannak, mint a mieink, kívánatos tehát, hogy minél előbb befejeződjenek. Legyen szabad azonban ezzel szemben rámutatnom arra, hogy a mi témáink nemzetköziek, amelyeknek feldolgozását már egy nagy nemzetközi tudományos közösség kíséri figyelemmel. Erre való tekintettel nem kellene velünk kapcsolatban annyira takarékoskodni, és legalább azt az összeget visszaadni számunkra, amellyel a munkáinkat eredetileg megindítottuk.

Az irodalomtudomány terén, úgy látom, legfontosabb volna az utánpótlásról való gondoskodás. Amíg ezen a téren is nem rendelkezünk legalább öt-hat kutatóval, éspedig lehetőleg valamennyi szláv irodalom területén, (természetesen egy-egy kutató két irodalombán is lehet szakember), addig nem tudunk kellően tájékozódni ezen a területen. Legfőbb feladatnak érzem, az orosz és szovjet irodalom megismerésén kívül a lengyel, cseh és szerb-horvát irodalomba való belemélyedést. De természetesen kívánatos volna egy bolgár szakértőt is kinevelni. A szlovákokban állunk aránylag a legjobban. Ha ezek a keretek megvannak, meg lehetne végre próbálni egy közép-európai összehasonlító irodalomtörténet megírását. Ismereteim szerint bizonyos korszakok az egyes irodalmakban kísértetiesen hasonlítanak egymásra.

A történettudomány, régészet és néprajz területén javaslatokkal nem hozakodom elő. A hozzászólók, akik saját tudományterületüket összehasonlíthatatlanul jobban ismerik, mint én, bizonyára fognak ilyeneket felvetni. Azonban ehelyett azt javasolnám, hogy az itt érdekelt valamennyi tudomány-szak képviselői az együttműködés rendszeresítése érdekében hozzanak létre valami testületet, amelyben a szlavisztika valamennyi kérdését meg lehetne beszélni és az egy-egy kérdésben az esetleg szükségessé váló együttműködést biztosítani. Hogy ezt a testületet hogyan neveznék, albizottságnak-e vagy a *Studia Slavica* munkatársi körének, azt itt nem szeretném eldönteni, mert nem lényeges. Ha ez meglesz, akkor a mostan olyan gyakran követelt komplex módszerek is könnyebben lesznek alkalmazhatók.

A másik javaslatom az utánpótlásra vonatkozik. Mint már említettem, én az aspirantúra intézményét nagyon üdvösnek és célirányosnak tartom, de csak akkor, ha az aspiránsok kiválasztásába az illetékes szakembereknek beleszólási joguk van. Ez különben az utóbbi időben — a kezdeti időktől eltérően — már érvényesült. Lehetőleg ne legyen felvehető olyan jelölt, aki az alapokat sem ismeri, aki tehát az egyetemen már nem sajátította el e tudomány alapelemeit.

A harmadik javaslatom az, hogy a szlavisták számára feltétlenül biztosítani kell a külföldi kiküldetéseket. De ne két-három hetekre, ahogy ez most kezd szokásba jönni, mert annak semmi értelme. Külföldre azért kell kimenni, hogy lássa a kezdő kutató, mit és hogyan dolgoznak a külföldi szakemberek. Hogy igyekezzen maga is részt venni ezekben a munkákban. Mert semmi sem tágtítja annyira a fiatal kutatók látókörét, mint az ilyen tanulmányutak. De ahhoz legalábbis több hónapra van szükség, sőt néha az egy év sem árt. De két hét? Mit lehet ezzel kezdeni? Legfeljebb a városokkal ismerkedik meg, meg néhány tudóssal. Teljesen hibásnak tartom kultúrpolitikánknak azt a gyakorlatát is, hogy egyeseket már középiskolákban kiválasztanak és küldik ki különböző népi demokratikus országokba szlavisztikát tanulni. Tapasztalatom szerint ezek a legritkább esetben válnak be. Azok a Csehszlovákiában és Lengyelországban végzett hallgatók, akikről én tudok, tudományos érdeklődésüknek eddig a legcsekélyebb tanújelét sem adták. Nem volna célszerűbb, ha először itthon végeznék el azt, ami nálunk elvégezhető, és csak ha valóban rátermetteknek bizonyulnak, további egy-két évre külföldre küldeni? Utóvégre a költségek szempontját sem lehet figyelmen kívül hagyni!

Végül még egy kérést szeretnék itt előterjeszteni. Van egy folyóiratunk, amely külföldi szakemberek véleménye szerint is, komoly nemzetközi hívt képvisel. Aki ismeri, nagy elismeréssel nyilatkozik róla. A baj csak az, hogy a lig ismeri valaki!! Az utóbbi év folyamán többször volt alkalmam találkozni a legkülönbözőbb államok legkiválóbb szlavistáival, de ha véletlenül én magam nem mutattam, vagy adtam nekik egy példányt, senki nem ismerte! És pedig egy-két évvel az első szám megjelenése után. A magyarázat az, hogy a *Studia Slavica* csereképpen szétmegy húsz-harminc külföldi könyvtárba, ahol a naponta érkező óriási anyag között egyszerűen eltűnik. A szakemberekhez mindenesetre nem jut el. A kérésem az volna, hogy legalább az első három-négy évben lényegesen bőkezűbben kellene a cserepéldányok, sőt külföldre szóló tiszteletpéldányok küldésével eljárjunk. Ha összehasonlítom magunkat bármelyik népi demokráciával, hogy milyen bőkezűen bánnak a tiszteletpéldányokkal, a magunk eljárását már értelmetlen fukarságnak találom. Hiszen az ilyen kiadványok szinte propaganda jellegűek. És ha nem sajnáljuk azt a több százszázalékos kitevő összeget, amibe a munka kiadása kerül, az a néhány ezer forint már igazán nem számíthat, amibe pl. kb. 100 csere- vagy tiszteletpéldány szétküldése kerül. Hiszen más téren propagandára is ehhez képest óriási összegeket költünk. Az volna tehát a kérésem, hogy az I. osztály vezetősége járjon közbe az illetékes szerveknél, hogy legalább néhány évig, a *Studia Slavica* köteteit ne csupán 25 példányban, hanem legalább 100 példányban bocsássák rendelkezésünkre csere- és tiszteletpéldányok szétküldése érdekében. Mert különben úgy érezzük, hogy munkánk a pusztában kiáltó szóhoz hasonlít. . . .

HOZZÁSZÓLÁSOK

BALEČZKY EMIL

A MAGYARORSZÁGI RUSZISZTIKA

Kniezsa István előadása rendkívül érdekes és különösen a szlavisztika egyetemi oktatásának tekintetében (legalább is 1945-ig) kimerítő volt. (Néha túl részletes is volt, gondolok itt a lektoroknak szentelt részre.) Bár igen nagy és eléggé tarka anyagot kellett feldolgoznia, elég világos képet nyújtott a magyarországi szlavisztikáról. Megjegyezhetem, hogy egy-egy szláv nyelvnek a műveléséről (Magyarországon) eddig nemigen jelent meg összefoglaló tanulmány. Magam részéről megkíséreltem megírni a magyarországi ruszisztika történetét, jelenlegi helyzetét és feladatait. (L. *Studia Slavica* 1: 457—467.) Most is a magyarországi ruszisztikáról szeretnék szólni néhány szót és éppen ezért elkerülhetetlen az annakidején elmondottaknak megismétlése.

Ruszisztikán vagy orosz nyelvtudományon értem, egyrészt nemcsak az orosz, hanem mindhárom (orosz, ukrán, bjelorusz) keletiszláv nyelvvel és nyelvjárásokkal foglalkozó tudományos munkát. másrészt az ilyen értelemben vett ruszisztika azon területeit is, amelyekbe, mint BÁRCZI Géza mondja, „a nyelvtudomány eredményei intézményesen avatkoznak be” (Bevezetés a nyelvtudományba, 99.), tehát a lexikográfiát, a fordítást és a tankönyvirást is.

Kniezsa István helyesen állapította meg, hogy magyarországi szlavisztikáról ASBÓTH Oszkár óta lehet beszélni. Ez vonatkozik a magyarországi szlavisztika szűkebb területére is: a ruszisztikára. FERENCZ József ugyan 1849 óta adta elő a budapesti egyetemen többek között az orosz és ukrán nyelvet, mégsem mondhatjuk, hogy Magyarországon már 1849 óta volt ruszisztika, mert Ferencz József nem volt hivatásos szlavista vagy ruszista, ő a miniszterelnökség tisztviselője, pontosabban a fordító osztály vezetője volt. Bár tizenhét nyelvet beszélt, többek között oroszul (tőle tanult Bérczy Károly oroszul), a nyelvtudomány terén, amint ezt Kniezsa István is megállapította, semmit sem alkotott. ASBÓTH Oszkár, a magyarországi szlavisztika és ezen belül a ruszisztika megalapítója is, két ízben volt tanulmányúton Oroszországban (1883 és 1889), az Orosz Tudományos Akadémia levelező tagja volt és két tanulmánya oroszul is megjelent. Ezekben az években igen élénk kulturális kapcsolatok alakultak ki a két ország nyelvészei és írói között. (Erről részletesebben beszéltem a már említett tanulmányomban.) De itt nemcsak az államilag is szentesített kapcsolatokról volt szó. Ebben az időben a forradalmi mozgalmak súlypontja Oroszországba helyeződött át, ami érezhető a századvégi orosz irodalomban, művészetben és tudományban is. Ebben az időben ROMAIN Rolland az orosz írók és mindenekelőtt Lev TOLSZTOJ műveiben keresi a pozitív esztétikai eszméket, nem csoda, hogy több magyar író is rajongója lesz az orosz irodalomnak, annál is inkább, mert már a magyar munkások is olvasgatják Lev Tolsztoj műveit. De egyre jobban terjednek Magyarországon Maxim GORKIJ művei is. (Erről bővebben I. tanulmányomat *Études Slaves et Roumaines* 1: 215—224.) A nyolcvanas években jelent meg Magyarországon Mitrák Sándor Orosz-magyar szótára, Szabó Endre, Asbóth Oszkár és Munkácsy

Mihály nyelvkönyvei, valamint több tanulmány az orosz irodalomról és A. Rambaud „Oroszország története eredetétől kezdve 1884-ig” c. műve magyar fordításban. Asbóth Oszkár felismerte azt, amit később V. JAGIÓ is hangsúlyozott, hogy tudniillik a szláv nyelvek tanulmányozása igen fontos a magyar nyelvészet szempontjából, hogy szláv filológiai tanszék nélkül a magyar filológia nem tudna boldogulni. (L.: Enciklopedija slavjanskoj filologii I : 888.)

A szűkebb értelemben vett orosz nyelvészet szerves része volt a magyarországi szlavisztikának, amellyel annyira összefonódott, hogy nemigen lehet tőle elválasztani. Asbóth Oszkár több szlavisztikai munkájában érintett keletiszláv (orosz és ukrán) nyelvészeti kérdéseket, így pl. a szerkesztésében megjelent „Nyelvtudomány” (1907—1919) c. folyóiratban. Asbóth Oszkár volt az első magyar szlavista, nem csoda tehát, ha azóta néhány megállapítása ma már helyesbítésre szorul, mint pl. az, hogy a magyar nyelv orosz jövevényszavai nem kerülhettek át a magyar nyelvbe honfoglalás előtt. (Vö. A magyar nyelvbe került szláv szók átvételének helye és kora, NyK 30 : 74.) Ezzel már akkor nem értett egyet MUNKÁCSY Bernát, újabban KNEIEZA István kutatásai cáfolták meg ezt a nézetet (L. MNy 43 : 241—243), legújabban pedig PERÉNYI József is MUNKÁCSY Bernát véleményét osztja. (L. Studia Slavica 2 : 1—29). Ez azonban nem csökkentheti Asbóth Oszkár érdemeit a magyarországi szlavisztika, ill. ruszisztika terén. Asbóth Oszkár több ízben írt megjegyzéseket a „Nyelvtudomány”-ban Bonkáló Sándor keletiszláv tárgyú nyelvészeti cikkeihez. BONKÁLO Sándor a Knieza István által említett munkákon kívül részletes tanulmányt írt az orosz és ukrán közötti különbségekről (Nyelvtudomány 5 : 81—110), továbbá „Tagadó mondat a magyar kisorozsban” (uo. 4 : 219—221), „Beitragé zur ukrainischen Wortforschung” (AfsIph 36 : 464—475), majd az első világháború után is jelentetett meg néhány ukrán vonatkozású tanulmányt. A századvégi magyarországi ruszisták közül meg kell még említenünk CSOPEY Lászlót, aki ugyan nem volt nyelvész, (természettudománysszakos budapesti középiskolai tanár volt) azonban két munkájával : „Magyar szók a rutén nyelvben” (NyK 16 : 270—294) és a „Rutén-magyar szótár”-ral (Budapest 1883), amelyet a Magyar Tudományos Akadémia Fekesházy-díjjal jutalmazott, beírta nevét a magyarországi ruszisztika történetébe. Csopey László „Magyar szók a rutén nyelvben” című munkájában a kárpátaljai ukrán nyelvjárások magyar elemeivel foglalkozott. Összesen 453 magyar szóról tett említést, ezeket tárgykörök szerint csoportosította és végül a magyar szavaknak az ukrán nyelvjárások hangtanához való alkalmazkodásáról tett megállapításokat.

A két világháború között kevés orosz nyelvészeti vonatkozású munka jelent meg. Itt legfeljebb BONKÁLO Sándor „Die ungarländischen Ruthenen” (Ungarische Jahrbücher 1 : 215—232, 313—341), valamint „Magyar elemek a rutén irodalomban” (Balassa Emlékkönyv. Bp., 1934, 42—45), azonkívül pedig MELICH János, KNEIEZA István, SZTRIPSKY Hiador, LAZICZUS Gyula egy-egy cikkét, illetve nagyobb szláv-magyar vonatkozású tanulmány egy-egy részletét említhetjük meg. Ilyenek pl. MELICH János cikkei, aki már az első világháború előtt is foglalkozott néhány tanulmányában keletiszláv vonatkozású kérdésekkel („Über den Ursprung des Namens Ungar”, AfsIph 38 : 244—249 ; „Über den ungarischen Volksnamen *lengyel* 'Polonus, der Pole'” AfsIph 40 : 278—284 ; stb.), KNEIEZA István cikkei („Szomoga” MNy 31 : 231—237, „Harisnya” uo. 36 : 106—111, „Sisak” uo. 38 : 337—344 stb.), SZTRIPSKY

Hiador cikkei („Oszvaj” MNy 39 : 386—389 ; „Borzsova” uo. 40 : 348—354 stb.). Itt meg kell említenünk még MELICH János „Honfoglaláskori Magyarországot” (Bp. 1925—1929) c. munkáját, amelyben a magyarországi keletiszláv településeket is tárgyalja (154—166). Magyarországi keletiszláv településekkel ebben az időben KNEZSA István is foglalkozott néhány munkájában. Egyes nyelvészeti munkákban néha említés történt orosz nyelvészekről is, így mindenekelőtt LAZICZIUS Gyula „Bevezetés a fonológiába” (Bp. 1932, 5—14) c. munkájában foglalkozott BAUDOUIN DE COURTENAY, N. V. KRUSJEVSKIJ, V. A. BOGORODICKIJ, L. V. ŠČERBA és más orosz és szovjet nyelvészek kiváló eredményeivel a fonológia terén. [LAZICZIUS Gyulával kapcsolatban kell megemlítenünk, bár nem kívánunk az irodalomtörténettel foglalkozó részhez hozzászólni, hogy több orosz irodalomtörténeti vonatkozású cikke jelent meg a „Nyugat”-ban, doktori értekezésének címe pedig: „Belinszkij és Hegel” (Pécs, 1929). A két világháború közt jelent meg TRÓCSÁNYI Zoltán több orosz irodalomtörténeti vonatkozású munkája. És még egy lényeges tény: a húszas években Maxim Gorkij és a „Nyugat” szerkesztősége között élénk kapcsolat volt. Ami tehát a két világháború közti korszakot illeti, nem kockáztatnánk meg azt az állítást, hogy ebben az időben Magyarországon az orosz irodalom iránt kisebb volt az érdeklődés. Ez a megállapítás, legalábbis véleményünk szerint inkább az orosz nyelv iránti érdeklődésre vonatkozik.]

Az orosz nyelvészet művelésére tág lehetőség nyílt a felszabadulás után. Azonban ebben az időben a főfeladat nem az elméleti orosz nyelvészet művelése, hanem az orosz nyelv elsajátítása, illetve orosz szakos tanárok képzése volt. (Csak később, amikor megindult a „Magyar Nyelvőr”, az „Études Slaves et Roumaines”, valamint a „Nyelvtudományi Közlemények”, kezdtek megjelenni részben orosz nyelvészeti kérdéseket érintő cikkek is. Később megindult az „Acta Linguistica”. Sajnos, az utóbbi folyóirat szerkesztősége nemigen törekedett arra, hogy helyet biztosítson a magyarországi orosz nyelvészetnek, de még a szlavisztikának sem. (Talán két-három szlavisztikai, helyesebben szlovák vonatkozású cikk jelent meg e folyóiratban.) A publikációs lehetőségeket a ruszisták számára csak a Magyar Tudományos Akadémia I. Osztálya által létrehozott „Studia Slavica” c. szlavisztikai folyóirat oldotta meg.

A felszabadulás után több szerző közölt cikket a magyar szókinccs egy vagy több orosz jövevényszaváról. Itt mindenekelőtt a „Magyar Nyelvőr”-ben megjelent cikkeket kell megemlítenünk. Ezek közül a legterjedelmesebb ERDŐDI József „Az orosz nyelv hatása a magyarra 1945 óta” (MNy 77, 78) c. munkája. Bár a tanulmány terjedelme nem áll arányban az eredményekkel és nem lehet módszerével sem egyetérteni, mégis el kell ismernünk, hogy ez a munka további kutatások alapjául szolgálhat e téren. 1955-ben jelent meg KNEZSA István „A magyar nyelv szláv jövevényszavai” c. nagy jelentőségű, részletes munkája, melyben a magyar nyelv keletiszláv jövevényszavaival is foglalkozik. E munka alapján megállapítható, hogy a magyar nyelvbe az első világháborúig mintegy 80 ó-orosz, orosz és ukrán szó került át. Bár a szerző a magyar nyelvjáráásokban előforduló szláv jövevényszavakat is felveszi munkájában, nem tesz említést néhány olyan keletiszláv szóról, amely a hajdú községekben fordul elő, mint pl. *csulka*, *pravagy*, *paklanya*, *sutka*, *riza*, *kadar-nica*, *prévik* stb.

A magyar elemek felkutatása az orosz nyelven azonban még csak gyermekcipőben jár. Azon a néhány szón kívül, amelyről ugysis köztudomású, hogy magyar eredetű, mint pl. *guljaš*, *gusar*, *gajduk*, *pallaš*, *dovbiš*, *doloman*, *men-*

tik, chutor stb., nem sikerült újakat felfedezni. (A *chutor*-t M. VASMER újabban nem a magyar *határ*-ból származtatja; vö. Russisches Etymologisches Wörterbuch 3: 280.) Az ukrán nyelv magyar jövevényszavai feldolgozása terén már többet tettünk. Annak idején CSOPEY László és BONKÁLÓ Sándor foglalkozott ezzel a kérdéssel, újabban pedig DEZSŐ László feldolgozta a XVI—XVIII. századbéli kárpátaljai ukrán nyelvmlékek magyar jövevényszavait. Ezen a területen magam is végzek kutatómunkát. (L. pl. *Studia Slavica* 3: 223—235. A komlóskai ukrán nyelvjárás magyar jövevényszavairól részletes tanulmányt készítettem.)

A magyarországi orosz nyelvészetben belül újabban meg kell említenünk azokat a kutatásokat, amelyek az orosz szókinés egyes idegen elemeinek felderítésére irányulnak, mint pl.: GÁLDI László „Francia-orosz nyelvi kapcsolatok a XVIII. században” (NyK 52: 31—39), KÁLMÁN Béla „Obiugor elemek az orosz nyelvben” (NyK 53: 153—171). GÁLDI László „Neoromán elemek az orosz nyelvben” c. munkája külön könyvalakban fog megjelenni a Szovjet Tudományos Akadémia kiadásában.

Mint látjuk, a magyarországi orosz nyelvészet főleg a magyar nyelv keletiszláv, ill. a keletiszláv nyelvek magyar elemeinek tanulmányozására szorítkozott. Mindkét vonalon vannak bizonyos eredmények, azonban több régi megállapítást felül kellene vizsgálni.

Az utóbbi két-három évben kibontakozásban van a magyarországi ruszisztikának egy önálló hajtása, amely már részben függetlenül a magyartól is, foglalkozik az orosz nyelv jelenségeivel. A Knieszsa István által említett munkákon kívül, megemlíthetjük FODOR István „Sintaksicseskije javljenija Zadonščiny” (*Studia Slavica* 1: 137—178), „Subjektlose Sätze im modernen Russischen” (uo. 3: 149—206), PÉTER Mihály „Melodika voprositeljnogo predloženiija v russkom jazyke” (uo. 1: 245—261), „K teorii moskovskoj fonologičeskoj školy” (uo. 3: 327—348), FOGARASI Miklós „Materialy k istorii suffiksiv -izm i -ist v russkom jazyke”. (uo. 2: 331—344), JUHÁSZ József „Atributivnyje konstrukcii s prostoj formoj sravn. stepeni prilagatelnyh v roli opredelenija v sovremennom russkom literaturnom jazyke” (uo. 3: 299—326), Kovács Ferenc „The Verb *ponjat* (*ponimat*) 'begreifen, verstehen' and Some of its „Synonyms” in Russian (uo. 3: 207—221), PAPP Ferenc „K voprosu ob opredelenii častej reči. Na materiale russkogo jazyka.” Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Orosz nyelv- és irodalomtudományi Intézetének közleményei. 1.) stb.

Megkezdjük a magyarországi keletiszláv és keletiszláv szerkesztésű egyháziszláv nyelvmlékek feldolgozását is. Ezen a téren is megjelent már néhány tanulmány. (L. *Studia Slavica* 2: 373—381; 3: 235—260.) Néhány ilyen nyelvmlék most van feldolgozás alatt, pl. az egri főegyházi könyvtárban talált ukrán szerkesztésű egyháziszláv irmologion.

Az orosz-magyar és magyar-orosz lexikográfia történetében az első tudományos igényű szótár MITRÁK Sándor Orosz-magyar szótára (Ungvár, 1881) volt. Ezt a szótárt nem sokan ismerhették Magyarországon, bár Pintér Ákos, amikor Maxim Gorkijnál látogatást tett, ezt a szótárt ajánlotta a magyar nyelv és irodalom iránt élénken érdeklődő Gorkijnak. A szótár magyar-orosz része már a szerző halála után jelent meg (uo. 1922). Azóta egészen a felszabadulásig, helyesebben 1950-ig nem jelent meg hasonló méretű és fajsúlyú orosz-magyar vagy magyar-orosz szótár. Ami pedig az ún. kisszótárakat illeti, itt legfeljebb CSOPEY László már említett ukrán-magyar szótára jöhet

figyelembe. Az „Orosz-magyar szótár” (Bp. 1951) szerzői joggal állapították meg, hogy „a rendelkezésre álló kis szótárak már nem tudták kielégíteni a rohamosan megnövekedett szükségleteket”. Komoly változás következett be az orosz-magyar, magyar-orosz és általában a magyar lexikográfiában 1950 után. HADROVICS—GÁLDI „Orosz-magyar szótár”-a volt az első Magyarországon megjelent szótár, amely a korszerű lexikográfia gazdag tapasztalataira támaszkodott. A szótárról több elismerő recenzió jelent meg nemcsak Magyarországon, hanem külföldön is. (L. pl. Voprosy Jazykoznanija 1952, 3 : 130.) Nem kívánunk itt részletesen foglalkozni az orosz-magyar szótárral, de megállapíthatjuk, hogy kisebb hibáitól eltekintve a legújabb idegen nyelvű — magyar szótárak megjelenéséig ez volt néhány évig a legjobb idegennyelvű-magyar szótárunk. Nagyjából ez vonatkozik a „Magyar-orosz szótár”-ra (Bp. 1952) is, bár ez a szótár gyengébb az orosz-magyarnál. Főhibája az, hogy lényegében ún. visszafordító módszerrel készült, több olyan új szó és kifejezés maradt ki belőle, amely új társadalmi rendszerünket tükrözi, kevés magyar idiomatikus kifejezést tartalmaz. (Ismertetésünket l. Studia Slavica 1 : 445—450.) Az ún. általános magyar-orosz és orosz-magyar szótárak mellett megjelent egy sereg orosz-magyar és magyar-orosz szakszótár is. (Jelenleg már készül az orosz-magyar szótár második kiadása is.) Még mindig hiányzik azonban az orosz-magyar frazeológiai szótár. RÁKOS FERENC ugyan elkészített egy 1000 orosz közmondásból álló gyűjteményt („Nemzedékről nemzedékre”. Bp. 1955), amely azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.

Bár a fordítástán nem kimondottan nyelvészeti disciplina, azonban mint I. V. FJODOROV mondja, „a fordításelmélet, mint a filológiai tudományok sajátos ága, mindeneke előtt nyelvészeti disciplina”. (Vvedenije v teoriju perévoda. Moszkva 1953, 14.) A fordítás, mint tudjuk sokszor olyan komoly kutatómunkát igényel, amely felér egy-egy nyelvészeti értekezés megírásához szükséges munkával is. Erről tanúskodik pl. KÉPES Géza Igor-énékről készült fordítása. („Ének Igor hadáról”. Bp. 1956.) Bár a múlt század közepétől kezdve mindig több és több szépirodalmi mű jelenik meg magyarul, az orosz-magyar fordítás problémáival úgyszólván egyáltalában nem foglalkoztak. Igaz, hogy eleinte nem is foglalkozhattak, hisz a fordítók kezdetben nem orosz eredetiből, hanem már valamely nyugati, főleg német nyelvre átültetett szövegek alapján készítették a magyar fordításokat. Később azonban Bérczy Károly, Reviczky Gyula Szabó Endre és mások már oroszból fordítják a műveket, az orosz-magyar fordítás kérdéseivel mégsem foglalkoznak. Az orosz-magyar fordítás kérdéseivel csak a felszabadulás után kezdenek komolyabban foglalkozni. Az oroszul tudó írók, kritikusok, filológusok egyre jobban megbírálják a fordításokat, azonban az orosz-magyar fordítás kérdéseivel foglalkozó szakirodalmunk még mindig szegényes. A napisajtóban és folyóiratokban megjelent kritikákon kívül csak a következő fordítással foglalkozó munkákat említhetjük meg: SZÖLLŐSY KLÁRA „A fordítás állandó kérdései” (Bp. 1951) és MAKAI IMRE „Fordításelméleti kérdések” (Bp. 1952). Mindkét munka egyetemi jegyzetként jelent meg. Kézirat gyanánt jelent meg még „Nyelvi segédkönyv szerkesztők számára” (Bp. 1954) c. munka, melynek második része (49—58) az oroszból való fordítás leggyakoribb problémáit tárgyalja. Valamennyi oroszból fordító szakember érzi egy olyan orosz-magyar fordítástechnikai kézikönyvnek a hiányát, mint amilyen A. N. SOBOLJEV „Posobije po perevodu s russkogo jazyka na francuzskij” (Moszkva, 1952).

Tekintettel arra, hogy mindenekelőtt fordítóinknak van legtöbb dolga az orosz szavak és tulajdonnevek átírásával. erre a kérdésre itt térünk ki egész röviden.

Az orosz szavak és nevek átírása lényegében a magyar helyesírás kérdése, azonban ennek a kérdésnek a megoldása nem valósítható meg ruszisztikával foglalkozó nyelvészeink nélkül és mint a gyakorlat is mutatja, ezzel a kérdéssel főleg ruszistáink foglalkoztak. illetve egy-két olyan magyarszakos nyelvész, aki az orosz nyelvhez is ért. Jól tudjuk, hogy a múlt században, amikor első ízben megjelentek a németből fordított orosz klasszikusok magyar nyelven, az orosz szavak és nevek átírása meglehetősen tarka volt. Az orosz nevek átírását Magyarországon első ízben ASBÓTH OSZKÁR vetette fel és adott némi eligazítást benne. (L. „Az orosz tulajdonnevek átírása” c. cikket, a már említett Rambaud „Oroszország története eredetétől kezdve 1884-ig” c. munkában, továbbá „Bevezetés”-t a HEINRICH Gusztáv „Egyetemes irodalomtörténet” IV. c. munka második részéhez.) 1939-ben jelent meg KNYEZSA ISTVÁN „(Íriltbetűs szláv szövegek nemzetközi tudományos átírása” (Bp.). Ez a füzet azonban csak a könyvtárosok és nyelvészek számára készült. Az ott javasolt átírás nem alkalmazható az orszból magyarra fordított művekben. 1945 után, amikor az orosz nevek és szavak átírásának rendezését fejlődésünk már parancsolólag megkövetelte, a Magyar Nyelvőr-ben többen is foglalkoztak e kérdéssel. Legrészletesebben ERDŐDI JÓZSEF „Az orosz szavak (nevek) átírása” (73 : 320—331). c. tanulmányában foglalkozott ezzel a kérdéssel. 1950-ben a Magyar Tudományos Akadémia határozatot hozott az orosz nevek és szavak átírása ügyében (Nyr 74). Ez a határozat tükröződik a Magyar Tudományos Akadémia „A magyar helyesírás szabályai”-ban is. (Bp. 1954). Véleményünk szerint az itt javasolt átírás sem tekinthető még véglegesnek. Ami a magyar szavak és nevek orosz átírását illeti, ezzel még alig foglalkoztak.

Néhány szó a magyarországi orosz tankönyvekről. Az első Magyarországon és magyarul megjelent orosz nyelvtan RAKOVSKY JÁNOS „Orosz nyelvtan”-a (Buda 1867) volt. A könyv megjelenésének idejéhez képest ez a nyelvtan elég bő és kimerítő. A szerző Vosztokov. Grecs és Schmidt orosz nyelvészeti munkáit is felhasználta. Ennek ellenére a nyelvtanban hibák is akadnak. Ezt maga a szerző is érezte, hisz az előszóban többek között a következőket mondja: „Szolgáljon mentségül az, hogy e munka a magyar irodalomban, nyelvtudományi szakban első kísérletkép jelenik meg.” Rakovszky János orosz nyelvtanának, ahogyan ezt TRÓCSÁNYI ZOLTÁN helyesen állapította meg, „különösen érdeme az, hogy elég részletes mondattant ad, ami a későbbi orosz nyelvtanokból majdnem teljesen hiányzik.” (Nyr 74: 110). Húsz évvel azelőtt magyarországi orosz nyelvtan után jelent meg SZABÓ ENDRE „Zsebbevaló orosz nyelvtan”-a (Bp. 1888). Ugyanakkor jelent meg ASBÓTH OSZKÁR „Rövid gyakorlati orosz nyelvtan”-a, amely később németül és finnül is megjelent. ASBÓTH OSZKÁR ezenkívül egy orosz olvasókönyvet is összeállított „Russische Chrestomatie für Anfänger” (Leipzig 1890) címmel, amely MELICH JÁNOS szerint is „kitűnő vezető kezdők számára” (MNy 16 : 155). Kár, hogy orosz nyelvtankönyviróink alig ismerik és alig használták fel ezeket a tankönyveket. Asbóth Oszkár orosz nyelvtana óta Magyarországon több orosz nyelvtan jelent meg, pl. MUNKÁCSY MIHÁLY, NAGY IVÁN, WOLKOV IVÁN, BOGHEN GYÖRGY és HONTI REZSŐ orosz nyelvkönyvei, azonban az Asbóthéval egyenértékű nyelvtan a felszabadulásig nem jelent meg. Közvetlenül a felszabadulás után megjelent orosz nyelvkönyveink főhiányossága az volt, hogy

szerzői, bár hangsúlyozták, hogy tudomásuk szerint az ő művük az első ilyen kimerítő, korszerű stb. nyelvkönyv, mégsem volt bennük sok korszerűség, mert vagy valamelyik régebbi nyelvkönyvet vették alapul, vagy az orosz anyanyelvűek számára készült tankönyvekből vettek át mechanikusan egész részeket, márpedig az ilyen mechanikus átvételben nincs korszerűség, hisz éppen a fejlett szovjet módszertan alapelve az, hogy az idegen nyelvoktatás csak akkor lehet eredményes, ha az anyanyelvre támaszkodik. 1950 után lényeges változás következett be mind az orosz nyelvkönyvek szerkesztése, mind pedig iskolai és egyetemi orosz nyelvoktatásunk terén. Orosz tankönyveink javulását nagymértékben elősegítette az is, hogy oktatóink 7—8 év óta már behatóan foglalkoznak az orosz nyelvoktatás módszertanával. Úgy az orosz nyelvoktatás, mint az orosz tankönyvszerkesztés terén igen komoly segítséget nyújtottak azok a szovjet vendég-előadók, akik 1950-től 1956-ig működtek Magyarországon. A nyomtatásban megjelent tankönyvek mellett egyetemi oktatóink több jegyzetet adtak ki az orosz szakos hallgatók számára. Ezeknek átdolgozása, ill. új jegyzetek megírása jelenleg folyamatban van.

Összefoglalóul megállapíthatjuk, hogy a magyarországi orosz nyelvészet, különösen az utóbbi években a lehetőségekhez képest elért bizonyos eredményeket. Ahhoz azonban, hogy egészen pontosan felmérjük az eddigi eredményeket, szükséges egy olyan bibliográfia összeállítása, amely felölelné a Magyarországon eddig megjelent keletiszláv vonatkozású összes nyelvészeti műveket, beleértve a tankönyveket is. Ezt természetesen csak úgy lehetne megoldani, ha elkészítenénk a magyarországi szlavisztika teljes bibliográfiáját. Megjegyezhetjük, hogy ez a munka már meg is kezdődött. Jelen hozzászólásomat is részben azoknak az adatoknak alapján készítettem, amelyeket abban a reményben gyűjtöttünk össze, hogy egyszer kiadásra kerül „A magyarországi szlavisztika bibliográfiája”.

A magyarországi orosz nyelvészet főfeladatait a következőkben foglalhatnánk össze:

1. Kniezsa István „A magyar nyelv szláv jövevényszavai” c. művének megjelenése után nagyjából tisztázódott a magyar nyelv keletiszláv jövevényszavainak kérdése. Ezen a területen főleg egyes részletkérdéseket kell majd tanulmányozni. Össze kell gyűjteni és fel kell dolgozni az északkeleti magyar nyelvjárásokban előforduló keletiszláv szavakat, valamint az első világháború alatt és után, különösen pedig a felszabadulás után átvett orosz szavakat. Másrészt folytatni kell a magyar elemek kutatását a keletiszláv nyelvekben, elsősorban pedig az ukrán nyelvben. Emellett folytatni kell a magyarországi orosz és ukrán, valamint keletiszláv szerkesztésű egyháziszláv nyelvemlékek (kéziratok, széljegyzetek, bejegyzések és ősnymotatványok) feldolgozását.

2. Az orosz-magyar lexikográfiának véleményünk szerint három főfeladata van:

- a) Minél alaposabban előkészíteni az orosz-magyar szótár II. kiadását;
- b) megkezdeni az anyaggyűjtést egy magyar-orosz frazeológiai szótár összeállításához;
- c) megindítani az anyaggyűjtő munkát egy orosz-magyar filológiai, ill. nyelvészeti szakszótár számára.

3. Az orosz-magyar fordítások színvonalának emelése érdekében a már említett orosz-magyar frazeológiai és orosz-magyar filológiai szakszótár mellett össze kellene állítani egy orosz-magyar fordítástechnikai kézikönyvet, amely

az orosz szavak és nevek átírásának módját is tartalmazná. Javaslatot kellene kidolgozni a magyar szavak és nevek orosz átírására vonatkozóan is.

4. Az oroszszakos tanárképzés színvonalának emelése érdekében a jelenleg használatban levő jegyzetek helyett az Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetekhez hasonlóan ki kellene adni a legszükségesebb orosz, ill. szlavisztikai filológiai füzeteket.

SZIKLAY LÁSZLÓ

Az egyes szláv irodalmak magyarországi kutatásának nincsenek vagy legalábbis igen gyérek a hagyományai. De hagyomány és tényleges múlt két különböző dolog; mint igen sok esetben, itt is az a helyzet, hogy a történelemnek sok ténye nem ment vagy csak igen kevésé ment át tudományos életünk köztudatába. A magyar irodalomtörténetírásnak, helyesebben a magyar irodalomnak és kritikának volt olyan korszaka, amikor más idegen irodalmakhoz képest eléggé élénk érdeklődést tanúsított az egyes szláv irodalmak iránt is. Az első pillanatban meglepőnek látszik, hogy ez még a pesti egyetemen folyó szláv oktatás megkezdése előtt, a reformkorban volt így, pontosan akkor, amikor a magyar nemzeti irodalomtörténetírás alapjait rakták le s egyik legfőbb kezdeményezőjük maga TOLDY FERENC volt, akinek a magyar szlavisztika e kezdeti stádiumában több szláv (főleg cseh) íróval voltak közvetlen kapcsolatai. A Tudományos Gyűjteményben és a Tudománytárban a híres Hanka-féle kéziratoktól kezdve az oroszon át egészen a lengyel irodalomig több szláv irodalmi problémáról emlékezett meg s a szlávokkal való foglalkozásra másokat is biztatott, így például azt a KAZINCZY GÁBORT, akinek „A Felföld” c., az Athenaeumban 1839-ben megjelent cikke nemcsak az író korát meghazudtoló türelmes nemzetiségpolitikai álláspontjának, hanem szláv irodalmi érdeklődésének is érdekes dokumentuma. Persze, ekkor még korai volna a szláv irodalmak iránt érdeklődőktől módszeres kutatómunkát megkívánnunk, a mások alapján történő ismertetés és a műfordítás még keveredik az ismeretlen és a szerző által felfedezett tények közlésével és magyarázatával. De a reformkorban már volt egy ifjú gárda, amely a nemzeti és polgári Magyarországot felépíteni akaró nagy lendület közben már észrevette a vegyesnemzetiségű országban a hirtelen fellángolt nemzeti harcnak a veszélyét s ezért a szláv-magyar közeledésnek vagy legalábbis a kérdések ilyen vagy amolyan megoldásának a szükségességét. Persze, irodalmi munkássága megfelel a más nemzetek irodalmával foglalkozó irodalomtörténet, illetőleg kritika és szépirodalmi munkásság e kezdeti fokának. Végeredményképpen az, hogy FERENC JÓZSEF a pesti egyetemen az irodalmat kompendiumszerűen, esetleg mások elméleteit, egész gondolatmenetét lemásolva adta elő, éppúgy nem hanyható első szlavista professzorunk szemére, mint ahogy nem kifogásolhatjuk, pl. az Eperjesen a harmincas években szervezkedő fiatalok közül HAAN LAJOS esetében sem azt, hogy a cseh és a szlovák irodalmat ismertető tevékenységében Kollár Jánosról szóló életrajzi megemlékezés éppúgy van, mint Sabina, a cseh forradalmár író egyik korai novellájának fordítása, vagy a Tranoscius c. egyházi énekeskönyvnek s szerzőjének a bemutatása. Tény, hogy már a reformkor s a közvetlen utána következő időszak nem egy magyar írója érdeklődött a szláv irodalmak iránt s tény az is, hogy FERENC JÓZSEF már 1858—59-ben szólt Turgenyevről és Tolsztojról a pesti egyetemen, közvetlenül a

kiegyezés előtt. 1864—65-ben pedig Madáchnak korai és mai kutatóink előtt ismeretlen orosz és szerb-horvát fordításait méltatja. Éppen most van a száz éves fordulója annak, hogy RIEDL SZENDE oly jelentős, a cseh és a magyar irodalom közeledését elősegítő munkáját végezte Prágában, SCHWARZ GYULA pedig a Dora d'Istria Emlékalbumban 1864-ben felvetette a kelet-európai összehasonlító irodalomtörténet követelményét. Olyan kezdetek voltak ezek, amelyeknek a XIX. század második felében, a módszeres és modern magyar irodalomtörténeti kutatás kialakulása idején meg lehetett volna a komoly folytatásuk.

Miért nem lett meg? Hosszú lenne ez a felszólalás, ha erre a kérdésre alapos választ akarnánk adni. Az alapok eléggé közismert: a magyar politika akkori vezetőinek egyáltalában nem állott érdekében, hogy kulturális életünkben szláv orientáció érvényesüljön. A kiegészítés után beállott szinte a második világháború befejezéséig uralkodó hangulat, a „kultúrfölénynek” éppen nem a magyar nép érdekeit szolgáló illúzióizmusa könnyelműen elfordította mind a magyar tudomány, mind pedig az egész magyar szellemi élet tekintetét nemcsak a szláv népek irodalmáról, hanem egyáltalában magukról a szláv népekről is. Abban a hivatalos magyar politikai vezetés megteremtette közhangulatban, amely „pánszláv”-nak minősítette az ország területén élő szláv népeknek még az iskolákra szóló igényét is, nem lehetett szó a szláv irodalmak — és elsősorban a szomszédos vagy a magyar nemzettel akkor egy állam keretei között élő szláv népek irodalmának — a rendszeres, alapos, módszeres tanulmányozásáról vagy éppen kutatásáról. S ha a jelzett két korszakban a szláv nyelvészet kutatói és professzorai magánosok és szervezetlenül művelték tudományágukat, még fokozottabb mértékben voltak magánosok azok, akik valamelyik szláv irodalom kutatásához vagy éppen csak ismertetéséhez fogtak hozzá. Ennek a következménye, hogy pl. világirodalmi kutatásaink legnagyobb múltú folyóiratában, az Egyetemes Philológiai Közönyben 66 év alatt mindössze 31 szláv irodalmakkal kapcsolatos közlemény jelent meg, tehát átlag minden második évfolyamban egy! Nemcsak a magyar tudománytörténetnek, hanem egyáltalán a magyar kultúra történetének olyan szomorú adata ez, amely mellett nem mehetünk el szó nélkül. Aki a „slavica non leguntur” szomorú időszakában valamely szláv irodalom kutatásához és ismertetéséhez fogott, annak nem hivatalos támogatásban, hanem ellenkezőleg: a gáncsnak, még nem értésnek akkora mértékében volt része, hogy az még a legapostolibb lelkületű kutatókat is elkedvetlenítette.

Kniezsa akadémikus rendkívül érdekes, a magyar szlavisztika múltjának és jelenének szinte teljes problematikáját felölelő és ezért tudománytörténetünk fontos állomását jeleltő előadása szépen kidomborítja: az a rettenetes közöny akkor kezdett valamelyest engedni, amikor — idézem — „a trianoni lecke, legalább a fiatalok számára, megmutatta, hogy a magyarság nem élhet elzárkózva a szláv népek tengerében.” Azok a fiatalok, akik a harmincas években kezdték el szláv irodalomtörténeti stúdiumaikat, itthon két példát tartottak a szemük előtt. BARTÓK BÉLA azzal, hogy rámutatott a magyar népzene és a szomszéd népek zenéjének az összefüggéseire, ez összefüggéseknek az irodalomban s a szellemi élet egyéb területein való felkutatására is biztatta a magyar önismeretben elmélyülni akarókat. Ehhez járult ECKHARDT SÁNDORNAK a maga nemében alapvető tanulmánya: „Az összehasonlító irodalomtörténet Középeurópában” — a Minerva 1934. évfolyamában —, ahol a magyar filológia e kiváló művelője elsőnek vetette föl az egymás mellett élő irodalmak

rokonságának s e rokonság kutatásának a lehetőségét. Ha fellapozzuk a harmincas éveknek s a negyvenes évek elejének magyar irodalomtörténeti vagy szépirodalmi és kultúrpolitikai folyóiratait, számos olyan cikket, tanulmányt és recenziót találunk bennük, amelyek elsősorban a szomszédos szláv irodalmak taglalását tartalmazzák. — E folyóiratok között első helyen az „Apollo” áll. — Ennek az érdeklődésnek a gyümölcsei már a második világháború befejezése előtt, vagy közvetlenül utána kezdtek beérni. KOVÁCS ENDRÉNEK a Kniezsa professzor által is említett s a modern szlovák regényről szóló tanulmányán kívül egyéb könyvkiadványok elég hosszú sora is tanúskodik erről. Itt csak a Dunatáj c. publikációt említjük meg, mely 1947-ben foglalta össze e nemzedék eredményeit. Mi jellemzi a magyar irodalomtörténetírásnak a második világháborút közvetlenül megelőző szláv vonatkozású műveit? Az, amivel keletkezésüket Kniezsa professzor is magyarázta: az elsősorban politikus beállítottság, a szláv irodalmakban fellelhető jelenségeknek a magyar sorskérdésekkel való párhuzamba hozása. Ezt az alapjában véve nem helytelen értékelő szándékot viszont nem előzte meg, mert nem előzhette meg az a műhelymunka, amely az adatok alapos feltárását, a művek és írók megfelelő színvonalú elemzését tette volna lehetővé. Nem volt tanszék vagy egyéb tudományos fórum, amely ezt kezdeményezte vagy irányította volna s a legtöbb esetben a könyv- vagy levéltári kutatások lehetőségei is hiányoztak. A második világháborút megelőző korszak szláv tárgyú magyar irodalomtörténeti műveit tehát a nacionalista szempontok mellett bizonyos felületesség jellemzi. Jelentőségüket mégsem szabad teljes mértékben lekicsinyelni, nem egy szempontjuk ma is figyelemre méltó.

1945 után — legalábbis elvileg — megváltozott a helyzet. Arról, hogy az orosz, illetőleg a szovjet irodalom iránti érdeklődés új irányt kapott s természetesen megnőtt, itt most nem térünk ki, tudomásunk szerint ez egy másik felszólalás feladata. Viszont abban is igaza van Kniezsa professzornak, hogy ha az orosz irodalmat kivesszük az elmúlt tizenkét esztendő szlavisztikai tárgyú magyar irodalomtörténeti munkásságából, akkor a kérdés jelentőségéhez képest ismét csak eléggé sovány eredményt kapunk. Mi ennek az oka? Az érdeklődés hiánya? Vagy talán olyasmi, aminek a kiküszöbölése éppen a mi feladatunk?

Hogy a múlt hiányosságai miatt nincsen elég munkaerőnk, hogy az adott helyzetben még mindég nem történik elég és kellő intézkedés az utánpótlásra, hogy a megoldandó feladat sok s a munkás kevés, arról már volt szó Kniezsa professzor előadásában s itt most csak azért hoztuk elő, hogy rámutassunk: Magyarországon a szláv irodalmak kutatása csak akkor fog kellő eréllyel megindulni, ha gondoskodunk a fiatal nemzedéknek, az utánpótlásnak az eddiginél intenzívebb, magasabb színvonalú neveléséről a szláv irodalmak területén is. Felsőoktatásunkban meg kell erősítenünk és el kell mélyítenünk a szláv irodalmakról szóló előadásokat és az aspiránsképzést a nyelvészet mellett meg kell indítanunk a szláv irodalmakból is. Tökéletesen igaza van Kniezsa professzornak: ne az egészen kezdő fiatalokat küldjük ki külföldre, hanem azokat, akik tanulmányaikban már eljutottak egy bizonyos fokra s így remény van arra, hogy külföldi útjuk sikerrel járhat.

Az utánpótlás nevelése azonban önmagában véve még nem oldja meg a problémát. Vannak olyan szempontok, amelyeket a kivitelezésnél föltétlenül tekintetbe kell venni. Az első és a legfontosabb az, hogy nincs általános szláv irodalomtörténet. Ha a szláv nyelvészeknek legalább passzív ismernie kell

minden szláv nyelvet, akkor az irodalomtörténész ahhoz, hogy minden szláv irodalommal foglalkozni tudjon, lehetetlen nehézségek elé van állítva. Világos ugyanis, hogy ez nemcsak a nyelvtudásnak a kérdése. Minden nyelvi hasonlóság mellett az egyes szláv népeknek oly különböző gazdasági-társadalmi-politikai fejlődése az egyes szláv irodalmak között is lényeges eltéréseket szült. Ne kísérletezzünk egy-egy kutatónál még két szláv irodalom kutatásának a megkövetelésétől sem, illetőleg csak akkor kísérletezzünk vele, ha az összehasonlítást, az összefüggéseket, a párhuzamok kutatását tűzzük ki a számára célul. Ahány szláv irodalom, annyi kutatóra van szükség, hogy a magyar irodalomtörténetírás szlavisztikai része idő előtt ne jusson kátyúba. Persze, ez nem zárja ki majd a fejlődésnek egy fejlettebb fokán a tágabb horizontú szintézisnek a lehetőségét. Ha a magyar tudomány jól meg tudja szervezni a kutató- és elemzőmunkát a szomszédos szláv irodalmak területén, idővel részben ennek az eredményeiből alakulhatnak ki — a románnal együtt — az egyetemes keletközépe-urópai összehasonlító irodalomtörténet körvonalai. De ezt a szintézist még hosszú évek kutató- és elemzőmunkájának kell megelőznie!

Szlavista nyelvészeink, íme, már ott tartanak, hogy a hungarocentrikus problémák kitűzésén túl öncélúbb szláv kérdések megoldására is vállalkozhatnak. Az irodalomtörténészek boldogok lennének, ha tisztán láthatnák magukat a problémákat, amelyeket pl. a magyar és az egyes szomszédos szláv népek viszonylatában egyáltalában fel lehet vetni. A múlt hivatalos irodalompolitikája nemcsak hogy elhanyagolta a szláv irodalmak kutatását, hanem elhallgatta azokat a tényeket is, amelyek irodalmaink párhuzamos fejlődését bizonyítják. A legszorosabb értelemben vett levél- és hírlaptári kutatómunka *megkezdésének* hatalmas feladatai állanak előttünk. Csak egy-két példával szeretném ezt igazolni: évek óta hangoztatom, hogy ki kellene kutatni, fel kellene dolgozni Kollár János 30 éves pesti lelkészkedésének történetét, de hogy ez a munka esetleg a Národnie spievanky (Kollár népköltési gyűjteménye) magyar forrásainak a megtalálásához is hozzásegíthet, ennek a sejtése csak most vált bizonyossággá, amikor a prágai strahovi levéltárban Kollár levelezésében rábukkantam szoros ismerettségére, illetőleg barátságára Majláth Jánossal és Jankovics Miklóssal. Hogy Petényi Salamon, a magyar ornitológia szlovák származású úttörője közvetítő szerepet játszott a szláv kölcsönösségi eszme megalapítója és a magyar kulturális élet bizonyos tényezői között, annak a békéscsabai Megyei Könyvtárban fellelhető Haan Lajos-féle levelezésben találtam meg a nyomát. MIKULÁŠ BAKOŠ szlovák kutatónak a Slovenská Literatúra legutóbbi számában közzétett cikke a szlovák felvilágosodás prozódiai harcát mutatja be: rendkívül hasonlít az ebben a korban nálunk is lezajlott hasonló harcokhoz. De új és új problémák merülnek föl a kutatások során azokban a témákban is, amelyek éppen a magyar kapcsolatok szempontjából már eddig is eléggé ismertek voltak; Hviezdoslav Ország Pálnak ez év őszén Alsókubinban és Túrócszentmártonban megtalált további magyar zsengei a kérdés *verstani* vonatkozásaira hívják fel a figyelmet és it. Persze, mint minden forráskutatásnak, ennek is lesznek az első pillanatban kisszerűnek látszó, szinte semmitmondó eredményei. De ezeket is közzé kell tenni, ha kapcsolatokra — és pedig pozitív kapcsolatokra — mutatnak rá; *sokszor éppen a kis adatok vezetnek rá később jelentős összefüggésekre.*

A források kutatásával párhuzamosan viszont követnünk és elemeznünk kell magát az illető irodalmat és irodalomtörténetírást is, részben, hogy ellen-

őrizni tudjuk eddig elért eredményeinket, részben pedig, hogy bele tudjuk őket illeszteni az illető szláv irodalom fejlődésébe. A magyar kapcsolatok sohasem állhatnak meg önmagukban, hanem azok kutatásával minden egyes esetben az illető irodalom alapos ismeretének kell együttjárnia. Ezt az összetett feladatot — persze — a legjobb munkaközösségekben elvégezni. Sajnos, az a munkaközösség, amelyet a szláv irodalmak kutatói számára eddig időnként összehívtak, azért nem vált be, mert különböző irodalmak kutatóit terelték össze, akik — a munkának e kezdeti stádiumában — nehezen találták meg a közös alapot és témát. Egyelőre sokkal jobban válik be az egy-egy szláv irodalommal foglalkozók szűkebb körű, de elmélyültebb munkaközössége.

Források kutatása, a kérdéses szláv irodalomban való elmélyülés s annak a magyar nyelven való ismertetése : e hármas feladatot a mai magyar irodalomtudománynak egyszerre kellene megoldania. Világos, hogy ez emberfeletti s a dolgok mai állása mellett egyszerre szinte megoldhatatlan feladat.

Viszont maguk a magyar irodalomtörténészek is kezdenek rájönni, hogy a szomszéd népek — és így a szomszéd szláv népek — irodalmának ismerete nélkül magának a magyar irodalomnak az ismerete is szegényebb, nemzeti irodalmunk egyes korszakai még plasztikusabban állanak előttünk, ha tudomásunk lenne a párhuzamos orosz, lengyel, cseh, szlovák, délszláv, bolgár stb. jelenségekről. Annak, aki ma Magyarországon a szláv irodalmak valamelyikével foglalkozik, erre is gondolnia kell.

Az elmondottak alapján az Irodalomtudományi Intézetben — a meglevő szerény adottságok mellett, de minden lehetőséget kihasználva igyekezve — a következő problémák megoldására törekszünk :

1. Folyóiratunkban, az Irodalmi Figyelőben az évenként rendszeresen közzétett könyv- és folyóiratcikk-bibliográfia mellett kritikai összefoglalások és ismertetések útján is tájékoztatjuk a magyar irodalomtörténészeket az egyes szláv irodalmakról ;

2. Ennek a tájékoztató munkának egyik sajátos feladata volna annak a számontartása : mit mond és mit mondott eddig a szláv népek kritikája és irodalomtudománya rólunk? Közismert pl. — hogy a most aktuális jubileummal kapcsolatban legalább itt megemlékezhezzünk róla — hogy Ady Endre milyen jelentős szerepet játszott szomszédaink irodalmi fejlődésében. Elég ha a román Octavian Gogán kívül Štefan Kréméryre, Emil Boleslav Lukácsra vagy Miroslav Krležára, illetőleg idevágó jelentős tanulmányaikra utalok. Az Irodalmi Figyelőben erre a célra ez évben rendszeresített rovaton kívül ezeknek a kérdéseknek figyelmet szentelhetne a *Studia Slavica* is.

3. A hazai könyv- és levéltárakban fellelhető források felkutatásával és feldolgozásával kapcsolataink minél nagyobb számát igyekszünk felderíteni és feldolgozni. Az Irodalomtörténeti Intézet Világirodalmi Osztályának munkatervében olyan könyvsorozat is szerepel, amelyben eredeti nyelven közzétesszük az idegen irodalmak Magyarországon található értékeit. E sorozatban szláv nyelvű kiadványok is fognak szerepelni. — Ez év szeptemberében és októberében lezajlott, egyhónapos csehszlovákiai tanulmányútam viszont azt is bizonyítja, hogy magyar részről a kutatómunkának a külföldi könyv- és levéltárakra is ki kell terjednie.

4. Érettebb munkások esetében oda kell hatnunk, hogy — főleg a szomszédos szláv irodalmak egyes kiemelkedő íróiról — magyar nyelvű monográfiák szülessenek meg. Ez nemcsak a magyar kutatás előrelendülését segítő elő, hanem az illető szláv irodalom munkásainak is segítségére lenne. Szlovák

viszonylatban örömmel számolhatok be pl. arról, hogy nem egy szlovák kutató közölte velem: amikor elemeztem Hviezdoslav magyar nyelvű zsengeit, amikor bemutattam Ján Chalupka magyar nyelvű vígjátékának és Bendegucz c. szatirikus regényének magyar forrásait stb., akkor őket is elősegítettem saját irodalmuk ismeretében, mert ők eddig — a múlt nacionalizmusának káros maradványaként — kevésbé törődtek ezekkel s az ezekhez hasonló problémákkal.

5. Munkaközösségben fel akarjuk dolgozni a magyar múlt fontosabb folyóiratait (pl.: Tudományos Gyűjtemény, Vasárnapi Újság, Fővárosi Lapok, Budapesti Szemle, Irodalomtörténet, Huszadik Század stb.) a szláv irodalmi anyag szempontjából.

6. Kézíkönyv-sorozat szerkesztését vettük tervbe, amelyben a kérdés legkiválóbb hazai szakemberei mutatnák be az egyes szomszédos népek irodalmi fejlődését, bő bibliográfiával, hogy azt a részletkérdések szakemberei is használni tudják.

7. Szoros kapcsolatot igyekszünk létesíteni a szláv államok irodalomtudósaival. Eddig ez már több ízben is sikerült: Intézetünkben eddig cseh és lengyel tudós tartott előadást, délszláv tudós ankétot, programunk több pontját vitattuk meg a Szlovák Tudományos Akadémia vezetőmunkatársaival, legutóbb pedig egy szlovák kutató jelenlétében beszéltük meg a régi szlovák irodalom periodizációjára tett hivatalos szlovák javaslatot.

8. Végül — de nem utolsósorban — célunkul tűztük ki azt is, hogy a magyar irodalom nagy elvi kérdéseinek és korszakainak szintetikus meg tárgyalásánál (pl.: barokk, romantika, realizmus, modern izmusok stb.) a magyar kutatóknak a hasonló szláv irodalmi irányzatok ismertetésével is a segítségére legyünk.

GUNDA BÉLA

A SZLÁVSÁG NÉPRAJZÁNAK MAGYARORSZÁGI KUTATÁSA

Kniezsa István előadásával kapcsolatban — a néprajz részéről — mindenekelőtt arra szeretnék rámutatni, hogy a szláv népi műveltsége iránt az érdeklődés hazánkban igen régi. A XVIII. század második, a XIX. század első felének encyklopédikus, geográfus szemléletű kutatói, a magyar demográfiai irodalom úttörői rendkívül értékes anyagot közöltek a szlovákok, ruszinok, szlovének, horvátok és részben a szerbek népi gazdálkodásáról, viseletéről, építkezéséről, szokásairól s gyakran a népköltészetre utaló foszlányok is előfordulnak munkáikban. Gondolok itt Bél M., Csaplovics J., Scswabtner M., Magda P., Fényes E. és mások munkáira. Külön ki szeretném emelni Csaplovics J. etnografiai munkásságát, aki — többek között — megpróbálkozott azzal a nehéz kérdéssel is, hogy a néprajzi anyag segítségével jellemezze az akkori Magyarország szláv népeit. Munkáik időtálló, nélkülözhetetlen források. Nem véletlen, hogy Csaplovics J. munkásságának már szlovák feldolgozója is akadt. (Természetesen könnyűszerrel lehetne korábbi forrásértékű munkákra is utalni, amelyek a szláv népek életmódját, szokásait stb. írják le. Idetartozik pl. Szepsi Csombor Márton útleírása, a Magyar Simplicissimus megfigyelése.)

Amikor a Kisfaludy Társaság és a Magyar Tudományos Akadémia a múlt század közepén a népköltészet gyűjtése felé irányítja a figyelmet, egyes érdeklődők a szláv népköltészeti anyag gyűjtését, fordítását tűzik ki célul. Külön vizsgálatot érdemelne ezen a téren Vitkovics M. szerepe és tevékenysége. A Magyar Tudományos Akadémia, a Kisfaludy Társaság ösztönző, irányító tevékenységének köszönhetőek pl. Székács J. szerb népköltészeti fordításai vagy Fincicky M. és Lehoczky T. ruszin népköltési gyűjteménye. Fincicky M. munkáinak jó része — pl. népmesegyűjteménye — ma is kéziratban van. Általában a XIX. sz. folyóiratirodalma bővelkedik értékes szláv népköltési és egyéb anyagban. Ezek a közlemények természetesen nem szakemberek tollából kerültek a nyilvánosság elé, de ettől függetlenül kitűnően használható anyagot tartalmaznak, akár a Tudományos Gyűjteményről, akár a Vasárnapi Újságról van szó. Nem egy — ma már a szakemberek láthatárán is kívüleső — könyv jelent meg a múlt században, amelyek a XIX. századi Magyarország szlávok iránti érdeklődését tükrözik. Csak egy példát említek: 1890-ben Vrábely Mihálytól Ungváron Az orosz családok címen ruszin népdalgyűjtemény látott napvilágot, amely a népköltészet kutatóinak figyelmét teljesen elkerülte.

Amikor a Magyar Néprajzi Társaság 1889-ben megalakult, célul tűzte ki az akkori Magyarország nemzetiségeinek vizsgálatát is. Az Ethnographiában majd a Néprajzi Múzeum Értesítőjében szinte állandóan jelentek meg értékes néprajzi leírások és összehasonlító tanulmányok. Elég ha itt emlékeztetőül utalok Bellosics B. szerb-horvát, Lehoczky T. és Sztripszky H. ruszin, Szegedy R. horvát, Pável Á. szlovén közléseire. A Magyar Néprajzi Társaság köré csoportosult kutatók a századforduló táján több, a kor színvonalán álló monográfiát is elkészítettek. Gönczi F. megírta a muraközi horvátok és a nyugat-magyarországi vendek néprajzát, Nagy J. az árvai szlovákokról írt alapos munkát, Baner B. a nyitrai Ság község néprajzát dolgozta fel, Strausz A. kora színvonalán álló monográfiákban foglalkozott a bolgár néphittel. Ezek a munkák jórészt ma már könyvtveszeti ritkaságok, de fontos források. A szlávok néprajzának elengedhetetlen ismeretanyagát nyújtja a Szabó O.-féle Nemzetiségi Ismertető Könyvtár néhány kötete.

A szláv népi kultúra megismerése és feldolgozása terén talán a legmélyebbre Jankó J. hatolt. Jankó J. a magyar halászat eredetéről szóló munkájánál terjedelmes orosz anyagot is felhasznált s a munkában utat tört a magyar szláv néprajzi kérdések tanulmányozásához. Jankó J. különben számtalan tanulmányában foglalkozott szláv néprajzi kérdésekkel, pl. a bácskai sokácok néprajzával.

Kniezsa István érintette azt a kérdést, hogy a Magyar Tudományos Akadémia és a Széchényi Könyvtár milyen értékes szláv könyvanyagot őriz. Ehhez kapcsolódva legyen szabad megemlítenem, hogy a budapesti Néprajzi Múzeum felállítása óta rendszeresen gyűjt szláv anyagot is. Sztripszky H. ruszin gyűjtése egyedülálló a maga nemében s csak a Lwów-i múzeumé vetekedik vele.

Bartók Béla munkásságáról szolt Kniezsa István. Néhány szóval szeretnénk rámutatni az első világháború s a húszas-harmincas évek tevékenységére. Becses néprajzi megfigyeléseket végzett Délukrajnában Lambrecht K., Nopcsa F. Albániáról szóló monográfiája és több kisebb (szerb nyelven is megjelent) tanulmánya a balkáni szlávok néprajzának is szempontokban, eredményekben gazdag tárháza. A Balkán félsziget műveltségi területeinek

és rétegeinek első körvonalait NOPCSA F. rajzolta meg, amelyre azután Obrebski J., Vakarelski Chr., Gavazzi M., Bratanić Br. és mások szilárdan építhettek. Ne feledkezzünk meg egy botanikusnak, Degen Á.-nak néprajzi vonatkozású munkásságáról. Flora Velebitica-jának terjedelmes bevezetése tulajdonképpen a horvát karsztvidék gazdasági néprajza. Ez a munka különben a horvát népi növénynevek kimeríthetetlen kincsesára. Degen Á.-nak kitűnő érzéke volt a néprajzi megfigyelésekhez.

Távolról sem lehet azt állítani, hogy a húszas és harmincas években bármilyen szervezett, a szlávokra vonatkozó kutatómunka folyt volna Magyarországon. Kapcsolataink azonban voltak a szlávssággal. Így Vakarelski Chr. bolgár ethnográfus hosszabb ideig dolgozott hazánkban és több tanulmányát nálunk publikálta. A Néprajzi Múzeum termékeny kapcsolatokat tartott fenn a szovjetország kutatókkal. Ennek bizonyítéka a Néprajzi Múzeum könyvtárának gazdag szovjet anyaga, a Néprajzi Múzeum Értesítőjében megjelent szovjet könyvismertetések. Tudtommal a két világháború között a Néprajzi Múzeum Értesítője volt az egyike azoknak a nagyon kevés számú tudományos folyóiratoknak, amelyekben szovjet szerző is publikált. Gönyey S.-nak, Vajkai A.-nak, Manga J.-nak és másoknak több olyan tanulmánya jelent meg, amelyek szláv (főleg szlovák) anyagot is tartalmaznak vagy teljesen szláv vonatkozásúak. E sorok írója több szlovák, horvát nyelven megjelent tanulmányában foglalkozott a szláv-magyar kapcsolatokkal vagy kimondottan szláv néprajzi kérdésekkel. Róheim G. a Magyar néphit és népszokások c. munkájában széleskörű szláv anyag segítségével próbálja megoldani a magyar hitvilág egyes kérdéseit. A Magyarság Néprajzában (és egyéb tanulmányaiban) Bátky Zs. vet fel a szlávok anyagi kultúráját érintő kérdéseket s különösen az izba-pec kultúrkörrel kapcsolatban mélyen belelát Közép- és Kelet-Európa műveltségi mozgalmába. És álljunk meg egy pillanatra a volt Magyarságtudományi Intézetnél. Ez az intézet adta ki a nyíregyházi tír pákok monográfiáját Márkus M.-tól.

Kniezsa István foglalkozott röviden azzal a kérdéssel, hogy a fiatalabb irodalomtörténész nemzedéknél a harmincas évek végén mindinkább kidomborodik a szláv irodalom iránti érdeklődés. Szép példája ennek akár Sziklay László, Kovács Endre vagy Sárkány Oszkár munkássága. Talán idekapcsolódva lehet elmondani azt, hogy a szláv népek irodalma, néprajza és általában egész kultúrája iránti érdeklődést jelentős mértékben elősegítették a különböző haladó ifjúsági mozgalmak. Így Csehszlovákiában a Sarlós mozgalom (1. pl. Vetés c. röpiratukat, A sarlós jegyében c. kiadványukat) s Magyarországon a Bartha Miklós Társaság, amelynek keretei között egy időben József Attila is hirdette a szláv népek felé való kulturális közeledést. Kolozsvárott a Korunk c. folyóirat törte az utat a magyarság és szlávosság között.

Szeretnék még néhány szót szólni a felszabadulás utáni szláv vonatkozású néprajzi munkáról. (A részletesebb, bibliográfiai adatokkal teljes beszámolólt 1. Gunda B., Slavische ethnographische Forschungen in Ungarn zwischen 1945—1955. Studia Slavica, I. 1955. 467—470. l.) Ezek közül a legjelentősebb a Néprajzi Múzeum keretében, de a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával folyó tótkomlói munka. Magyar és szlovák kutatók közösen dolgoznak Tótkomlós monográfiáján s ugyanekkor Csehszlovákiában egy magyar falu (Rudna) feldolgozása folyik. A munka ugyan kissé megtorpant, de részleteiben már most is vannak monográfiászerű, nyomdakész eredményei (pl. Vajkai A.-tól Tótkomlós építészete). Ki szeretném emelni Szolnoky L. bulgáriai tanul-

mányútját. Szolnoky L. jelentékeny tárgyi anyagot gyűjtött Bulgáriában a Néprajzi Múzeum részére s részletekbe menő tanulmánya jelent meg a rodophei ház életéről. Cseh kutatókkal dolgoztak együtt az Eötvös L. Tudományegyetem Néprajzi Intézetének munkatársai s kétnyelvű folklóre szövegeket vizsgáltak. Jelentősek Manga J.-nak, Korompay B.-nak, Tábori Gy.-nek és másoknak szláv tárgyú tanulmányai. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézetében kiterjedten foglalkozunk szlovák és ruszin néprajzi kérdésekkel. Így dolgozunk az ún. regéci Háromhuta néprajzi monográfiáján Podolák J. pozsonyi kollégánk bevonásával. Az elmúlt években öt hónapot töltöttem a terepen Csehszlovákiában a gorálok, morva-vlachok és szlovákok között s tanulmányozhattam a dobrudzsai lipovánokat is. Terepmunkám eredménye több részlettanulmányon kívül egy széppességi falu (Žakarovce) népi teherhordásának monográfiászerű feldolgozása.

Mindezek részletek a magyar néprajzi kutatók szláv vonatkozású munkájából. A különböző törekvéseket, eredményeket, a példákat tovább lehetne folytatni. Áttekintve a magyar néprajz problémáim azt kell látnunk, hogy népi műveltségünk számtalan alapvető kérdése nem oldható meg önmagában, hanem tekintetbe kell venni a szláv néprajzát is, — akár pozitív, akár negatív eredménnyel végződik az ilyen irányú vizsgálat. De a szláv néprajz sem mellőzheti a magyar eredményeket. A kárpáti pásztorkodás, a keletközépeurópai ún. Wohnkammerhaus és Kochofenkultur problémája, a vlach településformák, a kárpáti és alföldi részek mezőgazdasági szerszámanyagának formavilága, az égetőgazdálkodás s olyan folklóre jelenségek, mint pl. a kiszéjárs, az erdei mithologikus alakok kutatása csak az eredmények kölcsönös figyelembevételével lehetségesek.

A munkát azonban tervszerűen kell folytatni. Kívánatosnak tartanám, hogy a Knieszsa István javasolta „szlavisztikai kör” munkájában a néprajz művelői is részt vehessenek s további programunkat a nyelvészekkel együtt kellene kidolgozni. A programmal kapcsolatban csak néhány rövid javaslatot teszek, mivel ezek részletes megvitatása itt most ugysem lehetséges:

1. A szlavisztikai kutatások néprajzi téren nem mellőzhetik az orosz és a finnugor népek közötti viszony minél részletesebb felderítését.

2. Moszyński K.-nak, esetleg Fischer A.-nak a szláv néprajzról, ill. a különböző szláv népekről írt monográfiáit ki kellene magyar nyelven adni. A magyar nyelven való megjelentetése elősegítené a szláv néprajzának megfelelő értékelését.

3. Megvizsgálandó, hogy melyek azok a falvak, falucsoportok Magyarországon, ahol különböző szempontú néprajzi kutatást kellene végezni. Eredményes lenne, ha a nyelvészek és ethnográfusok együtt dolgoznának. Fontos lenne szerintem a vend és a Dráva-menti horvát falvak vizsgálata, valamint északkeleti Magyarország szlovák településeinek kutatása. Ez utóbbi területen tanulságos akkulturációs problémák, valamint a régi szlovák kultúra konzerválódásának kérdései merülnek fel.

4. Magyar szempontból is behatóan kellene foglalkoznia szlovákiai illetve morvaországi vlach települések néprajzával. A magyar és csehszlovák történészek ezen a téren már sikeres előtanulmányokat végeztek, amelyekre nagymértékben építeni lehetne.

5. Nem hagyható figyelmen kívül a szláv néprajz szempontjából a románok kultúrája. Északi román területeken számtalan régi szláv műveltségi

jelenség maradt fenn (pl. a népi építkezés köréből), akkor, amikor azok a keleti szlávoknál már erősen megváltoztak.

6. Végül felvetem azt a gondolatot, hogy nem lehetne-e egy közös nyelvész etnográfus kutatótutat szervezni. (esetleg más szakemberek bevonásával), pl. Bulgáriába.

JUHÁSZ JÓZSEF

Kedves Kartársak! Rövid hozzászólásomban BALECZKY EMIL szavaihoz szeretnék kapcsolódni. Tulajdonképpen a russzisztika, vagyis az orosz nyelvészeti kutatások egyik-másik problémájával foglalkoznék. Tekintettel arra, hogy BALECZKY EMIL erről meglehetősen részletesen szólt, nekem igen kevés maradt ebből a témakörből, de így legalább rövid lehetek.

Egy problémát ragadnék ki abból, amit BALECZKY EMIL már elmondott, s erről szólnék néhány szót. Nevezetesen arról, hogy az utóbbi tíz év óta Magyarországon — elsősorban az orosz nyelvtanítás főiskolai, egyetemi kiszélesítése következtében — az orosz nyelv kutatói örvedetesen megsaporodtak. Más kérdés — s nem is foglalkozom itt vele, mert nem tartozik szorosan ide — hogy vajon a magyar szlavisztikában a szakemberek megoszlásának aránya megfelelő-e vagy sem, hiszen nyilvánvaló, hogy itt vannak problémák, elég utalni arra, hogy a délszláv nyelvek kutatói igen kis számban vannak nálunk képviselve. De ezt a kérdést most nem érintem. Mindenesetre az a helyzet, és ez tény, amivel számolni kell, hogy az orosz nyelv kutatói, művelői igen nagy számban vannak ma képviselve a magyar szlavisztikában. Ha pedig ez tény és adottság, az ebből az adottságból adódó lehetőségeket fel kell használni. Itt bizonyos szervezeti, szervezési problémák is adódnak, s ezeket jobb előbb felvetni, mint később.

Arról van szó, hogy néhány év óta szorosan az orosz nyelvészet területén már több kandidátusunk is van és egyre többen vannak, illetve vagyunk olyanok, akik a kandidátusi fokhoz közel állunk és hosszabb-rövidebb időn belül megszerzzük a kandidátusi címet. De nemesak a kandidátusi fokozat szempontjából, hanem általában a tudományos érdeklődés fokozása szempontjából feltétlenül fontos, hogy az orosz nyelvészettel foglalkozó kutatásainkat valamilyen módon koordináljuk, helyesebben mindenekelőtt megvizsgáljuk, hogy ezek a kutatások helyes úton haladnak-e, s megnézzük, melyek a legfontosabb problémák, hogy ezeknek a feladatoknak tisztázásával a további munkát helyes irányba tereljük. A problémák egy része ezen a területen is tulajdonképpen az eddigiekből adódik: a szomszéd szláv népek nyelvének közös elemeivel kapcsolatos problémák, a jövevényszó-kutatás problémái, amely nálunk is megindult a keleti szláv nyelvekkel kapcsolatban, s amely szervesen kapcsolódik a délszláv és egyéb jövevényszó-kutatás eddigi munkájához és eredményeihez.

Van azonban a russzisztikának egy olyan ága, amely legalábbis eddig a levegőben lógott: az orosz nyelvtan, elsősorban az orosz leíró nyelvtan vizsgálata, az ezzel összefüggő problémák kutatása. Ha a mi szlavisztikánk foglalkozott is specifikusan szláv problémákkal, tehát magyar kérdésekkel nem érintkező problémákkal, akkor is elsősorban — legalábbis úgy tapasztalom — nyelvtörténeti kérdések vetődtek fel, s csak kis mértékben a leíró nyelvtani problémák. Most azonban a helyzet sajátossága folytán russzisztikánk nagyobb része elsősorban a leíró nyelvtan kérdéseivel foglalkozik. Természetesen a

főiskolai oktatás, az egyetemi oktatás teszi ezt elsősorban szükségessé. Meggyőződésem, hogy színvonalas egyetemi oktatást bármilyen idegen nyelven csak akkor valósíthatunk meg, ha azon túl, hogy ismerjük a külföldi eredményeket, mi magunk is igyekszünk ezt a területet művelni. Ez olyan momentum, amit semmiképpen nem szabad figyelmen kívül hagyni. Másrészt vannak az orosz oktatásnak, mint ahogy bármilyen más idegen nyelv főiskolai oktatásának, olyan problémái, amelyek bizonyos módszertani kérdéseket is felvetnek, de azokon túlmenően szemléleti problémákat is. Magyar hallgatók számára oktatni egy idegen nyelvet nem ugyanaz, mint anyanyelvűek számára oktatni. Eppen ezért nem tartom véletlennek, hogy eddigi russzisztikánkon belül sok olyan dolgozat is készült már, illetve van készülöben, amelyet valami ilyen szükséglet hozott létre. Például utalok az Egerben működő BIHARI JÓZSEFnek arra a dolgozatára, amely az orosz и és ъ hang szembenállásával foglalkozik, illetve azzal, hogy az utóbbi az előbbi variánsa-e, vagy pedig önálló fonéma. Nálunk a nyelvoktatásban igen fontos kérdés ez, s ezzel kapcsolatban kell valamilyen álláspontra helyezkedni. Hasonló jellegű problémák adódtak kandidátusi disszertációkban is, s nyilvánvalóan adódní fognak, akaratlanul, véletlenül is felvetődnek majd a továbbiak során is. Részben ilyen problémával foglalkozik PAPP FERENCnek az orosz jelzős szerkezetek egy típusáról szóló dolgozata is, melyben egy sajátos egybevető fejezet is van, ahol a vizsgált orosz anyagot a megfelelő magyar anyaggal veti egybe a szerző. Hasonló kérdések vannak például DOMBROVSZKY JÓZSEF készülő dolgozatában is, aki a számunkra annyira fontos orosz igeaspektus-problémákat dolgozza fel. Én magam is egy hasonló kérdés feldolgozásához fogtam s bár eredetileg nem metodikai célkitűzéssel indultam, de egészen bizonyos, hogy tudat alatt hasonló igények vetődtek fel bennem is. Ebben az esetben a névszói determinálódás kifejezés formáiról van szó. Ez a magyar hallgatóság számára szintén igen fontos probléma az orosz nyelvoktatásban. Mindezek tulajdonképpen csak az utóbbi időben kezdenek tisztázódni közöttünk. Az első időkben jónéhány évvel ezelőtt — magánbeszélgetésekből emlékszem — tulajdonképpen mindenki csak tapogatózott, sőtétben botorkált, s nem tudta, hogy mivel kellene foglalkozni, hogyan foglalkozzék azzal, amit esetleg meg akar ragadni, hiszen amint ismeretes, megfelelő szakirodalom nem áll rendelkezésünkre kellő mértékben, sőt a tudományos irányításnak is híjával vagyunk, tekintve, hogy nincsen akárcsak doktori fokon álló russzistánk sem pillanatnyilag, nem is beszélve arról, hogy akadémikusaink legyenek.

Éppen ezért problémák itt bőven vannak. Miután azonban ezeket meg kell oldanunk, ezektől nem tekinthetünk el, keresnünk kell a megoldási formákat, a megoldási módokat.

Knieza akadémikus arról beszélt, hogy szükséges és célravezető lenne egy olyan szlavisztikai bizottság, testület vagy szervezet megalakítása, amely a szlavisztikai kutatásokat összefogná és koordinálná. Ezen belül, vagy egyéb formában — ezt itt nem akarom eldönteni — véleményem szerint szükség lenne a russzisztikai vizsgálatok koordinálására is, ezeknek a munkálatoknak a szervezésére és — amennyire tőlünk telik — bizonyos fokú irányítására is.

Ehhez annyit szeretnék még hozzáfűzni, hogy mindez nem egyszerűen csak a nyelvoktatás tudományos igényének fokozását szolgálná, hanem a magyar nyelvtudomány szempontjából sem lenne teljesen közömbös. Meggyőző-

désem ugyanis, hogy először is — bár mi nem vagyunk orosz anyanyelvűek — éppen a magyar nyelvészet szilárd bázisára támaszkodva mégis eredményesen vizsgálhatunk egy idegen nyelvet. Amint én a Nyelvtudományi Intézetben szerzett tapasztalataim alapján látom, a magyar nyelvészet ehhez meglehetősen szilárd bázist ad. bár nálunk — mondjuk — a leíró nyelvkutatások nem különösebben fejlettek, de mégis fellendülőben vannak.

De szeretném hozzáfűzni azt is, hogy ha ilyen módon és ilyen igényekkel vizsgálunk orosz nyelvészeti vagy akármilyen idegen nyelvészeti problémákat, ennek közvetve vagy esetleg néha közvetlenül is megvan a maga haszna a magyar nyelvtudomány számára is. Egy idegen nyelvészet eredményeit ugyanis elsősorban nem úgy lehet propagálni vagy ismertetni, hogy egyes cikkeket lefordítunk, hanem úgy, hogy szemléletet tanulunk és ezt a szemléletet munkánkban igyekszünk érvényesíteni, s ezen keresztül a magyar nyelvészekkel, a magyar nyelv kutatóival való együttműködés során ennek adunk kifejezést, ezt juttatjuk érvényre. Ha van valami értékes — márpedig nyilván van — abban, amit a régi orosz, később a szovjet-orosz nyelvtanítás és általában nyelvészet adott, ennek ilyen úton való közvetítése — azt hiszem — hasznosabb, mint egyedül dokumentációs vagy pedig rövidített vagy egyéb fordítások útján való ismertetése.

Éppen ezért megismétlem azt, amit az előbb már mondtam: mindezek értelmében hasznosnak, sőt nélkülözhetetlennek tartanám, ha mostani szervezeti rendeződésünk során e kérdés is külön figyelmet kapna és lehetőségünk támadna nekünk, ruszistáknak arra, hogy problémáinkat megbeszéljük, erőinket egyesítsük és — amennyire lehet — irányítást is szervezzünk. Én itt csak a leíró nyelvtannal kapcsolatos kérdésekről beszéltem, de nem csupán ezek jöhetnek számításba. Én csak ezt ragadtam ki saját munkaterületemnek megfelelően. Azt hiszem, ennek a munkának a haszna előbb-utóbb feltétlenül megtérül, s ennek a magyar nyelvtudomány is hasznát látja.

PÓTH ISTVÁN

Kniezsa István akadémikus előadásában alaposan és részletesen ismertette a magyar szlavisztika múltját. Részletesen beszélt a szláv nyelvészettel foglalkozó kutatók munkásságáról és ismertette e kutatási terület terveit és feladatait is.

A szláv irodalomtörténeti kutatás terveit és feladatait nem részletezte, hanem ezt a hozzászólókra bízta, bár — mint hallottuk — e területen is igen komoly és megszívlelendő mondánivalója van.

A magam részéről röviden szeretném ismertetni, hogy mi lenne — véleményem szerint — a szerb és horvát irodalomtörténettel foglalkozók feladata nálunk.

1. Fel kell kutatnunk és ismertetnünk kell a könyvtárainkban és levéltárainkban levő eddig ismeretlen szerb, illetve horvát irodalmi értékű kéziratokat. Csak néhány példát szeretnék említeni. Jovan Pačić-nak, a XIX. sz. első fele jelentős szerb költőjének, van az Egyetemi Könyvtárban egy terjedelmes kézírata, melyről a jugoszláv irodalomtudomány nem tud. Tudomásom szerint Bor Kálmán most dolgozik ezen a kéziraton. — A Széchényi Könyvtár őriz egy 1756-ból való kéziratot, amely Metastasio három vallásos tárgyú drámájának horvát fordítását tartalmazza. Tudomásunk szerint ez a legkorábbi

szláv Metastasio fordítás. Ennek a kéziratnak a feldolgozása a múlt években egy szakdolgozat feladata lett volna, ez azonban, sajnos nem ütötte meg azt a mértéket, hogy közzé lehetett volna tenni.

2. Fel kell kutatnunk és publikálnunk kell a nálunk megtalálható adatokat nevesebb horvát és szerb írók és költőkre vonatkozólag. Köztudomású, hogy — elsősorban a múlt században — sok délszláv ifjú tanult fővárosunkban és vidéki városainkban, és hogy ezek közül több idővel neves író lett. A tanulmányaikkal kapcsolatos adatok feltárása nem haszontalan és néha érdekes eredményekkel jár. — Ismét néhány példát említek. A horvát irodalomtörténészek eddig úgy tudták, hogy Ljudevit Gaj, az illír mozgalom vezére a pesti egyetemen elvégezte a jogot. Krešimir Georgijević belgrádi egyetemi professzor felkérésére utánanéztem ennek és megállapíthattam, hogy Gaj valóban folytatott jogi tanulmányokat Pesten, csak nem fejezte be. — 1953-ban Ujvidéken adták ki Jakov Ignjatović, az első szerb realista elbeszélő emlékiratait, melyeket különböző lapokból kellett összeszedni. Živojin Boškov a kötet szerkesztője kénytelen volt a könyvet hiányosan megjelentetni, mert egyes lappéldányok Jugoszláviában nem álltak rendelkezésére. Most már Magyarországról megkapta a hiányzó részeket és ezeket egy folyóiratban utólag közzétette. — 1956-ban ünnepelték Jugoszláviában Jovan Sterija Popović „a szerb színház atyja” születésének 150. és halálának 100. évfordulóját. Ezzel kapcsolatban ismertettem az író pesti tanulmányaira vonatkozó adatokat. Megállapíthattam, hogy Eötvös József és Jovan Sterija Popović évfolyamtársak voltak a filozófiai osztályokban. — Az ilyen kutatás elsősorban a szerb és horvát irodalomtörténészek munkáját volna hivatva segíteni és kiegészíteni. Ilyen esetekben a helyzeti előnyünk bizonyos kötelességeket ró ránk.

3. A múltban a szerb vagy horvát irodalomtörténeti kutatás nálunk elsősorban a magyar-délszláv irodalmi kapcsolatokkal foglalkozott. Véleményem szerint ez még ma sem érdektelen terület, csak nem szabad a múlt hibájába esnünk és mindenáron hatásokat kimutatnunk, még ott is, ahol ennek semmi alapja sincsen. E kutatási területen — elsősorban a középkori irodalom területén — Hadrovics Lászlónak vannak nagy érdemei.

A XIX. sz.-ban talán még több kapcsolatot találhatunk a magyar és jugoszláv irodalmak — elsősorban a magyar és szerb irodalom — között. Ismeretes, hogy Petőfi és Jókai nagy népszerűségnek örvendtek a szerbeknél. A magyar irodalomtörténeti kutatást is bizonyára érdekli, hogy klasszikusainkat hogyan fogadták déli szomszédaink (Petőfi szerb fordításaira vonatkozólag vagy 300 adatom van, bár nem foglalkoztam rendszeresen ezzel a kérdéssel). Elsősorban színházi vonatkozásokkal foglalkozom. JOVAN SKERLIĆ neves szerb irodalomtörténész beszél egyik művében a magyar színdarabok népszerűségéről, sőt hatásáról is a szerbeknél. Ennek alapján végeztem kutató munkát, s írtam Szigligeti darabjainak és Obernyik-Egressy „Brankovics György” című tragédiájának szerb fogadtatásáról.

Az sem érdektelen, hogy a szerb és horvát irodalomból mi jelent meg magyar nyelven és hogy ezek a fordítások milyen sikereket értek el nálunk. Ismeretes, hogy Bajza József foglalkozott ezzel a kérdéssel. Vujicsics D. Sztojan az Irodalomtörténeti Intézet fiatal kutatója — tudomásom szerint — készít erről egy cikket. De ő, mint Bajza is, csak a könyvalakban megjelent fordításokról ír. Érdemes volna folyóiratainkat, sőt egyes napilapjainkat is át-böngészni ebből a szempontból.

4. Az is kívánatos volna, hogy egy-egy horvát vagy szerb irodalmi korszakkal behatóbban foglalkozzanak nálunk. Ez elsősorban a közép-európai összehasonlító irodalomtörténet megírása szempontjából volna fontos. Az is nagyon hasznos lenne, ha egyes kiemelkedő írói egyéniségeket monográfiákban tudnánk a magyar olvasó közönségnek bemutatni. S ha az ilyen munka fordítottját jugoszláv részről is szorgalmaznák, idővel el lehetne érni, hogy egymás irodalmát kölcsönösen alaposabban megismernénk.

Egy-egy szerb vagy horvát irodalmi korszakkal való alapos foglalkozás, vagy egyes írók monografikus feldolgozása nálunk Magyarországon nem lehetséges. Ilyen munkát és a magyar klasszikusok szerb vagy horvát fogadtatását csak hosszabb jugoszláviai kiküldetés esetén lehet elvégezni. Ilyen témát általában csak a helyszínen lehet kielégítő módon feldolgozni.

Már a vázoltak alapján is láthatjuk, hogy sok a tennivaló és hogy Kniezsa István akadémikusnak nagyon is igaza van abban, hogy az elsődleges feladat a megfelelő kutató gárda felnevelése.

NIEDERHAUSER EMIL

Tisztelt közönség !

Kniezsa István professzor úr előadásával kapcsolatban csak néhány gondolatot szeretnék röviden felvázolni. A magyar polgári történetírás a szláv népek történetének kutatásában eddig nagyjából két területen foglalkozott. Egyrészt vizsgálta a szélesebb értelemben is Magyarországhoz tartozott szláv népek történetét, a dualizmus korában elsősorban a különböző délszláv népek fejlődését, a két világháború közti szakaszban a szűkebb értelemben vett Magyarországon élt szláv népek történetének kutatását tartotta feladatának, a magyarországi nemzetiségi kérdés keretén belül. Mindkét esetben ennek a kutatásnak aktuális politikai célzata és jellege is volt, a dualizmus korában a balkáni terjeszkedési törekvések tudományos megalapozása, a Horthy-korszakban a revizionizmus szolgálata. A másik terület a külföldi szláv népekkel való történeti kapcsolatok vizsgálata. Politikai és érzelmi okok egyaránt azt eredményezték, hogy elsősorban a lengyel – magyar kapcsolatok álltak az érdeklődés előterében. Ez a kétirányú kutatás kétségtelenül sok tényanyagot bányászott ki a múlt homályából, sok adalékot szolgáltatott, amelyeket mai történettudományunk is felhasználhat.

A marxista magyar történettudománynak ezen a két területen továbbra is megvannak a maga feladatai, és már az eddigi évek során el is könyvelhetők bizonyos, nem éppen csekély eredmények. A magyar történészek egyik feladata továbbra is a Magyarországon élt szláv nemzetiségek történetének a kutatása. Összefoglaló szintetikus munkák számára az adatok teljes összegyűjtése, kritikai megrostálása még nem történt meg minden népre és minden korszakra vonatkozólag. Éppen ezért az egyes szláv népek történetének alapos és mélyreható monografikus feldolgozása a feladat. Az ehhez szükséges levéltári és egyéb forrásanyag jelentős mértékben helyben is rendelkezésre áll a magyar történészeknek. Minthogy a polgári történetírás az újabb korszakok kutatását még nem tekintette feladatának, ezen a téren van a legtöbb megoldatlan probléma és ezért nagyon helyes, hogy pl. a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének egyes munkatársai a magyarországi

szláv népek új- és legújabbkori történetét vizsgálják most, hogy monografikus feldolgozásokban adják közre eredményeiket. Ezeknek a kutatásoknak a kiterjesztése korábbi korszakokra, különösen a középkor első századaira lehetővé teszi majd összefoglaló munkák megalkotását is.

A második feladat a szláv népekkel való kapcsolatok további kutatása. Ezen a téren már ugyancsak vannak eredményei az új magyar történetírásnak, elég itt KOVÁCS ENDRÉNEK a cseh—magyar történeti kapcsolatokról szóló nagy könyvére utalnunk. Az ilyen jellegű kutatások szükségesek a többi szláv nép vonatkozásában is, hiszen ezek a vizsgálódások is hozzásegíthetik a magyar történészeket a magyar történetírás egyik alapvető hibájának, hungarocentrikus szemléletének kiküszöböléséhez. Ezen a téren egyrészt a részletek monografikus feldolgozása kívánatos, erre nézve is folynak munkálatok a Történettudományi Intézetben pl. lengyel vonatkozásban, de szükség van összefoglalásokra is, amelyek a szakemberek szűkebb körén túl az érdeklődő közönség számára megvilágítják nemzeti múltunknak ezeket az éppen nem elhanyagolható mozzanatait és így hozzásegítenek ahhoz, hogy népünk tudatában a magyar múlt helyesebb és realisabb szemléletét alakíthassuk ki.

Ha viszont az új magyar történettudomány megelégednék ezzel a kettős kutatási feladattal, akkor nem menne túl a polgári történetírás témaválasztásán, és ha módszerében és felfogásában ezen a két téren kétségtelenül újat tud is hozni, még mindig leszűkítené a magyar történettudomány kutatási körét a polgári történetírás hagyományos keretei közé. Történettudományunknak azonban szét kell törnie ezeket a hagyományos kereteket és új feladatokat kell vállalnia más kutatási területeken.

Az első önként adódó lehetőség az volna, hogy a magyar történettudomány foglalkozzék a távolabb élő szláv népek történetének egyes kérdéseivel, ahogy a szlavisztika pl. a Magyarországon kívüli szláv népek nyelvének egyes problémáit kutatja. Ez a feladat azonban véleményünk szerint meghaladja a magyar történettudomány lehetőségeit, hiszen az ilyen részletkutatásokhoz szükséges, elsősorban levéltári forrásanyag nem áll a magyar kutatók rendelkezésére. Külföldi kutatási lehetőségek segíthetnek ugyan ezen a hiányosságon és lehetővé teszik egyes kérdések részletes feldolgozását, de az ilyen kutatási lehetőségek korlátozott száma miatt az ilyen jellegű feladatok mindig csak másodlagosak maradhatnak. Az egyes szláv népek hazai történetének kutatása az illető nép tudósainak feladata.

Egy lehetőség viszont adódik ezen a téren is a magyar történettudomány számára, és ezt a lehetőséget meg kell ragadnunk, különös tekintettel arra, hogy ma a tudomány nem lehet öncélú, hanem eredményeit minél szélesebb körökben is el kell terjesztenie. Arra gondolunk itt, hogy az egyes szláv népek történetének összefoglaló, népszerűsítő bemutatása nem lehet történettudományunk elhanyagolható feladata. A hiányosságok megdöbbentőek ezen a téren, jóformán egyetlen szláv nép történetéről sem rendelkezünk modern, marxista szemlélettel megírt és a szélesebb közönség számára is elfogadható terjedelmű összefoglaló munkákkal. Fordítások vajmi keveset segítenek ezen a téren, hiszen az eredeti munkák más céllal és jelleggel íródtak, nem is vehetik figyelembe a magyar közönség igényeit. Olyan összefoglaló munkákra gondolunk, amelyek a legújabb eredmények felhasználásával egységes képet adnának a magyar közönség számára az egyes szláv népek történetéről, egyúttal kellő súlyukban és megfelelő méretekben bemutatva az illető nép kapcsolatait a magyarokkal, történeti szerepét és jelentőségét többek között a

magyar fejlődésben is. Talán mondanunk sem kell, hogy az egyetemi oktatás vagy a középiskolai tanárok széles gárdája mennyire hasznát venné az ilyen munkáknak, különös tekintettel arra, hogy magyar nyelvű egyetemes történeti irodalmunk — évtizedes rossz hagyományok következtében — szinte szegyenletesen csekély.

A legnagyobb, legkomolyabb és tudományos szempontból is legméltóbb feladatot azonban Kelet-Európa történetének kutatásában látjuk. Talán nem kell hosszasan bizonyíthatnunk, hogy Kelet-Európa lakosságának legnagyobb része szláv, és azok a népek is, amelyek nem szláv eredetűek, társadalmi fejlődésükben és egész struktúrájukban milyen erős szláv hatások alatt fejlődtek. Elegendő itt a magyar vagy a román nép példájára utalni.

A Kelet-Európával foglalkozó kutatás központjában a kelet-európai fejlődés sajátosságainak a vizsgálata kell, hogy álljon. Nem kétséges, hogy az európai népek fejlődése alapvetően azonos történeti törvényszerűségek szerint haladt. De nem kevésbé kétséges az sem, hogy az alapvetően azonos történeti fejlődés a kelet-európai térségben az összes itt élő népek történetében sajátos közös vonásokat mutat fel. Ezeket a közös vonásokat itt-ott már régebben is felismerték, de rendszeres kutatásuk még a jövő feladata.

Már említettük, hogy a magyar történetírás egyik alapvető hibája hungarocentrikus szemlélete volt. A magyar történészek a magyarság történetét az egyetemes történeti fejlődéstől többé-kevésbé függetlenül kutatták, nem volt megfelelő perspektívájuk, az egyetemes történettel való összefüggéseket csak esetleges külső hatások vizsgálatára korlátozták. A kelet-európai közös fejlődési ismérvek részletes megvizsgálása és megfelelő ábrázolása nagymértékben hozzájárulhat ennek a hiányosságnak a felszámolásához. És éppen tekintettel Kelet-Európa erősen szláv jellegére, ez a kutatás a szláv népekkel foglalkozó, azok nyelvét értő magyar történészek feladata és kötelessége.

Ezzel kapcsolatban egy félreértést kell eleve eloszlatni. A két világháború között a magyar történetírásnak és a magyar publicisztikának kétségtelenül volt olyan irányzata, amely a kelet-közép-európai kis népek történetét vizsgálta és azt tanította, hogy ezeknek a kis népeknek a szocialista Szovjetunió és a kapitalista Nyugat között egészen sajátos helyük és rendeltetésük van, ezeknek a paraszti társadalmú kis népeknek a két szembenálló rendszer között valamiféle harmadik utat kell választaniuk jövőjük érdekében. Ennek az irányzatnak megvolt a maga világos aktuális politikai célzata. Az előbbieken vázolt kelet-európai koncepció azonban egészen más, mint ez az irányzat. Ez a koncepció a Szovjetunió népeinek fejlődését és a többi kelet-európai nép fejlődését sajátosságaikban egységesnek tekinti és éppen ezzel nagymértékben megmagyarázza, illetve megmagyarázhatja azt, hogyan kerülhetett sor 1945 után más kelet-európai népeknél is a szocialista átalakulás megindulására. Egészen világos, hogy ennek a kelet-európai koncepciónak ugyancsak megvan az előbb említett irányzat helytelen és káros tendenciájával szemben a helyes, építő politikai célzata és jelentősége, tehát éppen aktuális politikai szempontokból szintén fontos és felelősségteljes feladata a magyar történészeknek ezeknek a kérdéseknek a tisztázása.

De a kelet-európai fejlődés kutatása mellett szól igen erőteljesen az a tudományos érv is, hogy a történettudomány feladata elsősorban a történeti fejlődés törvényszerűségeinek bemutatása. Márpedig éppen a kelet-európai fejlődés sajátosságainak a vizsgálata szolgáltathat újabb elgondolkoztató adalékokat a fejlődés egyetemes törvényszerűségeinek megértéséhez.

Felszólalásunknak lehet olyan látszata, hogy Kelet-Európa történetének a kutatása nem függ össze szorosán a szlavisztika itt tárgyalt problematikájával. Az előbbieken azt igyekeztünk bizonyítani, hogy a kelet-európai kutatások igenis szoros kapcsolatban állnak a hazai szlavisztika feadataival. Gyakorlati nyelvi okok mellett Kelet-Európa, a kelet-európai társadalmi fejlődés szláv jellege véleményünk szerint elegendő bizonyíték felfogásunk mellett. A kutatásnak persze csak a legkezdetén állunk, a probléma világos, megoldásának konkrét útjait és módszereit most kell kidolgoznunk. A feladat azonban méltó és sürgető is egyúttal, a magyar történészeknek egyéb feladataik között ebből a munkából is ki kell venniük részüket.

GÁLDI LÁSZLÓ

Egészen röviden csak két-három szót szeretnék mondani, de azt hiszem, a felvetendő problémák nem egészen közömbösek. Mindenekelőtt a szláv nyelvatlaszok kérdésével kapcsolatban szeretnék két megjegyzést tenni.

Az első az, hogy a szláv nyelvatlasz-kutatóknak feltétlenül messzemenően figyelembe kell venniük azokat a módszertani és elvi megállapításokat, amelyek a magyar nyelvatlasz problémaköréből szűrődtek le immár több tanulmányban is. Figyelembe veendő az is, hogy szláv nyelvatlaszaink végeredményben regionális atlaszoknak tekinthetők, tehát jó volna megnyugtató feleletet kapni abban az irányban, hogy akik nálunk szláv nyelvatlaszt készítenek, európai vonatkozásban, tehát nemcsak a szláv, hanem a román és a germán nyelvekre vonatkozólag is, ismerik-e valóban korszerű színvonalon a regionális atlaszok kérdését. Ez az első probléma.

A második pedig a következő. Dimitrie Gusti román etnográfus, akinek nevét Gunda barátom nagyon jól ismeri, de mindenesetre ismerik mások is, a két világháború között, idegen példákól kiindulva, nagymértékben előmozdította a komplex etnográfiai kutatásokat. Emlékeztetek arra, hogy amikor Tamás Lajos Kolozsvárt volt, Észak-Erdély egyes részeiben — nyilván Kniezsa akadémikus is tud erről — folytak hasonló kutatások. Már most felteszem a kérdést: mivel például az Alföldön számos község van, ahol ugyanabban a községben — konkrétan Battonyára gondolok — egy nagyon érdekes román nyelvjárást beszélnek és beszélnek egy szerb nyelvjárást is, s ezért az ottani román nyelvjárásba számos szláv nyelvjárási elemet találunk sajátos helyi kiejtéssel, nem lehetne-e megkísérelni a nyelvatlással párhuzamosan egy ilyen bi- vagy trilingvis község nyelvi állapotának nemcsak egyetlen adatközlő, tehát parole-tények alapján, hanem langue-tények alapján, sőt etnográfusokkal összefogva készülő leírását? Nagyon nagy veszéllyel jár ugyanis az, ha például készül egy kis nyelvjárási monográfia — teszem azt Battonyának a nyelvjárásáról — és az ebben a monográfiában szereplő szerb elemeket kizárólag az irodalmi szerbvel, illetve egyes távoleső nyelvjárási tényekkel tudjuk összevetni, nem pedig azokkal a tényekkel, amelyek ott, abban a községben figyelhetők meg.

Emlékeztetek arra, hogy hajdanában maga MELICH JÁNOS a szarvasi szlovák nyelvjárás magyar jövevényszavaival foglalkozott egyik első munkájában, és itt jóformán csupa olyan magyar elem szerepel, amely a magyarországi román nyelvjárásokban is megvan. E tény kultúrtörténeti szempontból nyilván nem közömbös.

A harmadik kérdés, amelyet szeretnék felvetni, szorosban kapcsolódik a zenetörténeti vonalon megnyilatkozó magyar—szláv kapcsolatokhoz. Az a benyomásom, hogy a jövőben a magyar—szláv verstani kérdéseket is mind a népköltészet, mind pedig a műköltészet síkján valóban összehasonlító irodalomtörténeti szempontból igen nagy elmélyültséggel kellene tanulmányozni. A napokban kaptam meg egy kiváló cseh verskutató egyik legújabb tanulmányát. Fájdalmasan látom, hogy a magyar verstani kutatások teljes mellőzését tapasztaljuk még ebben az 1956-ban megjelent munkában is. Meglepő az is, hogy bizonyos népies hangvételű orosz költőknél, például Iszakovszkijnál nem egy versforma, hanem a versformák egész sora — amit maguk az oroszok is népiesnek érznek — tökéletesen hasonlít a mi népies versformáinkhoz. E tényről néhány éve írtam a Filológiai Közönybe; nem hiszem, hogy mindez csupa véletlen egyezés volna.

Befejezésül utalok még arra, hogy egy német professzor, HENRIK BECKER nemrég egy Magyarországon alig ismert kis művében arról is szőtt, hogy a nyugat-európai versformáknak a cseh irodalomba történt XVIII. századi bevezetése tökéletesen hasonló módon ment végbe, mint nálunk.

Végül még csak annyit, hogy Balezky Emil megemlékezését Rambaud orosz történetének fordításáról bizonyos személyes elérzékenyüléssel hallottam. Az orosz filológiai studiumokhoz ugyanis ez a mű engem szubjektíve azért fűz, mert Rambaud első magyar fordítója az én nagyapám, Laukó Albert volt.

ANGYAL ENDRE

A XIX. századvégi magyar szlavisztika történetében okvetlenül meg kell említeni GÉRESI KÁLMÁN és ASBÓTH JÁNOS nevét. GÉRESI KÁLMÁN nevét ma már kevésbé ismerik. A debreceni kollégiumban volt a magyar nyelv, irodalom és történelem professzora. Univerzális műveltségű ember volt, aki a 70-es években több mint fél évet töltött Oroszországban Pétervárott és Moszkvában, s kapcsolatai voltak a szlavisztika olyan kiváló művelőivel, mint Buszlajevvel Moszkvában és Vlagyimir Lamanszkijjal Pétervárott. Rengeteg anyagot is gyűjtött Géresi, főleg a magyar—orosz kulturális, nyelvi és történeti kapcsolatokról, ennek az anyagnak egy részét tudomásom szerint a Magyar Tudományos Akadémiához juttatta el akkor, egy része kéziratban még Debrecenben van, sajnos, nyomtatásban egy-két kisebb cikke kívül nem sokat publikált. Mégis, tudománytörténeti szempontból érdekes Géresi alakja, s meg kell emlékezni róla. Ugyancsak meg kell emlékezni ASBÓTH JÁNOSRÓL. Asbóth Oszkár unokatestvéréről, aki mint Kállay Béni famulusa, vele együtt járt Bosznia-Hercegovinában, s igen érdekes könyvben, melyet először magyarul, majd németül és angolul is kiadtak, írta le tapasztalatait. Természetesen ez a könyv inkább belletrisztikai jellegű, útleírásszerű munka, mégis vannak benne olyan fejezetek, amelyek érdeklik a szláv nyelvészt és irodalomtörténészt, sőt az etnográfust is. Hadd jegyezzem még meg, hogy Asbóth Jánosnak Jagić-csal és Miklosich-csal is voltak kapcsolatai.

PÁVEL ÁGOSTONnal kapcsolatban is szeretnék kiegészítő adatokkal szolgálni és kissé részletesebben profilírozni Pável alakját, mert az az érzésem, hogy az a méltatás, amit róla hallottunk, kissé rövid volt. Nekem volt alkalmam áttekinteni Pável életművét és véleményem szerint nem állítható az, hogy Pável 1914 vagy 1918 után elveszett volna a szlavisztika számára. Ha

figyelmesen átlapozzuk a Vasi Szemle köteteit, nagyon sok érdekes adalékot találunk Pável tollából, főleg a délszláv irodalomtörténet, sőt művészettörténet köréből is. Sokszor csak rövid megjegyzések ezek, azonban mégis figyelemre méltóak. Tudjuk, hogy Jagió sem átalotta apróbb glosszákkal figyelemmel kísérni a szláv kultúra életjelenségeit. Hasonló módszerrel dolgozott Pável is és sok apró, de becses adalékot találhatunk a Vasi Szemlében. Utalhatok ezután Pável egyéb cikkeire is, amelyek a Nyugatban, a Literaturában, vagy a Katolikus Szemlében jelentek meg. Persze mondhatná valaki, ezek nem szakfolyóiratok, valóban nem azok, de azok a cikkei, amelyekben Cankáról, Elin Pelinről és Miroslav Krležáról írt, akinek tudtommal ő volt egyik első magyar méltatója, mégis megérdemlik a szlavisztika figyelmét. Meg kell jegyezni azt is, hogy Pável egyetemi magántanár is volt, 1941-ben habilitált Szegeden. (Közbeszólás: Néprajzból.) Nem néprajzból, hanem tudomásom szerint a délszláv filológia magántanára volt a szegedi egyetemen. Ezzel kapcsolatban hadd utaljak arra is, hogy a pécsi egyetemen is volt szlavisztika, bár csak lektori síkon, Oppermann Balduin például éveken keresztül rendszeresen előadott szerb-horvát nyelvet.

A két háború közötti magyar szlavisztika történetéhez még hozzákapcsolnám a népi írókat is, elsősorban NÉMETH LÁSZLÓT, aki ugyan nem szaktudós, de a kelet-európai, és Dunatáj-kutatás terén igen hasznos ösztönzést adott, és igen nagy nyomatékkal hívta fel az akkori magyar értelmiséget a Dunatáj és Kelet-Európa kutatására. GÁL ISTVÁN neve elhangzott itt, el kellett volna hangzani az Apollo nevének is, annak a folyóiratnak a nevének, amelyben igen figyelemre méltó kelet-európai, dunatáji kutatások jelentek meg. Megjegyzem azt is, hogy Gál István volt a szerkesztője annak a Magyarország és Kelet-Európa c. kötetnek, melynek első változata már a háború alatt, 1943-ban jelent meg Ungarn und die Nachbarvölker címmel, s amelyben a magyar és szláv népek kapcsolatairól több cikk jelent meg Sziklay László, Pável Ágoston, Hadrovics László, Csuka Zoltán és mások tollából. Ennek kibővített változata jelent meg azután 1947-ben magyar nyelven is. Általában hangsúlyozni kell a népi írók mozgalmának és az Apolló Körnek fontosságát, a Dunatáj-kutatás és a Kelet-Európa kutatás sokat köszönhet nekik. GÁLDI LÁSZLÓ két figyelemre méltó dolgozata, amely ugyancsak 1947-ben jelent meg a Dunatáj nyelvi alkatáról és irodalmáról, végső fokon szintén ebben a talajban gyökerezett, ebből a talajból nőtt ki, akárcsak Ferdinandy Mihály és Gogolák Lajos kis könyvecskéje is, a Magyarok és délszlávok, mely a nagy Jugoszláv Enciklopédia első kötetében forrásmunkaként szerepel a szerb barokkról szóló cikkben.

Az 1945 utáni időkkal kapcsolatban csak röviden szeretnék néhány kiegészítő említést tenni. Utalni szeretnék arra, hogy nemcsak a történeti, nyelvi, irodalmi, hanem a művészettörténeti kutatások terén is volt és van bizonyos szlavisztikai érdeklődés. Itt vannak Deresényi Dezső kutatásai és főleg Zalavárra vonatkozó tanulmányai és itt van Garas Klára kétkötetes műve Magyarország barokk festészetéről, amelyben igen sok és érdekes szláv anyagot találunk.

Hozzá kell tennem azt is, hogy a világirodalmi oktatás és a világirodalmi kutatások keretében is folyt szlavisztikai munka. Legyen szabad itt például megemlítenem, hogy a debreceni Tudományegyetemen 1952 óta rendszeresen előadásra került a III. évek világirodalmi kurzusának keretében a XIX. század nyugati és délszláv irodalma Mickiewiczről és Njegoštól kezdve Vazovig és Jirásekig. Erről egyetemi jegyzet is jelent meg. Igen sajnálatos dolog, hogy sem

szlavisztikai, sem világirodalmi köreink nem igen vettek tudomást erről a munkáról. Idekapcsolhatom az orosz vonatkozásban folyó romantika-kutatást is, KARANCSY LÁSZLÓnak Lermontov és a romantika kérdéséről írt tanulmányát. Most tudtommal nagyobb munkát készít az orosz romantikáról, illetve a romantika és realizmus összefüggéséről. Hadd jegyezzem meg azt is, hogy különböző egyetemi Actákban, sőt a Pedagógiai Főiskolák évkönyveiben is érdekes szlavisztikai anyag található, erről is meg kellett volna emlékezni. Meg kellene emlékezni a pedagógiai főiskolák szlavisztikai munkájáról, nemcsak Pécsről és Szegedről, ahol szerb-horvát, illetve szlovák oktatás folyik, hanem Egerről is, ahol ugyan csak orosz tanszék van, ahol azonban Bihari József és Bakos József nyugati és délszláv kutatásokat végez. Bihari József a szerb filológia terén dolgozik, Bakos pedig Komenskýról készít dolgozatot.

Végül pedig legyen szabad tisztelettel egy javaslatot tennem az Akadémiának. Ehhez a javaslathoz azok az újságcikkek adták meg az ötletet, amelyek a Haydn-szoborról és a martonvásári Beethoven Múzeumról szóltak. A szlavisztikának is van egy nagy alakja, aki méltó Haydnhoz és Beethovenhez: Dobrovský, aki Magyarországon született a Győr megyei, jelenleg Veszprém megyéhez tartozó Gyarmat községben.

Nem tudom, foglalkozhatna-e az Akadémia azzal a tervvel, hogy Dobrovský-élművet állítsanak fel, talán dombormű formájában, vagy talán még inkább mellszobor vagy szobor formájában, akár Gyarmat községben, akár Győrött, akár Veszprémben. Mindenesetre tisztelettel felvetem az ötletet, hogy valamilyen formában állítsunk emléket a magyarországi születésű nagy szlavistának Magyarországon.

KNIEZSA ISTVÁN válasza

Tisztelt Hallgatóság! Az elhangzott hozzászólásokkal lényegében egyetérték. Már ab ovo tudatában voltam annak, amikor előadásomat egyáltalán megterveztem és még inkább, amikor teljesen kidolgoztam, hogy nem dolgozom fel, nem foglalom össze a magyarországi szlavisztika öt vagy hat különböző területének még csak minden jelentősebb tényét, jelentősebb megmozdulását sem, hiszen legtöbbször a hozzászólókra bízom, hogy mondják el, az egyes területeken mely problémák merültek már fel, melyek merülhetnek még fel és melyek azok az eredmények, amelyeket már elértek, illetve amelyek a közeljövőben várhatók. Úgy gondolom tehát, hogy azokat a kifogásokat, amelyek előadásommal szemben burkoltan vagy nem burkoltan elhangzottak, most nem tárgyalom, illetve ezeket a kifogásokat elfogadom annak megjegyzésével, hogy ugyis tudatában voltam annak, hogy ilyenek el fognak hangzani. Megjegyzéseim mégis a következő pontokon vannak.

BALECZKY EMIL hozzászólásához lényegileg nincs megjegyzésem, azt teljes egészében elfogadom.

GUNDA BÉLÁVAL teljes mértékben egyetérték abban, hogy meg kell értenünk egymást a néprajzosok és nyelvészek valamilyen együttműködésére vonatkozóan. Kell találnunk olyan területeket, olyan munkákat is, hozzá kell fognunk olyan munkálatokhoz is, amelybe a tárgyi néprajzosokat is feltétlenül be kell vonnunk, mert a legtöbb, vagy legalábbis sok esetben a nyelvész a tárgy ismerete nélkül a problémákat esetleg egymagában nem tudja eldönteni. Az a javaslatom, amelyet előadásom végén tettem,

hogy ti. hozzunk létre valami ilyen közös munkabizottságot a szlavisztika összes területeinek egyesítésére, természetesen a jelen esetben. részletekre is vonatkozik

Kitűnő volt SZIKLAY LÁSZLÓ hozzászólása, amelyben konkrétan elmondta, milyen problémák állnak előttünk az irodalomtörténeti kutatás terén. Amint látom, a helyzet az, hogy lényegében azt a munkát kell most még megindítani, illetve elmélyíteni, amelyet a magyar szlavisták többé-kevésbé már elvégeztek: a feladat magyar vonatkozású, vagyis hungarocentrikus jellegű irodalomtörténeti kutatás megindítása vagy — mondjuk — erősebb mértékben, sokkal szervezettebb formákban való művelése, mint ahogy az eddig történt. Teljes mértékben egyetértek vele.

Bizonyos mértékben ugyanaz vonatkozik JUHÁSZ JÓZSEF hozzászólására, amit Gunda Béla felszólalásával kapcsolatban jegyeztem meg. Nevezetesen az, hogy a russistáknak ez a speciális programja, összefogása természetesen ezen az albizottságon vagy munkabizottságon belül is történhetik. Mindenesetre kétségtelen, hogy kell ezen a téren valamilyen irányításnak lennie, hogy a most már meglehetősen nagyszámú munkatársak munkássága ne kallódjék el vagy túlságosan szét ne forgácsolódjék.

PÓTH ISTVÁN és NIEDERHAUSER EMIL felszólalásához nincs mit hozzátennem. Konkrét szükségleteket soroltak fel, teljes mértékben egyetértek velük.

GÁLDI LÁSZLÓ két kérdést vetett fel. Az egyik az, hogy a szláv nyelvatlasz munkásainak meg kell ismerkedniök a magyar nyelvatlasz módszerével, munkálataival. Ez természetesen jogos kívánság, és világos, hogy mivel a szláv nyelvatlaszok irányítása is és a magyar nyelvatlasz munkálatai is a Nyelvtudományi Intézetben történnek, tulajdonképpen könnyű a közös platform megtalálása. Itt semmi nehézség nincs. Ezen a téren inkább az a legnagyobb és legsúlyosabb baj, amit előadásomban talán nem hangsúlyoztam ki eléggé, hogy jelenleg személyileg vagyunk bajban. Az a gárda ugyanis, amely elkezdte a nyelvatlasz munkálatait — kb. hárman-négyen voltak — az idők folyamán nemhogy erősödött volna, hanem ellenkezőleg jóformán széthullott. Egyetlen ember maradt meg belőle, Király Péter, aki azonban közben más munkaterületre ment át, és most nehéz oman megint visszavezetni a nyelvatlaszhoz. A nyelvatlasszal kapcsolatban most az a helyzet, hogy új kutatócsoportot, vagy legalábbis majdnem új kutatócsoportot kell kinevelni. A szerb-horvát nyelvatlaszra vonatkozólag hangsúlyoztam, hogy ott két ember, aki ebben a munkában dolgozott, egyszerűen otthagya a munkát és más területre ment át. Nagyon helyes, nagyon természetes — és én teljes mértékben egyetértek azzal is — hogy a nyugati nyelvatlaszok módszerét is meg kell ismerni. Ez magától értetődő, ennek tudatában vagyunk. Ismétlem, ezen a téren jelenleg a személyi kérdés a probléma.

Ami egy-egy bilingvis vagy pláne trilingvis falu nyelvjárási és egyéb jelenségeit illeti, abban Gáldi Lászlónak igaza van, csak hogy ennek bizonyos személyi, tárgyi és egyéb nehézségei vannak. Nemcsak Battonya ilyen, sok ilyen helység van, de akkor ugyanez vonatkozik például a Baranya megyei sváb községekre is. Tehát nekünk germanistát is kellene kivinnünk és hol van most egy germanista, aki népnyelvvel foglalkozik?

Ami a versformáknak vizsgálatát illeti, szintén teljesen egyetértek vele. Én, ahogy előadásomban, a magyar — szlovák népdalkutatással kapcsolatban említettem is már régóta éreztem azt a hiányt, hogy sem szlovák részről, sem

magyar részről a népdallal foglalkozók nem törődnek a hasonló jelenségekkel a szomszédos területen. Tehát például a szlovák népdallal foglalkozók egyszerűen meg sem említik, hogy ezek a szlovák népdalok a magyar népdalok versformáival, mondjuk jó (hatvan) százalékban, teljesen azonosak. A magyarok természetesen szintén nem foglalkoznak ezzel, úgyhogy az a helyzet, hogy ezek a kutatások párhuzamosan futnak mindkét oldalon és egyik sem tud arról, hogy ilyen munka folyik a másik oldalon is. Természetesen ezt nemcsak szlovák – magyar vonatkozásban kellene megcsinálni, hanem az összes szláv népekre vonatkozóan.

Ami ANGYAL ENDRE felszólalását illeti, legyen szabad elsősorban Pével Ágostonnal kapcsolatban némi kiegészítést tennem. Amikor én Pével Ágostonról szóltam, tudatában voltam Cankarról írt cikkének és etnográfiai munkásságának, aminthogy azt is tudtam, hogy Szegeden habilitált. Ennek ti. az az előzménye, hogy nálam is jelentkezett, s én azt mondtam neki, rendben van, de nálam csak nyelvészetből vagy irodalomból habilitálhat, én néprajzból nem habilitáltathatom. Mindenesetre azonban írjon egy tanulmányt. Erre ő azt mondta, hogy már van is tanulmánya a vashidegkúti nyelvjárásról. Rendben van – mondtam, – nyújtsa be, ki is fogjuk adni. Megegyeztünk, mire ő elment Szegedre és ott habilitált szlavisztikából, pedig ott nem is volt szlavisztikai tanszék. Én tehát nem tekinthetem őt szlavisztikai magántanárnak. Szegeden nem szlavista professzor előtt habilitált és az itteni szlavistákat meg sem kérdezték. Pedig gyakran még külföldről is kérnek véleményt ilyen magántanári képesítéssel kapcsolatban. Ellenben Szegeden az történt, hogy egyszerűen nem kérték ki senkinek a véleményét és teljesen saját maguk adták meg neki a magántanárságot. Ézt én nem kifogásolom, csak azt akarom ezzel mondani, hogy ő nem volt szlavisztikai magántanár.

Ami az Apollót illeti, tényleg hiba volt meg nem említeni ezeket a fiatal embereket, akik a két világháború között a magyar – szláv kapcsolatokkal foglalkoztak, de amikor én erről az egész irányzatról beszéltem, erre a társaságra gondoltam. Egyébként a Bartha Miklós Társaságot is említhettem volna, melynek magam is tagja voltam. Egy szóval jól ismerem működését, de azt hiszem, mindenki tudja azt, hogy ez a másfél órás beszámoló, amelyet felolvastam, így is elég hosszú volt és ha el akartam volna mindent mondani, ami ezen a téren felmerült, akkor talán még mostanra sem tudtam volna befejezni.

Ami a debreceni egyetemi oktatás keretén belül történik, s az ott elhangzott különböző előadásokat illeti, arról én nem tudhatok, amíg az illető nem publikálja. Én azért nem foglalkoztam most bővebben a felszabadulás utáni egyetemi oktatás részletesebb megrajzolásával úgy, ahogy azt a korábbi időszakra vonatkozólag tettem, mert ma már túl vagyunk azon, hogy az egyetemi oktatás képezze jóformán a szlavisztikai munka egyedüli megnyilvánulását. Ma már ez természetes dolog. Van egy tanszék a debreceni egyetemen, s természetesen, hogy e tanszék keretében különböző előadások folynak. Van tanszék Szegeden is, vannak tanszékek a pedagógiai főiskolákon is. Rendben van, de ezek inkább gyakorlati jelentőségű dolgok, ezeket mai előadásomba nem is vehettem be. Egyik-másik főiskolának, vagy akár egyetemnek is akkor kezdődik számunkra a jelentősége, ha ebből a centrumból – mondjuk a debreceni egyetemről, a szegedi egyetemről, vagy a pedagógiai főiskolákról – komoly szakember kerül ki és az a komoly szakember valami komoly tanulmányt vagy munkát publikál.

Ami a javaslatot illeti, Dobrovský természetesen feltétlenül megérdemli az emlékművet. Kétségtelen, hogy ő volt az egész szlavisztika atyja, a szlavisztikai kutatások megindítója, valóban Győr megyében született, voltak bizonyos kapcsolatai Magyarországgal később is, állandóan foglalkozott magyar kérdésekkel, annyi biztos, hogy Gyarmatit ő irányította a finn-ugor nyelvészettel való foglalkozás felé. Dobrovský ugyanis már korábban észrevette a magyar nyelvnek a finn-ugor nyelvekkel való rokonságát, mint Gyarmati és az utóbbit a kettőjük közötti érintkezés vezette rá a belátásra, hogy korábbi véleményétől eltérően a magyar nyelv a finn-ugor nyelvekhez tartozik. Ezeket tehát még jó volna valahogy hangsúlyozni, de erre természetesen nem vagyok illetékes. Ezt a megfelelő szerveknek kell előadni.

Még egyszer hálásan köszönöm a hozzászólóknak rendkívül sokoldalú és nagyon hasznos megjegyzéseiket, kiegészítéseiket.

BÓKA LÁSZLÓ elnöki zárószava

Kedves Barátaim! A Szlavisztikai Napok mai megnyitó ülése beigazolta azt a várapozást, amelynek jegyében létrehoztuk. A megnyitó referátum tág perspektívájú képe igazolta várapozásunkat, és engedjék meg, hogy ebből örvendetesen külön kiemeljem azt, hogy olyan nagy kiterjedésben tárgyalta az egyetemi oktatás kérdését. Igaz, hogy a szlavisztikai munka ma már nemcsak az egyetemi oktatáson belül folyik, de azért azt hiszem, a kérdésnek ilyen súllyal való felvetése egyben figyelmeztetés is az egyetemi tanszékek számára a tekintetben, bizony szükség van arra, hogy az egyetemek továbbra is kiindulópontjai legyenek a szlavisztikai kutatásoknak.

Nagy örömünkre szolgált, hogy felemlítődtek olyan méltatlanul feledett nevek, mint Hodinka Antal és Sárkány Oszkár neve. Néhányunk szívét ezek az emlékeztető szavak bizony felmelegítik.

Ami a szlavisztikai kutatások költségeit illeti, engedjék meg, hogy egy percre gonoszul forduljak az előadó felé, azt mondván, elég nagy nehézségünkbe telik a céltámogatások biztosítása, de ezeknek a pénzeknek az elköltése nem történik meg kellő mértékben. Ha kevés is a pénz, ha már van, jó lenne felhasználni.

Ami az összehasonlító irodalomtörténet kérdését illeti, amelyet elég nagy súllyal vetett fel — és nagyon örülök, hogy ezzel kapcsolatban elhangzott Eckhardt Sándor neve, mert az ő alapvető tanulmánya, amely az első nemzetközi irodalomtörténeti kongresszuson hangzott el, sokunk számára nyitott perspektívát — azt hiszem, kiindulásnak mégis csak egy realisabb útra kellene térnünk, nyilván az egyes nemzeti irodalmak történetével keresve kapcsolatokat, de elsősorban a nagy érintkezési pontokat kellene felkutatnunk. Nem hiszem, hogy egyszerre abban a stádiumban lennénk, hogy egy nagy közép-európai összehasonlító irodalomtörténetet vagy egy szlavisztikai összehasonlító irodalomtörténetet tudnánk alkotni.

Ami a külföldi propagandánkat illeti, az kétségbeejtő helyzetben van. Mi ezért harcoltunk, harcolunk és reméljük, hogy végül is győzni fogunk, egyelőre azonban még csak a legvéresebb harcok állapotában vagyunk. Itt tehát messzemenő ígéretet nem tudok tenni.

Miként a referátumnak, ugyanúgy a hozzászólásoknak a színvonala is messzemenően igazolta a Szlavisztikai Napokhoz fűzött várapozásunkat.

Nagyon ritkán vettem részt olyan vitaüléseken, ahol csak az idő sürgetett arra, hogy rövidebbre fogjuk a hozzászólásokat, nem pedig azok mondanivalója és tartalma. Az itt elhangzott hozzászólások mind valóságos problémákat vetettek fel. Engedjék meg, hogy külön is megköszönjem Gunda Bélának, Niederhauser Emilnek és Sziklay Lászlónak hozzászólásukat, akik igyekeztek ezt a kört kitűnő hozzászólásaikkal nagyobb, tágasabb, levegősebb perspektívához juttatni.

Fájdalmasan érintett, hogy ezt a nagy jelentőségű referátumot és a hozzászólásokat a rokontudományok képviselői közül aránylag olyan kevesen hallgatták, hogy irodalomtörténészeink közül olyan kevesen voltak jelen, hogy etnográfusaink közül olyan kevesen voltak jelen és hogy az Irodalomtörténeti Intézet nem volt alaposabban képviselve. Azt kell mondanom: magukra vessenek, ők a vesztesek, nem elsősorban szlavistáink.

Végül pedig engedjék meg, hogy a Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya nevében további munkájukhoz sok ilyen eredményes ülést kívánjak. A legnagyobb örömmel és várankozással nézünk a Szlavisztikai Napok további lefolyása elé.

ÍRÁSBELI HOZZÁSZÓLÁSOK

DEZSŐ LÁSZLÓ

Kniezsa István beszélt arról, hogy a magyar szlavisták által művelt kutatási terület örvendetesen kiszélesedett. Én szeretnék rámutatni olyan kutatási területekre, amelyeket eddig kevésbé műveltünk, pedig erre vannak lehetőségeink.

Így a magyar szlavisztika feladatai közé tartozik az ógyházi szláv nyelv terén végzendő kutatómunka is. Ógyházi szláv nyelvet már igen régóta tanítanak a budapesti egyetemen. A szlavista nemzedékek egész sora nőtt fel Melich János és Kniezsa István ógyházi szláv előadásain. Ma az ógyházi szláv nyelv oktatása még szélesebbkörű, mint a múltban. Azonban az ógyházi szláv nyelv terén végzett kutatómunka eddig a magyar szlavisztika kevésbé művelt területei közé tartozott. Bár az utóbbi időben ezen a téren is folyik a munka, és vannak eredményeink is, pl. Király Péternek a budapesti glagolita töredékekről írt mintaszerű tanulmánya, azonkívül Molnár Nándor foglalkozik az ógyházi szláv görög tükörszavaival.

Másik terület, amelyre fel szeretném hívni a figyelmet, a szláv nyelvek és a többi indoeurópai nyelvek közötti kapcsolatok kutatása, elsősorban a szláv és balti kapcsolatokra gondolok. Ez mindmáig a legelhanyagoltabb területe volt a hazai szlavisztikának és indogermanisztikának. Még az egyetemeken sincsenek hasonló studiumok. Pedig világos, hogy ilyen előadások emelnék a legjobban szlavista egyetemi hallgatók nyelvészeti fölkészültségét.

NYIRŐ LAJOS

A MAGYAR SZLAVISZTIKA OROSZ IRODALMI VONATKOZÁSAI

A magyar szlavisztika története, Kniezsa akadémikus érdekes részletekbenő elemzése is bő magyarázatot nyújt ahhoz, hogy miért terjedt el nálunk a szlavisztika fogalmának egyoldalú értelmezése. Ti. nálunk e fogalmat inkább a szláv nyelvek ápolása, tudományos feldolgozása fedte. A beszámoló ékesen bizonyítja, hogy ennek abban rejlik alapja, hogy a szláv népek irodalmának és történelmének oktatására, tanulmányozására lényegében csak a felszabadulás után került sor. Örömmel fogadjuk Kniezsa akadémikustól a szlavisztika fogalmának tágabb értelmezését, s azt a felfogását, hogy a rokon szakmák — a nyelv, az irodalom, a történelem stb. — együttes fáradozását gyümölcsöző tudományos módszereknek tekinti. Tudományterületünkől, az irodalomtörténetből kiindulva, meg vagyunk győződve arról, hogy igaz, valóságú, marxista irodalomtörténet csak a rokon tudományágak harmonikus együttműködéséből fakadhat. A szlavista irodalomtörténészek örülni fognak, ha sikerül olyan szlavisztikai fórumot létrehozni, ahol problémáikat meg tudják beszélni.

Hozzászólásomban csak az orosz és szovjet irodalom oktatásának, beható tudományos tanulmányozásának legáltalánosabb kérdéseire óhajtok kitérni. Kniezsa akadémikus előadásában megemlíti, hogy 1924-től a felszabadulásig az orosz nyelv és irodalom oktatása az egyetemen szünetelt. E tény, e különös jelenség megállapításán túl Kniezsa akadémikus nem tér ki ennek magyarázatára. Vajon csupán arról volt-e szó, hogy az orosz és szovjet irodalomnak nem akadt magyar apostola? Nem valószínű. Azt hisszük, hogy inkább a Horthy-rendszer szándékos szovjetellenes politikai célkitűzéseiben kereshetjük annak okát, hogy a magyar tudományban az orosz nyelv- és irodalomoktatás fehér foltként szerepel. Tudvalevő, hogy az irodalom, irodalomtörténet egy adott társadalom ideológiai életének egyik sajátos, aktív kifejezője. A Horthy-rendszer kulturális kiszolgálói az orosz, de különösen a szovjetirodalom szocialista eszméitől rettegtek. De megfigyelhetjük azt is, hogy amikor nem lehetett kitérni valamelyik orosz vagy szovjet irodalom világnagyságának megjelentetése elől, akkor minden igyekezetüket latba vetették azok műveinek reakciós vonásainak kiemelésére és dicsőítésére. Pl. Dosztojevszkij, Tolsztoj művészi alkotásaiból a vallásos, misztikus elemeknek mértéktelen hangsúlyozására törekedtek, Gorkijt a züllött mezitlábások énekesévé avatták. Solohovot pedig közönségesen meghamisították. Ez nem jelenti azt, hogy a két világháború között az orosz, ill. szovjet irodalom nem kapott volna semmilyen pozitív értékelést. De ez igen elenyésző volt.

A felszabadulás gyökerében megváltoztatta ezt a helyzetet. Az orosz nyelv oktatása megfelelő rangra emelkedett, az orosz, szovjet irodalom alkotásai egyenjogú, szabad vetélkedésre kelhettek az alkonyodó polgári művészet alkotásaival. Egészséges légáramlat tódult be irodalmi életünkbe.

Sajnos ez a sokat ígérő folyamat nagy törést szenvedett. Körülbelül 1949-ben történt a gátszakadás, amikor is a szovjet könyv termékének óriási mennyisége tódult az országba. De nem ez volt a hiba. A baj ott volt, hogy minden igényes válogatás nélkül történt ez a könyvvarasztás. A szovjet irodalom fordított irányú lejáratása vette kezdetét, amikor az orosz és szovjet irodalom legsilányabb termékeit is egekig magasztalták, nem tűrve a legkisebb marasz-

taló véleményt sem. Ez a politika, amely kb. 1953-ig tartott, károsan hatott az orosz és szovjet irodalomban meglevő értékek feltárására. E képből láthatjuk, milyen feladatok állanak azok előtt, akiknek minden igyekezetük arra irányul, hogy az orosz és szovjet irodalom életadó eszméit, esztétikai értékeit újra magyar kincské tegyék. Az orosz irodalmat művelő irodalomtörténészek helyzetét vizsgálva egyetérthetünk Kniezsa professzorral, hogy lehetnek reményeink. De ugyanakkor felvetődik az a kérdés, vajon mi annak az oka, hogy a felszabadulás óta eltelt 12 év alatt nem termett még olyan orosz irodalomtörténész gárda, amelynek szava teljes súlyával termékenyítően hatna hazai irodalomtudományunkra. Az Orosz, majd a Lenin Intézet, amely arra volt hivatva, hogy ilyen szakembereket neveljen, nem állt a helyzet magaslatán. A nyelvi, irodalmi oktatás leginkább középiskolai színvonalon folyt, és sokszor még azt a mértéket sem ütötte meg. Ez nem a szovjet professzorok és tanáraink áldozatos munkáján, hanem a helytelen, erőszakos iskoláztatáson, múltott. Ilyen körülmények között természetesen a Lenin Intézetben tudományos képzésről szó sem eshetett. Az Intézet tanulói szívükbe zárták az őket oktató szovjet professzorokat és különösen Kljujev professzort, aki tanszemélyzetét erősen ösztönözte tudományos alkotásokra. A Lenin Intézet orosz- szovjet irodalmi oktatásának még egyik fő fogyatékosága az volt, hogy a magyar- és a világirodalom-történettől teljesen elszakadt. Mivel az orosz és szovjet irodalom magyar oktatásának, kutatásának nem voltak hagyományai, nem volt tekintélyes, tudományos vezető egyéniség, aki irányítani tudta volna a magyar-orosz irodalomtörténészek tudományos próbálkozásait. Szóvá kell tennünk még azt is, hogy sok ösztöndíjas, aspiráns járt a Szovjetunióban. Sokan vannak köztük olyanok, akik rátermettek az irodalmi kutatásra, de ezeket a fiatal tudósjelölteket az államapparátusba és különböző társadalmi szervezeteknél helyezték el, s így elvesztek az orosz irodalomkutatás számára.

Ennélfogva hazánkban az orosz, illetve szovjet irodalomtörténet tudományos feldolgozására lényegében még nem került sor. Azonban hamis képet festenénk, ha azt mondanánk, hogy még semmilyen magyar tudományos orosz irodalomtörténeti eredmény nem látott napvilágot. Csak emlékeznünk kell Lukács György Csernisevszkijről, Tolsztojról, Gorkijról és másokról szóló örökbecsű tanulmányaira és Trócsányi munkásságára. Komoly feltáró munkát végzett Lengyel Béla, „A szovjet irodalom Magyarországon a két világháború között” c. kandidátusi disszertációjában. Forgács László igyekezett Belinszkijt és Bajzát összevetni. Kámán Erzsébet: Solohov Magyarországon, Botka Ferenc: Majakovszkij Magyarországon, Rejtő István: Dosztojevszkij Magyarországon s még többen hasonló témákon dolgoznak. Ezekből a témákból is láthatjuk, hogy nemcsak a szlavista nyelvészet, hanem az irodalomtörténet is hungaro-centrizmust mutat. Megítélésem szerint ezekkel a problémákkal lehet és kell foglalkozni. De ugyanakkor speciálisan orosz, szovjet témákat is ki kell tűznünk tudományos terveinkben.

Az orosz—szovjet irodalom magyar kutatása ma még gyerekcipőben jár, de bátran mondhatjuk, hogy van potenciális erő, amely e tudományágat is méltó helyre képes emelni. A munka eredményessége érdekében az Egyetemi Orosz tanszék és az Irodalomtörténeti Intézet körül tömöríteni kell mindazokat a kutatókat, akik orosz, ill. szovjet irodalommal foglalkoznak. De e két góc között meg kell teremteni a most még hiányzó összhangot. Semmi okunk panaszra, csüggedésre. A hiányok ellenére, nyugodtan mondhatjuk, hogy az

oroszl irodalomkutatás hazánkban még sosem volt olyan előnyös helyzetben, mint ma. Ha a fiatal magyar—oroszl irodalomtörténészeink ezekkel az előnyökkel élni tudnak, és biztosan élni tudnak velük, akkor egy rövid idő távlatban eredményeik is jelentkeznek majd, s ezek hasznára lesznek egész irodalomtörténetírásunknak.

A Szlavisztikai Napok keretében hangzott el Waldapfel József: „Gorkij és Madách” c. előadása. A tanulmány külön kiadványként jelenik meg.